

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE TEORETICKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY
ŠTÁTU A PRÁVA.

ROČNÍK 5 ČÍSLO 2/2013

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je teoretický časopis pre otázky štátu a práva.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan, PhD.

Výkonný redaktor: Mgr. Michal Malatinský

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

Prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

Doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

Doc. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

Prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

JUDr. Ján Štefanica, PhD.

Mgr. Matej Mĺkvy, PhD.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.hticasopis.blogspot.sk/>

Časopis vydáva Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

ANTOŠOVÁ, Z.: ÚSTAVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY PO VSTUPE DO EURÓPSKEJ ÚNIE	8
ČUROŠ, P.: PRÁVO NA NESÚHLAS FORMOU OBČIANSKEJ NEPOSLUŠNOSTI	18
KORN, F.: APROXIMAČNÉ NARIADENIE VLÁDY A ČL. 125 ÚSTAVY SLOVENSKEJ REPUBLIKY	30
POVAŽAN, M.: ORGÁNY VEREJNEJ ŽALOBY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1944 AŽ 1949	42
ŘÍČKA, R.: ŘÍZENÍ O PŘEDBĚŽNÉ OTÁZCE A NOVÝ JEDNACÍ ŘÁD SOUDNÍHO DVORA	56
SKALOŠ, M.: HISTORICKO-PRÁVNÝ POHLAD NA VÝVOJ SLOVENSKO-ČESKÝCH VZŤAHOV A ROZDELENIE ČESKO-SLOVENSKA V ROKU 1992	66
ŠIMEK, D.: ÚSTAVNOPRÁVNÝ VZŤAH RÍMSKEHO CISÁRA VOČI CUDZÍM POLITICKÝM, ZAHRANIČNÝM SUBJEKTOM A ADMINISTRATÍVNEJ SAMOSPRÁVE POČAS OBDOBIA PRINCIPÁTU	78

RECENZIE

VYŠNÝ, P.: KŘÍŽOVÁ, M.: OTROCTVÍ V NOVÉM SVĚTE OD 15. DO 19. STOLETÍ	98
---	----

SPRÁVY Z KONFERENCIÍ

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2013	106
-----------------------------	-----

POKYNY PRE AUTOROV	112
---------------------------	-----

ČLÁNKY

ÚSTAVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY PO VSTUPE DO EURÓPSKEJ ÚNIE¹

ZUZANA ANTOŠOVÁ
PRÁVNICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA

1

Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA č. 1/0692/12 – Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

Úvod

Druhá polovica 20. storočia a začiatok 21. storočia sú pre kontinentálny typ právnej kultúry charakteristické viacerými zmenami. V súčasnej modernej spoločnosti je vývoj v spoločnosti, či už ekonomický, kultúrny, alebo vývoj technológií, natoľko dynamický, že aj právo musí reagovať na tieto spoločenské zmeny a prispôbiť sa im.

K uvedeným zmenám v Slovenskej republike dochádza postupne. Je to spojené so spoločenskými zmenami, ako napr. vstup Slovenskej republiky do Európskej únie. Prienik unijného práva do právnych poriadkov členských štátov sa prejavuje aj v zmenách vo vnútroštátnom právnom poriadku a v prispôbení jeho obsahu právu Európskej únie.

Právo Európskej únie, ako dynamický a neustále sa vyvíjajúci právny systém, vplýva na tvorbu právneho poriadku, ako aj na už existujúce právne predpisy tvoriace vnútroštátny právny poriadok.

1. Vplyv práva Európskej únie na tvorbu práva Slovenskej republiky

Vnútroštátne právo a unijné právo sú relatívne samostatné právne poriadky, ktoré na seba vzájomne pôsobia na území štátu. **Základná idea, podľa ktorej štát je subjektom, ktorý tvorí takmer celý právny poriadok, je stále viac okliešťovaná. Dôsledkom toho je skutočnosť, že štát ako zvrchovaný subjekt moci postúpil časť svojej právomoci aj v oblasti tvorby práva na iné subjekty verejnej moci, a to nielen vo vnútri štátu, ale postúpil časť svojej suverenity aj v prospech EÚ, čím došlo k oslabeniu jeho pozície aj v oblasti tvorby práva.**¹

Už pred vstupom do Európskej únie Slovenská republika prejavila záujem vzdať sa za určitých podmienok časti svojej právomoci, preto Slovenská republika v procese prípravy na vstup do Európskej únie bola nútená novelizovať Ústavu Slovenskej republiky, a to ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. (označovaným aj ako euronovela ústavy) s cieľom upraviť niektoré ustanovenia tak, aby ich obsah zodpovedal podmienkam integrácie. Význam spomínaného ústavného zákona je možné zhrnúť do dvoch bodov:

1. vytvára ústavné predpoklady na členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii a na následné plnenie povinností vyplývajúcich z tohto členstva,
2. novým spôsobom rieši otázku vzťahu vnútroštátneho a medzinárodného práva.²

Za základnú „integračnú normu“ možno považovať novelizovaný čl. 7 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len Ústava Slovenskej republiky). V ods. 1 spomínaného článku je zakotvená možnosť vstupu do štátneho zväzku s inými štátmi, pričom o vstupe do štátneho zväzku alebo o vystúpení zo štátneho zväzku sa rozhodne ústavným zákonom, ktorý sa potvrdí referendum. V čl. 7 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky je stanovené, že „Slovenská republika môže medzinárodnou zmluvou, ktorá bola ratifikovaná a vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, alebo na základe takej zmluvy preniesť výkon časti svojich práv na Európske spoločenstvo a Európsku úniu. Právne záväzné akty Európskych spoločenstiev a Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Prevzatie právne záväzných aktov, ktoré vyžadujú implementáciu, sa vykoná zákonom alebo nariadením vlády podľa čl. 120 ods. 2.“³

Súčasťou európskej právotvorby sú od samého počiatku parlamenty členských štátov. Ich úloha sa ale časom mení. Môžeme konštatovať, že právo Európskej únie so sebou prinieslo špecifické narušenie zákonodarného monopolu parlamentu štátu v kombinácii materiálnych a formálnych prvkov.

Materiálne prvky znamenajú rozdelenie kompetencií medzi Európsku úniu a členské štáty, formálne prvky sú nástroje legislatívneho pôsobenia európskych orgánov, čo znamená, že určité otázky už nereguluje

1 Dobrovičová, G. Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice: UPJŠ, 2004. s. 21.

2 Dobrovičová, G. – Jánošíková, M. Pramene práva a Ústava Slovenskej republiky. In Zborník 15 rokov Ústavy Slovenskej republiky. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2008. s. 124.

3 čl. 7 ods. 1 a čl. 7 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

vnútroštátny zákonodarca, ale európsky, a to nariadeniami, ktoré si v zásade nevyžadujú, resp. dokonca zakazujú reakciu národného parlamentu. V ďalších veciach európsky zákonodarca vymedzuje vnútroštátnemu zákonodarcovi limity prijímaním smerníc ako finálnych noriem. Napriek tomu, že smernice majú stanovovať len cieľ a výber prostriedkov sa ponecháva na členské štáty, **vysoká miera detailnosti mnohých smerníc, ako aj prax kontroly ich plnenia Komisiou často eliminuje prvok uváženia ako sa so záväzkom vysporiadať.** Z tohto dôvodu parlament štátu veľa krát len potvrdzuje preklad smernice do príslušného jazyka členského štátu ako transpozičný zákon. Tým sa dostáva do úlohy pozorovateľa rozhodovacieho procesu dotýkajúceho sa rastúceho počtu otázok, ktoré boli pôvodne rozhodované ním ako zákonodarcom štátu (tzv. deparlamentarizácia).⁴

Z uvedeného môžeme vyvodiť záver, že európska integrácia a bezprostredná konfrontácia právneho poriadku štátu s právom Európskej únie zasiahla do pôvodného chápania parlamentu ako suverénneho zákonodarcu. **Procesu prehlbovania ekonomickej integrácie je vlastná strata bezprostrednej normotvornej právomoci štátnych orgánov.** Treba ale povedať, že právny poriadok Európskej únie má upravovať iba tie otázky, ktorých úprava je nevyhnutná na vytváranie a fungovanie jednotného vnútorného trhu. **Nadštátnosť sa rozprestiera nad jurisdikciou členských štátov obmedzene, to znamená len v rozsahu právomoci Európskej únie.** Oslabenie parlamentu sa prejavuje tiež v tom, že veľká časť normotvorby Európskej únie sa prijíma do vnútroštátneho právneho poriadku podzákonnými právnymi predpismi. Tým sa vytvára širší priestor pre realizáciu právomoci výkonnej moci. Praktické presadzovanie práva Európskej únie zostáva na výkonných orgánoch štátu.⁵

2. Postavenie Ústavného súdu Slovenskej republiky po vstupe do Európskej únie

Podľa čl. 124 Ústavy Slovenskej republiky je Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len Ústavný súd SR) nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti. Právomoci Ústavného súdu Slovenskej republiky sú uvedené v jednotlivých článkoch siedmej hlavy Ústavy Slovenskej republiky. Pre potreby nášho skúmania je podstatný čl. 125 ods. 1⁶ Ústavy Slovenskej republiky. Ide tu o abstraktnú kontrolu ústavnosti, ktorá je základnou funkciou Ústavného súdu SR.

Novelou Ústavy Slovenskej republiky ústavným zákonom 90/2001 Z. z. sa výrazne posilnilo postavenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, pričom uvedená novela priniesla celý rad spresnení do abstraktnej rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky.

V širšom zmysle je abstraktná kontrola ústavnosti chápaná ako posudzovanie súladu právnych predpisov nižšej právnej sily s právnymi predpismi vyššej právnej sily a ako harmonizácia právneho poriadku pri rešpektovaní jeho hierarchie a ústavy ako základného prameňa. **Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky o nesúlade právnych predpisov má významné právne účinky, všeobecne záväzný charakter a platí erga omnes.** Výrok nálezu sa uverejňuje v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.⁷

Následkom rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky o nesúlade právnych predpisov je pozastavenie účinnosti daného právneho predpisu alebo jeho časti. To znamená, že taký predpis síce naďalej platí, ale nesmie byť realizovaný/aplikovaný. Orgán, ktorý takýto právny predpis vydal má ústavnú povinnosť

4 Gerloch, A. a kol. Teorie a praxe tvorby práva. Praha: ASPI, 2008. s. 294 – 296.

5 Dobrovičová, G. Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice: UPJŠ, 2004. s. 22 – 23.

6 Podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) – d) Ústavný súd rozhoduje o súlade zákonov s ústavou, s ústavnými zákonmi a s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, o súlade nariadení vlády, všeobecne záväzných právnych predpisov ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy s ústavou, s ústavnými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a so zákonmi, ak o nich nerozhoduje iný súd, o súlade všeobecne záväzných nariadení podľa čl. 68 s ústavou, s ústavnými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a so zákonmi, ak o nich nerozhoduje iný súd, o súlade všeobecne záväzných právnych predpisov miestnych orgánov štátnej správy a všeobecne záväzných nariadení orgánov územnej samosprávy podľa čl. 71 ods. 2 s ústavou, s ústavnými zákonmi, s medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným zákonom, so zákonmi, s nariadeniami vlády a so všeobecne záväznými právnymi predpismi ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, ak o nich nerozhoduje iný súd.

7 Palúš, I. – Somorová, L. Štátne právo Slovenskej republiky. Košice: UPJŠ, 2004, s. 303 – 305.

do šiestich mesiacov od vyhlásenia rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky ho uviesť do súladu. Po márnom uplynutí šesťmesačnej lehoty na odstránenie nesúladu medzi právnymi predpismi zaniká platnosť takehoto právneho predpisu a právny predpis prestáva byť súčasťou právneho poriadku. Z uvedeného vyplýva, že Ústavný súd SR sa podieľa na tvorbe práva, a to aj napriek tomu, že nemá právo prijímať právne predpisy a ani ich meniť, preto môžeme konštatovať, že Ústavný súd SR je negatívnym zákonodarcom.⁸

V súvislosti s pristúpením Slovenskej republiky k Európskej únii došlo k zásadnej zmene v našom právnom poriadku, keďže týmto okamihom Slovenská republika prevzala do svojho právneho poriadku množstvo prameňov práva Európskej únie. Uvedená zmena implikovala, že orgán kontroly ústavnosti (v našich podmienkach Ústavný súd Slovenskej republiky) nemôže pri výkone svojho základného poslania, ktorým je kontrola ústavnosti, spomínaný fakt, teda pristúpenie Slovenskej republiky k Európskej únii a následné rozšírenie právneho poriadku o nové pramene práva – o pramene unijného práva, ignorovať, čo pre Ústavný súd Slovenskej republiky znamená, že by mal interpretovať právo s prihliadnutím na princípy práva Európskej únie.⁹

Podobne ako v prípade iných členských štátov Európskej únie, aj v prípade Slovenskej republiky vyvstala otázka vzťahu Slovenskej republiky k právnemu systému Európskej únie. **Súčasný znenie Ústavy Slovenskej republiky v platnom znení neurčuje komplexne vzťah k nadštátnemu právu, teda k právu Európskej únie.** Od Ústavného súdu Slovenskej republiky sa teda očakáva, že svojimi judikátmi vymedzí sám seba, teda ide o to, že ústavné súdy určia do určitej miery svoju pozíciu ako interpreta nadštátného práva. Je jednoznačné, že Ústavný súd Slovenskej republiky interpretačnou činnosťou dopĺňa ústavodarcu, **čím by mal rozšíriť výklad ústavy Slovenskej republiky o vzťah práva Slovenskej republiky k unijnému právu.**¹⁰

V súčasnosti právnická obec očakáva (po 10 rokoch členstva Slovenskej republiky v Európskej únii) od Ústavného súdu Slovenskej republiky ako sa vysporiada s aplikáciou unijného práva vo svojej rozhodovacej činnosti a to tak ohľadom posunov v štýle rozhodovania, ako aj vymedzenia sa voči základným otázkam vzťahu k právu Európskej únie.

Napriek tomu, že právo Európskej únie získava na popularite, je zatiaľ **Ústavný súd SR vo veciach práva Európskej únie do značnej miery pasívny**, a to napriek tomu, že existujú prípady, v ktorých mal možnosť sa vyjadriť ku vzťahu právneho poriadku Európskej únie a slovenského právneho poriadku. Preto na tomto mieste považujeme za potrebné uviesť niektoré nálezy, ktoré podľa nášho názoru toto naše konštatovanie potvrdzujú.

2.1. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 8/04

Uvedeným nálezom Ústavný súd Slovenskej republiky vyslovil za neústavný antidiskriminačný zákon, ktorý zavádzal pozitívnu diskrimináciu do slovenského právneho poriadku. Uvedený zákon nebol vydaný na základe zmocnenia európskej smernice, ale išlo o dobrovoľnú iniciatívu, ktorú smernica umožňovala a judikatúra Súdneho dvora EÚ podporovala.

Vláda Slovenskej republiky podala Ústavnému súdu Slovenskej republiky návrh na začatie konania o súlade § 8 ods. 8 zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) s čl. 1 ods. 1, čl. 12 ods. 1 prvou vetou a ods. 2 v spojení s čl. 35 ods. 1 až 3, čl. 36, čl. 37 ods. 2, čl. 39 ods. 1 a 2, čl. 40 a s čl. 42 Ústavy Slovenskej republiky.

Napadnuté ustanovenie § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona znelo: *Na zabezpečenie rovnosti príležitostí v praxi a dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania možno prijať osobitné vyrovnávacie opatrenia na zabránenie znevýhodneniu súvisiaceho s rasovým pôvodom, alebo etnickým pôvodom.*

8 Knapp, V. Zákonodárna moc Ústavného soudu. In Právnik č. 2/1993, s. 104.

9 Šejvl, M. a kol. Aplikace práva EU v České republice. Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR, Aleš Čeněk, s. r. o., 2009, s. 57.

10 Klíma, K. a kol. Evropské právo. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2011, s. 53 – 55.

Podľa navrhovateľa ustanovenie § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona porušuje princíp právnej istoty vo viacerých smeroch, pretože zo znenia § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona nie je zrejмый účel osobitných vyrovnávacích opatrení a nie sú jasne definované ani podmienky, na základe ktorých môžu byť osobitné vyrovnávacie opatrenia prijaté; adresát, ani osoba, ktorá je oprávnená prijať osobitné vyrovnávacie opatrenia podľa § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona nie je zrejмый; nie je zrejмый rozsah osobitných vyrovnávacích opatrení a teda ani ich obsah; ustanovenie § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona je nezrozumiteľné a nejasné. Formulácia tohto ustanovenia tak vytvára stav, ktorý umožňuje jeho rôznorodý a účelový výklad, čím sa zakladá stav právnej neistoty, a to v navyše citlivej a zásadnej oblasti, akou základné práva a slobody bezpochyby sú, čo len zvyšuje nevyhnutnosť jasnej a zrozumiteľnej úpravy, bez možností rôznorodého a účelového výkladu.

Na základe vyššie uvedených skutočností vláda navrhla, aby Ústavný súd SR rozhodol o nesúlade § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona s vyššie spomínanými ustanoveniami ústavy.

Ústavný súd SR vo svojich záveroch uviedol, že napadnuté ustanovenie antidiskriminačného zákona neobsahuje vymedzenie pojmov potrebných pre praktickú uplatniteľnosť tejto normy, najmä vymedzenie subjektu oprávneného na prijímanie a presadzovanie osobitných vyrovnávacích opatrení, účel, kritériá a podmienky ich prijímania, rozsah a obsah takých opatrení, pričom takýto prístup zákonodarcu zakladá možnosť svojvoľného, účelového, nejednotného, a teda nežiaduceho výkladu a používania.

Podľa názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky napadnuté ustanovenie nemôže byť v súlade s princípmi právneho štátu vyplývajúcimi z čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, s osobitným zreteľom na právnu istotu, ktorá je napadnutým ustanovením porušená v rozsahu vytýkaných nedostatkov možných osobitných vyrovnávacích opatrení. Po prijatí tohto záveru už nebolo potrebné a významné venovať sa aj otázke subjektu oprávneného prijímať osobitné vyrovnávacie opatrenia a rovnako ani adresátom takých opatrení.

Z nálezu Ústavného súdu SR vyplýva, že v ústavnom poriadku Slovenskej republiky sa uznáva ako všeobecne akceptovaný prístup k zabezpečeniu rovnosti v právach len také vychýlenie z univerzálneho chápania rovnosti (zákazu diskriminácie), ktoré má výslovný ústavný základ reagujúci na prirodzené nerovnosti medzi ľuďmi, ktorých nevyrovnávanie prostredníctvom zákonných opatrení by mohlo viesť k neodôvodnenej tvrdosti voči určitým skupinám osôb. Napadnuté ustanovenie antidiskriminačného zákona podľa názoru Ústavného súdu SR však nemá taký ústavný základ, ktorý by opodstatňoval ústavne dovolené odchylenie sa od univerzálneho princípu rovnosti vyjadreného v čl. 12 ods. 1 druhej vete a v čl. 12 ods. 2 ústavy.

Na základe vyššie uvedených dôvodov Ústavný súd SR rozhodol, že § 8 ods. 8 antidiskriminačného zákona nie je v súlade s čl. 1 ods. 1 a s čl. 12 ods. 1 prvou vetou a ods. 2 ústavy. Tento záver Ústavného súdu SR sa opiera o to, že napadnuté ustanovenie antidiskriminačného zákona

a) prijímaním pozitívnych opatrení, ktorými sú aj osobitné vyrovnávacie opatrenia, zakladá zvýhodnenie (pozitívnu diskrimináciu) osôb, ktoré súvisí s rasovým alebo etnickým pôvodom,

b) neurčuje ani rámcovým spôsobom predmet, obsah a kritériá na prijímanie osobitných vyrovnávacích opatrení a narušuje tak ústavne neprijateľným spôsobom právnu istotu v právnych vzťahoch vytváraných pred a po prijatí osobitných vyrovnávacích opatrení a napokon

c) opomenutím dočasnosti osobitných vyrovnávacích opatrení ako rozhodujúceho faktora sa môže stať základom pre diskrimináciu (tzv. prevrátenú diskrimináciu) iných skupín osôb bez toho, aby na to existoval ústavne akceptovateľný základ.

Dovolíme si konštatovať, že v tomto prípade Ústavný súd **SR ukázal, že zatiaľ nie je pripravený aplikovať právo EÚ, pokiaľ sa to od neho priamo nevyžaduje.**¹¹

11 Pozri bližšie Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 8/04.

2.2. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky II. ÚS 171/05

Ústavný súd SR mal možnosť vyjadriť sa ku vzťahu práva Európskej únie a slovenského právneho poriadku aj v prípade Euroústavy, a to nálezom Ústavného súdu SR sp. zn. II. ÚS 171/05, ktorým sťažovatelia napadli ratifikáciu Zmluvy o Ústave pre Európu.

Sťažovatelia namietali porušenie ich základného práva zúčastňovať sa na správe vecí verejných priamo, a to tým, že Národná rada Slovenskej republiky vyslovila súhlas so Zmluvou o Ústave pre Európu bez toho, aby zároveň v súlade s čl. 7 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky schválila ústavný zákon o vstupe Slovenskej republiky do štátneho zväzku s inými štátmi, ktorý by podliehal potvrdeniu v referende.

Ústavný súd Slovenskej republiky rozhodol, že základné právo sťažovateľa zúčastňovať sa na správe vecí verejných priamo porušené nebolo.

Sťažovatelia poukazovali na to, že *Národná rada* Slovenskej republiky v súlade s čl. 7 ods. 2 Ústavy SR vyslovila súhlas so Zmluvou o Ústave pre Európu, a zároveň rozhodla, že Zmluva o Ústave pre Európu je medzinárodná zmluva podľa čl. 7 ods. 2 v spojení s čl. 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky a táto zmluva má prednosť pred zákonmi.

Sťažovatelia tvrdili, že Európska únia by v prípade schválenia Zmluvy o Ústave pre Európu bola štátnym zväzkom a Zmluva o Ústave pre Európu je medzinárodnou zmluvou o vstupe Slovenskej republiky do štátneho zväzku s inými štátmi, ktorá sa schvaľuje ústavným zákonom, ktorý sa následne potvrdí referendom tak, ako to predpokladá čl. 7 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.

Ústavný súd Slovenskej republiky sa však s takýmto názorom sťažovateľov nestotožnil a poukázal na to, že otázka právnej povahy Európskej únie je otázkou mimoriadne zložitou so vzájomne sa prelínajúcimi medzinárodnými a vnútroštátnymi aspektmi. Ústavný súd konštatoval, **že vývoj v Európskej únii síce smeruje k štátnej forme, teda k štátnemu zväzku, ale nie je možné určiť moment, kedy sa tak stane.**

Ústavný súd Slovenskej republiky ďalej v náleze uviedol, že prístupová zmluva, ktorou Slovenská republika pristúpila k Európskej únii, je medzinárodnou zmluvou, ktorá bola ratifikovaná a vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom. Až na jej základe sa uskutočnila sťažovateľmi napadnutá procedúra schvaľovania Zmluvy o Ústave pre Európu Národnou radou Slovenskej republiky. **Podľa názoru Ústavného súdu SR všetky ďalšie akty a úkony, ktoré Slovenská republika urobí v rámci relevantných zväzkov s Európskou uniou, treba z hľadiska schvaľovacieho procesu podriadiť ústavnej norme obsiahnutej v čl. 7 ods. 2 prvej vety ústavy. Na tom nič nemení, ak by aj išlo o akt, ktorý mení kvalitatívne parametre spolupráce medzi členmi uvedeného zoskupenia, ako to je v prípade Zmluvy o Ústave pre Európu.**

Ústavný súd SR konštatoval, že schvaľovanie Zmluvy o Ústave pre Európu nepredstavovalo právnu skutočnosť, s ktorou sa podľa ústavy spája obligatórne referendum podliehajúce úprave čl. 93 ods. 1 ústavy, lebo obsahom Zmluvy nebol návrh na vstup Slovenskej republiky do štátneho zväzku s inými štátmi ani návrh na vystúpenie Slovenskej republiky zo štátneho zväzku s inými štátmi. Národná rada preto neporušila ani nemohla porušiť napadnutým postupom pri schvaľovaní Zmluvy o Ústave pre Európu čl. 93 ods. 1 ústavy. **V okolnostiach prípadu sa referendum mohlo konať iba podľa čl. 93 ods. 2 ústavy ako fakultatívne referendum.**¹²

Sme toho názoru, že v uvedenom prípade Ústavný súd SR nevyužil možnosť vyjadriť sa k otázke vzťahu práva Európskej únie a vnútroštátneho práva a jasne určiť limity práva Európskej únie, resp. jeho dominanciu.

12 Pozri bližšie Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 171/05.

2.3. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 3/09

Ďalším z nálezov je nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 3/09, kde skupina poslancov namietala nesúlad zákona o zdravotných poisťovniach s Ústavou SR, Dodatkovým protokolom k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Zmluvou o fungovaní Európskej únie.

Ústavný súd Slovenskej republiky v uvedenom náleze konštatoval, že Zmluva o fungovaní EÚ je právne záväzným aktom ES a EÚ, ktoré podľa čl. 7 ods. 2 Ústavy SR majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky a zároveň, že prostredníctvom znenia čl. 7 ods. 2 Ústavy SR sa vytvorila osobitná subkategória medzinárodných zmlúv (ide o zmluvy, ktorými SR preniesla výkon časti svojich práv na ES a EÚ). To, ale nemení nič na rozsahu právomocí Ústavného súdu SR podľa čl. 125 ods. 1 rozhodovať o súlade zákonov a to aj s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, pretože základom na vyčlenenie takejto osobitnej subkategórie zmlúv bol iba účel takejto zmluvy, ktorá aj naďalej je zmluvou, s ktorou vyslovila súhlas Národná rada Slovenskej republiky a ktorá bola ratifikovaná a vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom.

Podľa názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky možno do takejto subkategórie zmlúv zaradiť aj Zmluvu o pristúpení a jej prostredníctvom Zmluvu o EÚ a Zmluvu o fungovaní EÚ. Z uvedeného vyplýva, že Ústavný súd Slovenskej republiky je oprávnený v konaní o súlade právnych predpisov preskúmať súlad vnútroštátneho zákona s medzinárodnou zmluvou, to znamená, v danom prípade rozhodnúť o nesúlade napadnutých ustanovení zákona o zdravotných poisťovniach so Zmluvou o fungovaní EÚ.

Ústavný súd Slovenskej republiky v uvedenom náleze zástava názor, že v prípade, ak v konaní podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy SR zistí a rozhodne, že napadnutý zákon, jeho časť, alebo ustanovenie nie je v súlade s ústavou alebo ústavným zákonom, nie je v zásade už potrebné preskúmať aj ich nesúlad s právom Európskej únie, pretože ich prípadný nesúlad by viedol len k rovnakému výsledku a rovnakým právnym účinkom, aké sa dosiahli rozhodnutím, podľa ktorého napadnutá právna úprava nie je v súlade s ústavou alebo ústavným zákonom. Ústavný súd Slovenskej republiky tak vychádza zo skutočnosti, že rozhodnutie o nesúlade zákona o zdravotných poisťovniach s príslušnými ustanoveniami ústavy a Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, sa z hľadiska právnych dôsledkov vyplývajúcich z čl. 125 ods. 3¹³ ústavy naplnil účel sledovaný návrhom skupiny poslancov, čím sa zároveň odstraňuje aj jeho možný nesúlad s označenými ustanoveniami Zmluvy o fungovaní EÚ a preto Ústavný súd Slovenskej republiky vo zvyšnej časti návrhu nevyhovel a teda ani nepreskúmal súlad ustanovení zákona o zdravotných poisťovniach s ustanoveniami Zmluvy o fungovaní EÚ.¹⁴

Podľa nášho názoru tu vyvstáva ale otázka, čo v prípade, ak zákon o zdravotných poisťovniach nie je v súlade s Ústavou (tak, ako to konštatoval Ústavný súd SR), ale je v súlade so Zmluvou o fungovaní Európskej únie? Ústavný súd SR nerieši vzťah práva Európskej únie a Ústavy SR, preto musíme konštatovať, že vyššie uvedená otázka ostáva nateraz nezodpovedanou.

13 Ide o právny dôsledok, ktorým je strata účinnosti napadnutej právnej úpravy a po márnom uplynutí šiestich mesiacov aj prípadná strata jej platnosti.

14 Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 3/09.

Niekoľko poznámok na záver

Napriek tomu, že Ústavný súd SR mal viacero príležitostí zaoberať sa právom Európskej únie, nepokúsil sa zatiaľ o vytvorenie jednotnej doktríny o pôsobení práva Európskej únie v Slovenskej republike. Na rozdiel od nášho ústavného súdu, Ústavný súd Českej republiky využil možnosť vyjadriť sa k vzťahu unijného a vnútroštátneho práva a vyjadril aj svoj postoj k zásade prednosti práva EÚ, kedy priznal prednosť práva Európskej únie pred zákonmi, ale nie pred ústavou.

V tejto súvislosti je potrebné si položiť otázku, že ak právne záväzné akty Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky, či majú prednosť aj pred Ústavou SR?

Otázne je, či v budúcnosti Ústavný súd Slovenskej republiky vytvorí ucelenú doktrínu absolútnej prednosti práva Európskej únie alebo takúto doktrínu práva Európskej únie odmietne.

Vyššie uvedené však nijako neznižuje význam práva Európskej únie a nevyhnutnosť jeho interpretácie a správnej aplikácie. Je však evidentné, že na rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky súvisiace s právom Európskej únie je potrebné ešte počkať.

Použitá literatúra

- Dobrovičová, G. Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice: UPJŠ, 2004. 126 s. ISBN 80-7097-575-X.
- Dobrovičová, G. – Jánošíková, M. Pramene práva a Ústava Slovenskej republiky. In *15 rokov Ústavy Slovenskej republiky*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2008. ISBN 978-80-7097-699-9, s. 123 – 131.
- Gerloch, A. a kol. Teorie a praxe tvorby práva. Praha: ASPI Publishing, 2008. 424 s. ISBN 978-80-7357-362-1.
- Klíma, K. a kol. Evropské právo. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2011. 579 s. ISBN 978-80-7380-335-3.
- Knapp, V. Zákonodárna moc Ústavního soudu. In *Právník* č. 2/1993, s. 101 – 110.
- Palúš, I., Somorová, L. Štátne právo Slovenskej republiky. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2004. 387 s. ISBN 80-7097-556-3.
- Šejvl, M. a kol. Aplikace práva EU v České republice. Vybrané problémy. Praha – Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR, Aleš Čeněk, s. r. o., 2009. 246 s. ISBN 978-80-7380-254-7.
- Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.
- Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 8/04.
- Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 171/05.
- Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 3/09.

Resume

ANTOŠOVÁ, ZUZANA: THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE SLOVAK REPUBLIC AFTER ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 5, 2013, No. 2, p. 8

The aim of this paper is to highlight the decision making activities of the Slovak Constitutional Court after accession to the European Union. In connection with the accession of the Slovak Republic to the European Union, has been change in the law-making at the national level, which in essential lines approximates the first part of the contribution. These facts have an impact on the status of the Constitutional Court of the Slovak Republic, therefore the second part of the contribution analyzes of selected decisions of the Constitutional Court of the Slovak Republic, in which the Constitutional Court of the Slovak Republic had the opportunity to deal with European Union law.

PRÁVO NA NESÚHLAS FORMOU OBČIANSKEJ NEPOSLUŠNOSTI

**PETER ČUROŠ
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA**

ABSTRAKT

ČUROŠ, PETER. PRÁVO NA NESÚHLAS FORMOU OBČIANSKEJ NEPOSLUŠNOSTI. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 2, S. 18

Článok sa zaoberá právom na nesúhlas vo forme občianskej neposlušnosti, ktorá ako inštitút zastáva dôležité miesto v modernej dospeljej ústavnej demokracii a vyplňa jednu z dier v jej nedokonalosti. V texte je vysvetlená podstata občianskej neposlušnosti, jej formy a ospravedlnenie jej použitia. V protiklade s ostatnými formami nesúhlasu vo forme legálneho protestu, výhrady svedomia, prevratu, povstania a revolúcie vymedzuje jej následky a účinky, ako aj jej vyzdvihnutie oproti nedostatkom a neúčinnosti právneho protestu v súčasnosti. V ďalšej časti sú rozobraté znaky a kritériá opodstatneného použitia, rovnako aj výskyt a podobu prípadov civilnej neposlušnosti u nás a v zahraničí, v minulosti a dnes, rozhodovanie o jej potrestaní, jej prínos a riziká.

ABSTRACT

The article deals with Right to dissent in the form of civil disobedience, as an institute which takes place in modern mature constitutional democracy and fill one of gaps in its imperfection. The text explains the essence of civil disobedience, its forms and justification of its use. Contrary to other types of dissent as legal protest, conscientious objection, coup, uprising and revolution defines its consequences and effects, as well as its advantages contrary to lacks of efficiency of legal protest nowadays. In following chapters there are analyzed characteristics and criterias legitimate use of civil disobedience, as well as occurrence and shape of individual cases of civil disobedience in our country or abroad, in the past and nowadays, decision over punishment, its assets and threats.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

občianska neposlušnosť, právny protest, právo na nesúhlas, nenásilnosť, morálka, zrejma nespravodlivosť

KEYWORDS

Civil disobedience, legal protest, right to dissent, non-violence, morality, injustice

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Peter Čuroš
Názov pôsobiska:
UPJŠ v Košiciach
Katedra Teórie štátu a práva
Kováčska 26
040 75 Košice
Slovenská republika
E-mail: curos.peter@gmail.com

Úvod

Právo na nesúhlas je, zdá sa, úzko späté s bojom prirodzeného práva a pozitívneho práva, ako aj s nedostatkami priamej demokracie. Občianska neposlušnosť je výzvou na nedodržanie pozitívneho práva, ako odkaz na „vyššie“ idey prirodzeného práva, ktoré pozitívne právo neakceptuje. Predstavitelia právneho pozitivizmu ju tiež môžu mať vo svojom repertoári.

Prejavy neposlušnosti sú známe oddávna: Prometheus, ktorý napriek zákazu prinesie ľuďom na Zem oheň, Antigona, ktorá napriek zákazu kráľa pochová brata. **Pojem občianska neposlušnosť používa po prvý raz Henry David Thoreau v rovnomennej eseji z roku 1848**, kde ostro vystupuje proti občianskej vojne medzi Spojenými štátmi a Mexikom a proti otroctvu. Odmietá zaplatiť daň, považujúc to za podporu politiky, s ktorou nesúhlasí. Za tento počin strávi noc vo väzení, kým daň za neho nezaplatí jeho priateľ. Ďalšími príkladmi sú Martin Luther King a jeho boj za právo na rovnaké zaobchádzanie, Gándhí a jeho pasívny odpor. V súčasnosti sa spája napr. s hnutiami Anonymous či Occupy.

Autori, ktorí sa zaoberajú občianskou neposlušnosťou ju vymedzujú rôzne. Ronald Dworkin považuje občiansku neposlušnosť za morálne právo byť ochránený a vychádza z morálneho princípu. Občianova vernosť patrí právu, a nie rozhodnutiu jednotlivca alebo skupiny ľudí a jeho konanie nebude neslušné, pokiaľ koná uvážene podľa rozumne zdôvodneného názoru.¹ Joseph Raz definuje občiansku neposlušnosť ako „*politické konanie, pokus konajúceho zmeniť verejnú politiku*“,² John Rawls zas ako „*verejné, nenásilné, vedomé politické konanie v rozpore s právom, ktoré má obvykle za cieľ privodiť zmenu práva alebo politiky vlády*“. ³ Jürgen Habermas vníma občiansku neposlušnosť ako súčasť politickej kultúry vyspelej demokracie, nie práva. Je to morálne odôvodnený protest, verejný akt, úmyselne porušujúci jednotlivú normu, bez spochybnenia celého práva, symbolický jav „*kolíšuci medzi legalitou a legitimitou*“. ⁴ Priestor pre ňu hľadá i Herbert Hart tvrdiac, že právo nespĺňajúce požiadavky morálky, ale prijaté zákonne, je platné, že však existuje právo na odpor proti nemu ako „*voľba medzi rôznymi zlami, ktorú možno bude potrebné urobiť v extrémnych situáciách*“. ⁵

Občianska neposlušnosť podstatne súvisí s morálkou a spravodlivosťou. Popieranie morálnych hodnôt, aj pri naplnení vôle väčšiny, núti zodpovedného občana k rôznym protestom, často aj v tejto forme. Demokracia by si mala sama zabrániť v poškodzovaní morálnych hodnôt a chrániť ich, pri tom by jej mal pomáhať uvedomelý občan, legálne i ilegálne, no nenásilne. ⁶ „*V demokracii ..., ktorá rešpektuje individuálne práva má každý občan všeobecnú morálnu povinnosť zachovávať všetky zákony, hoci by bol u niektorých rád, ak by sa zmenili*“, ⁷ toto dodržiavanie práva je však technickou povinnosťou dobrého občana, pričom zodpovedný občan má rovnakú povinnosť porušiť nespravodlivé právo, aby ochránil hodnoty demokracie. ⁸ **V súlade s prirodzeno-právnou teóriou táto povinnosť nie je absolútna, pretože v prípade zjavnej nespravodlivosti normy alebo rozhodnutia, ak svedomie alebo vnútorné presvedčenie preváži nad povinnosťou podrobiť sa takému aktu nespravodlivosti, má právo uplatniť právo na nesúhlas. Keďže ide o občana, ktorý rešpektuje právny poriadok, akceptuje sankciu, ktorá z porušenia zákona vzniká, čím dokazuje vernosť právu.**

Občianska neposlušnosť je odrazom objektívneho nedostatku priamej demokracie. Štátna moc pochádza od občanov, existujúci právny poriadok im na jednej strane umožňuje žiť relatívne slobodne, bez obáv zo zjavnej nespravodlivosti, na strane druhej obmedzuje konania, ktoré by mohli protiprávne poškodiť iných, resp. aby sa im samým protiprávne neublížilo. Sme pri téze, že právo zároveň slúži a vládne. Občania,

1 Pozri: Dworkin, R. *Když se práva berou vážně*, Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 259 – 278.

2 Raz, J. *The Authority of Law*, Oxford: Oxford University Press 2009, s. 276.

3 Rawls, J. *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press 1973, s. 364. Rawls tu používa Bedauovu definíciu. Bližšie pozri: Bedau, H. A. *On Civil Disobedience*. *Journal of Philosophy*. Vol. 58 (1961), s. 653 – 661.

4 Habermas, J. *Ziviler Ungehorsam*. In: *Die Neue Unübersichtlichkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, s. 79 – 89.

5 Hart, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004, s. 209.

6 Noon, Ch. bin. *Civil Disobedience, Rebellion, and Conscientious Objection*. February 26, 2002. <http://www.ict.org.il/apage/5349.php>

7 Dworkin, R. dielo cit. v pozn. 1, s. 237.

8 Noon, Ch. dielo cit. v pozn. 6.

obyvatelia či ľud, podľa formulácie v ústave, sú zdrojom moci tvoriacej právo, predstavujúcej okrem predpisov, aj princípy práva. Občania majú právo vyjadriť sa, že prijatý zákon či rozhodnutie, sú nespravodlivé, či popierajú princípy uznávané prirodzeným právom a spoločnosťou; ak predpis alebo rozhodnutie neslúžia dobru občanov.⁹ Takto je občianska neposlušnosť opodstatnená, jej cieľom je zmena predpisu či rozhodnutia, nie z dôvodov sebeckých, naopak, dôvodom zmeny je zachovanie hodnôt, na základe ktorých bolo právo vytvorené a funguje.

1. Znak občianskej neposlušnosti

Vo všeobecnosti sa dá o občianskej neposlušnosti povedať, že sa zakladá na skutočnosti, že obsahuje porušenie práva ako vyjadrenie nesúhlasu svedomia voči nespravodlivému právu alebo pravidlu, a z toho dôvodu je morálne ospravedlniteľná. **Jedným z jej hlavných znakov je protizákonnosť konania prameňiaci vo vedomí neposlušných o nelegitímnosti nespravodlivého práva. Tento znak ju odlišuje od legálneho protestu.**

Ďalšie znaky, ktoré má, sú nenásilnosť a vedomie dôsledkov v podobe trestu. Porušenie práva prebieha verejne, ale stráni sa násilia v podobe spôsobenia škody. **Už z názvu vyplýva fakt, že občianska neposlušnosť ráta so slušným občanom**, ktorý si ctí právo a k protizákonnému konaniu ho núti nespravodlivosť zákona či rozhodnutia, s ktorými sa nedokáže zmieriť. O názve občianska neposlušnosť možno tvrdiť, že je to oxymoron¹⁰ z dôvodu, že „v demokratickej spoločnosti je každé porušenie práva neobčianskym konaním.“¹¹ Napriek tomu tvrdeniu ide nenásilné konanie, ktorého účelom je vzbudiť pozornosť mas, takže sa dá povedať, že neposlušný aj keď protizákonným spôsobom, vyjadruje svoju vernosť demokratickému poriadku. Uvedomujem si, že takéto slová znejú vzletne, keďže sa pri takom konaní apeluje na vyšší morálny či politický cieľ. Občianska neposlušnosť sa nachádza medzi prirodzeným a pozitívnym právom, jej cieľom je kritika a snaha o zmenu pozitívneho práva, teda právnych predpisov alebo rozhodnutí, ktoré ostro kontrastujú so svedomím občana, o ktorých má nielen pochybnosť, ale je pevne presvedčený, že sú v rozpore s prirodzeným právom, či so samotnou ústavou. Neposlušný je tak pripravený porušiť pozitívne právo za účelom dodržať vyšší právny princíp, neriadi sa právnymi predpismi, resp. rozhodnutiami súdu (správneho orgánu), pretože mu svedomie napovedá, že toto pravidlo je nespravodlivé; napriek tomu vedome prijíma trest, najmä za účelom vyvolať v spoločnosti ohlas a povedomie o nespravodlivosti.

Nenásilnosť je znak, ktorý občiansku neposlušnosť odlišuje od revolúcie, prevratu či terorizmu. Jej cieľom nie je podkopávanie právneho poriadku, naopak, vernosť jeho princípom vzniku a fungovania. Preto bude nenásilne hľadať odozvu u verejnej moci i vo verejnosti, apelujúc na zmysel pre uplatnenie spravodlivosti. Jednotlivec či skupina neposlušných teda nebude bojovať za zvrhnutie nositeľa moci: nepôjde o revolúciu, ale o prebudenie ostatných, ktorých morálne cítenie nebolo také silné, aby s prejavom nesúhlasu začali sami. **V reálnej situácii sa však, ako sa zdá, nemožno vyhnúť pri proteste spôsobeniu určitej škody;** aj pri občianskej neposlušnosti „*zákaz použitia sily dovoľuje minimálny rozsah škody na majetku, napr., spálenie povolávacieho rozkazu; niektorí autori sú tolerantní voči de minimis násiliu sprevádzajúcim protest*“¹² napr., pri obsadení budovy, rozbití skla, vylomení kľučky, zviazaní strážnej služby, pri sit-in zablokovaní ulice. Preto pri ospravedlnení občianskej neposlušnosti treba poukázať na nenásilnosť, spôsobená škoda musí byť minimálna a musí nadväzovať na nespravodlivý predpis alebo rozhodnutie.

Znakom je aj verejnosť konania: základnou vlastnosťou občianskej neposlušnosti je upútať pozornosť a prebudiť mlčiacu väčšinu. Tým sa líši od výhrady svedomia, ktorá je prejavom nesúhlasu súkromnej povahy, pričom svedomie sa neplánuje prezentovať otvorene svojím porušením práva.

Prijatie trestu ako znak neposlušnosti súvisí s predchádzajúcim znakom. Napriek nemorálnosti a nespravodlivosti zákona, občan má primárnu povinnosť zachovávať pravidlá, je to jeho záväzok voči spoločnosti,

9 Rawls, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995, s. 20.

10 oxymoron – spojenie zdanlivo protirečivého prívlastku s podstatným menom.

11 Tiefenbrun, S. *Civil Disobedience and the U. S. Constitution*. Southwestern University Law Review, vol. 32 (2003) s. 684.

12 Hall, M. R. *Guilty but civilly disobedient*, Cardozo Law Review, vol. 28, no. 5 (2007), s. 2085 – 2086.

v ktorej žije. Keďže mu nejde o podkopávanie verejného poriadku, jeho presvedčenie o správnosti konania musí byť také silné, že neváha využiť tento prostriedok demokracie na opravu nespravodlivého pravidla. Otázku, či naozaj išlo o občiansku neposlušnosť a jej ospravedlnenie vyrieši spravidla čas, spoločenská zmena, či zmena nositeľov verejnej moci. S prijatím trestu súvisí aj oddanosť právu; zainteresovaný neprotestuje proti tomu, že porušenie právnej normy má za následok sankciu, s tým je uzročený. Poslušnosť právu nie je slepá poslušnosť, bez ohľadu na jeho normy. Civilná neposlušnosť je tak aj prejavom zdravého vzťahu občana vážiaceho si demokratické princípy; **J. Habermas tvrdí, že taký občan je ochrancom demokracie.**

Občianska neposlušnosť má často aj morálny prvok. Hoci ide o politický protest, morálny dôvod sa prejaví v tom, že štandard čo vychádza z princípov demokratického poriadku musí prevážiť nad povinnosťou, ktorú ukladá pozitívne právo, ktoré je s ním v kontraste, „neposlušnosť sa zakladá na princípe, že spravodlivosť prevýši konvenčne prijatý predpis.“¹³

Otázkou je tiež, či použitie neposlušnosti má byť konaním poslednej inštancie, či je nutné pred jej použitím vyčerpať všetky ostatné prostriedky vyplývajúce z právneho poriadku. Je logické, že pre odôvodnenie jej použitia je výhodnejšie, ak neposlušný predtým vyčerpá ostatné právne prostriedky. Niekedy to však situácia nepripustí a v záujme rýchlosti riešenia či vhodného načasovania pozornosti na dôležitý cieľ sa ich „vyplatí“ vynechať.

2. Kritériá použitia občianskej neposlušnosti

Ako prvé kritérium ospravedlniteľného použitia civilnej neposlušnosti J. Rawls uvádza druh krivdy, o ktorú ide. Neposlušnosť považuje za politický akt so vzťahom k vážnym porušeniam prvého princípu spravodlivosti – princípu rovnakej slobody pre všetkých a k porušeniu druhej časti druhého princípu – slušnej rovnosti príležitostí, čo znamená, že **prvou podmienkou jej použitia je ukrátenie jednotlivca či skupiny na právach. Ďalšou Rawlsovou podmienkou je neúspešnosť legálnych prostriedkov nápravy.** Táto požiadavka súvisí s priestorom v jeho originálnej teórii spravodlivosti.¹⁴ LeGrande prezentuje týchto šesť predpokladov legitímnej neposlušnosti: zlý zákon, právo a povinnosť každého hodnotiť zákon, morálna povinnosť vzdorovať nespravodlivému zákonu, vyčerpanie legálnych prostriedkov, verejné a nenásilné konanie a akceptácia trestu.¹⁵

Mieru účasti na občianskej neposlušnosti ťažko vymedziť. Podľa mňa je možné ospravedlniť občiansku neposlušnosť aj u jednotlivca. S klesajúcim počtom zainteresovaných však rastú nároky na jej opodstatnenosť. Znamená to, že jednotlivec musí v prvom rade presvedčiť verejnosť o tom, že jeho konanie má opodstatnenie v hodnotách, v odvekej osvietenej morálke,¹⁶ bez ohľadu na to, či sa bude snažiť strhnúť verejnú mienku na svoju stranu, s cieľom zapojiť čo najviac ľudí alebo či bude apelovať na presvedčenie a hodnoty verejnosti bez zámeru vyvolať hromadné porušovanie práva. Aj tu záleží od pohnútok, ak by totiž išlo o boj proti nespravodlivému rozhodnutiu orgánu verejnej moci, reakcia verejnosti, ktorá by sa pridala na stranu poškodeného – neposlušného by znamenala nepriamu neposlušnosť, ktorá sa ťažšie obhaja, pričom nároky na jej realizáciu sú komplikované.

To značí, že za istých okolností menej zainteresovaných prináša viac, ako masové akcie, ktoré môžu cieľ neposlušnosti zmariť. Ako príklad môže poslúžiť americký prípad Hugins týkajúci sa protestu za zákaz streľby na živé holuby, čo bola tradícia rovnomenného mestečka. Občianska neposlušnosť sa tu prejavila vo dvoch formách. Prvý masový protest prerástol do násilností, lebo organizácia nebola dobrá. Druhý bol zorganizovaný starostlivo, s menšou účasťou, no spĺňal znaky nenásilnej neposlušnosti a dosiahol zákaz streľby na živé holuby.

13 DeForrest, M. *Civil Disobedience: Its Nature and Role in the American Legal Landscape*. Gonzaga Law Review 33 (1997 – 1998) s. 654.

14 Rawls, J. *Teorie spravodlnosti*. Praha: Victoria publishing, a. s. 2001, s. 223.

15 LeGrande, J. L. *Nonviolent Civil Disobedience and Police Enforcement Policy* “The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science”, vol. 58 (3)1967, s. 397.

16 Hart, L. A. dielo cit. v pozn. 5, s. 160.

Na druhej strane, pri nespravodlivosti predpisu (normatívneho právneho aktu záväzného pre všetkých, na ktorých sa vzťahuje) sa logicky vyžaduje masový prejav nespokojnosti, prirodzene, nenásilný. **Otázka násilia a nenásilia je v tomto prípade zaujímavá, pretože každý protiprávny krok bude zahŕňať istý prvok násilia**, či už ho chápeme ako spôsobenú škodu (majetková škoda, nemajetková ujma) alebo ušlý zisk, v každom bude prítomná. Či už pôjde o neposlušnosť vo forme sit-in, keď dav obsadí priestranstvo pred továrňou na zbrane, alebo zatarasenie verejnej komunikácie, zviazania stráží alebo internetového útoku na stránku štátnej inštitúcie. Preto by som radšej slovo nenásilná definoval ako konanie nespôsobujúce ublíženie na zdraví, smrť alebo pri majetku, škodu nepresahujúcu istú výšku, tá je však závislá od sily morálneho argumentu, spôsobu prevedenia protestu a nakoniec aj uváženia súdu.

O masovosti prejavu nespokojnosti s nespravodlivosťou je vhodné uviesť známu vec, že masovosť upútava pozornosť. Najmä v súčasnosti, keď je zjavné, že právny protest neprináša výsledky. Na slovenských námestiach pokojne protestovalo niekoľko desiatok tisíc ľudí počas dvoch mesiacov, ojedinelo sa protestuje dodnes proti medializovanej kauze Gorila, protesty však napriek tomu, že v našom relatívne pokojnom štáte, kde takáto masa nestála na námestiach od čias Novembrových udalostí v roku 1989 je taký prejav nesúhlasu skôr raritou, nepriniesli doteraz nijaký relevantný výsledok.

3. K rozlíšeniu foriem nesúhlasu

Nesúhlas možno prejaviť rôznymi spôsobmi, okrem civilnej neposlušnosti sú to aj legálny protest, výhrada svedomia, radikálny protest, prevrat, povstanie a revolúcia. Okrem otázky zákonosti/nezákonnosti ich použitia, sa líšia aj v otázkach použitia násilia, jeho miery i v cieľoch a výsledkoch.

V prípade legálneho protestu ide o prejav nesúhlasu, na ktorý zákon pamätá. Je zákonným vyjadrením slobody prejavu a práva na zhromažďovanie sa. Vo vyspelej demokracii preto jeho uplatnenie nie je problémom.

Protest je snahou jednotlivca alebo skupiny, ktorej chýba politická moc, resp. nemá možnosť ju využiť, napr. nezozbiera dostatočný počet podpisov na vyhlásenie referenda, či rozhodnutie plynúce z uskutočneného referenda nie je premietnuté do zákona. Môže smerovať proti orgánom moci, jednotlivcom, zákonom, procesu či politike tých, ktorí majú politickú moc. Jeho cieľom je prejav nesúhlasu „dotieravým“ spôsobom, ktorý by mal vo vyspelej demokracii viesť k zmene politiky, ak je nesúhlas opodstatnený. Nechcem podceňiť silu protestu, ale v súčasnosti v našich podmienkach plní skôr úlohu uvoľnenia napätia v spoločnosti ako hlasitý prejav snahy rokovať a dosiahnuť zmenu. Nebezpečenstvo, ktoré z neho pramení, sú sprievodné násilnosti, často vyprovokované menšinou protestujúcou z iných pohnútok, ako väčšina. Protest môže mať podobu demonštrácie, štrajku, pochodu, petície, zhromaždenia, verejnej diskusie, všetko v medziach právneho poriadku. Býva predzvesťou inej formy nesúhlasu, ak sa ignorujú jeho požiadavky. Je využitím jednej zo zákonných ciest na dosiahnutie spravodlivosti aj v prípade občianskej neposlušnosti. Objavuje sa však otázka, či občianska neposlušnosť dokáže vzbudiť pozornosť spoločnosti, ak to nedokázal zverejnený protest. V súčasnosti sa právny protest vo vyspelých demokraciách vyskytuje čoraz častejšie ako jav požadujúci pozitívnu zmenu a jeho úlohou by malo byť riešenie napätia, ktoré má pôvod v nespokojnosti, a garancia slobodného výkonu práv vyplývajúcich z právneho poriadku. Preto sa vláde „vyplatí“ nepotlačiť protest, ktorý jej síce krátkodobo môže spôsobiť ťažkosti, no z dlhodobého hľadiska podporuje stabilitu poriadku.¹⁷

Výhrada svedomia ako druh nesúhlasu sa líši od občianskej neposlušnosti prejavom, a preto sa na ňu inak hľadá a inak sa s ňou zaobchádza. Ide o porušenie práva z morálnych dôvodov. Kým pri neposlušnosti je zámerom vyvolať ohlas vo verejnosti, výhrada svedomia je súkromné, neveřejné, no napriek tomu úradom známe porušenie príkazu. Konajúci sa domnieva, že výsledkom zlého alebo sčasti zlého normatívneho alebo individuálneho právneho aktu by bolo nemorálne konanie. Podriaďuje uposlúchnutie príkazu vyššiemu morálnemu princípu. Žiada „presadenie slobodnej autonómnej sféry jednotlivca odvolávajúc sa na morálne, či náboženské princípy požadované individuálnym svedomím“, resp. „právo vyhnúť

17 Noon, CH. dielo cit. v pozn. 6.

sa zákonnej povinnosti v mene vyššej povinnosti uloženej svedomím.“¹⁸ Využíva sa ak povinnosť vyžadovaná autoritou narazí na svedomie jednotlivca. Právo na slobodu svedomia (čl. 24 Ústavy SR) a priestor na využitie výhrady svedomia možno v našom právnom poriadku nájsť aj v niektorých právnych predpisoch.¹⁹

Prejavy nesúhlasu s prvkom násilia sú radikálny protest, povstanie, prevrat a revolúcia. Radikálny protest je organizovaný militantný odpor, ktorého súčasťou je zastrašovanie a násilný odpor. Toto konanie je protiprávne. Od neposlušnosti sa odlišuje ostrým zameraním proti režimu, extrémistickými cieľmi a snahou uniknúť sankciám vyplývajúcim z právneho poriadku. **Povstanie je** organizované, politicky motivované porušenie platného práva, ktorého cieľom je zmena režimu. Tento nesúhlas sa objavuje v prípade ostrého kontrastu politických predstáv povstalcov, často reprezentujúcich väčšinu, a súčasného režimu. Pri použití tejto formy sa nehľadí na právne obmedzenia a na rozdiel od občianskej neposlušnosti, tí, ktorí sa tohto konania dopúšťajú, sa okrem vedomia o jeho nedovolenosti, ani nesnažia jeho porušeniu vyhnúť, kým pri civilnej neposlušnosti by sa účastník radšej vyhol porušeniu práva, ak by to bolo možné. **Povstanie môže mať podobu terorizmu či iných ozbrojených spôsobov boja. Pri rozlišovaní pojmov povstanie, prevrat a revolúcia je jedným z odlišujúcich znakov to, že ak pri povstaní nejde o drastickú zmenu režimu či existujúceho právneho a sociálneho usporiadania, tak nejde o revolúciu, ktorá nemá snahu presvedčiť vládu o zmenách, ale rovno ju zmeniť. Cieľom prevratu je výmena lídra.**²⁰

Občianska neposlušnosť sa teda jasne odlišuje od zmienených foriem prejavu nesúhlasu, najmä preto, že hoci je politicky motivovaným konaním, jej cieľom je zmena iba určitej politiky, predpisu alebo rozhodnutia. **Je síce protiprávnym konaním, účastník by sa však vyhol nelegálnemu aktu, ak by existovalo iné vhodné riešenie.** Kým sa neposlušný snaží o zmenu, je verný právnomu poriadku a princípom demokracie, je dobrým občanom, ktorému ide v konečnom dôsledku o nápravu stavu, ktorý nevznikol jeho vinou. Na priamke nesúhlasu sa nachádza z hľadiska protiprávnosti na hranici právneho protestu a nelegálneho militantného prejavu.

Osobitným prípadom uplatnenia práva na nesúhlas je právo na odpor – ius resistendi. Právo na odpor je jedným z politických práv, ktoré nám vplývajú z ústavy a je krajným ústavným prostriedkom na zabezpečenie demokratického poriadku v štáte, ktorý je založený na prirodzeno-právnom princípe a slúži na zachovanie politických záujmov a demokratického zriadenia chrániaceho základné práva a slobody. Majú ho občania SR „nie však len proti svojmu štátu, ale proti každému (napríklad konkrétnemu reprezentantovi orgánu verejnej moci) kto by dementoval demokratický poriadok základných ľudských práv.“²¹ Zo znenia článku vyplýva, že subjektmi nemôžu byť právnické osoby a ani cudzinci. Predpokladá kolektívne použitie tohto inštitútu. V dimenziách jednotlivca je možné ho prirovnať k nutnej obrane v podmienkach trestného práva. Nezakladá možnosť pre použitie anarchie a „vzniká splnením dvoch podmienok, tou prvou je znemožnená činnosť ústavných orgánov SR a druhou je znemožnené účinné použitie zákonných prostriedkov.“²² Pôjde teda o tzv. stav „ústavnej núdze.“²³ Nemusí však ísť len o nefunkčnosť, ale aj o neprítomnosť orgánov alebo zákonných prostriedkov. Právom na odpor občania používajú donútenie voči štátu, ale až po vyčerpaní ostatných prostriedkov, je teda subsidiárnym právom.

Zo vzťahu prirodzeného a pozitívneho práva, ktoré nenájdu spoločný cieľ, môže vziť oponovanie, ktoré bude vyjadrené rôznymi formami a to legálnymi a nelegálnymi „kým občianska neposlušnosť je porušením práva, protiprávnym konaním, právo na odpor je legálnym, právne dovoleným konaním.“²⁴ K rozdielu medzi týmito dvoma inštitútmi treba poznamenať, že sledujú rôzne ciele a odlišná je aj intenzita ich vyjadrenia. Kým občianska neposlušnosť môže byť vykonávaná jednotlivcom, pri práve na odpor sa predpokladá

18 Drgonec, J. Ústavné práva a zdravotníctvo. Bratislava, Archa 1996, s. 38.

19 Zákon č. 569/2005 Z. z. o alternatívnej službe v čase vojny a vojenského stavu. Zákon č. 351/2005 Z. z. v prílohe č. 4 ods. 3, ako zmena zákona 578/2004 Z. z.

20 Noon, Ch. dielo cit. v pozn. 6.

21 Svák, J, Cibulka, L. Ústavné právo SR, osobitná časť – 4. vyd., Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2009. s. 289.

22 Drgonec, J. Ústava SR. komentár, 2. vydanie, Šamorín: Heuréka. 2007. s. 379.

23 Pavlíček V., Hřebejk J., Knapp, V., Kostečka. J., Sovák, Z. Ústava a ústavní řád České republiky. Linde Praha, a. s., 1995, s. 191.

24 Ottová, E. Teória práva. Šamorín: Heuréka, 2006. s. 28.

kolektív, dokonca väčšina spoločnosti. Kým k občianskej neposlušnosti nemusí dôjsť k vyčerpaniu všetkých zákonom poskytnutých prostriedkov na nápravu, právo na odpor si to výslovne žiada. Cieľom prvého je v prvom rade upozorniť na problém v spoločnosti a postupná zmena, kým cieľom druhého je zmena nefungujúceho poriadku. Napokon však občianska neposlušnosť môže prepuknúť v právo na odpor a je ťažké rozlíšiť ich podobu. Každopádne *ius resistendi* umožňuje za istých podmienok použitie násilia, kým občianska neposlušnosť použitím násilia stráca svoje opodstatnenie. Aktívny, násilný odpor už nebude občianskou neposlušnosťou, ale kriminálnym konaním. Ospravedlnenie práva na odpor je vyjadrené priamo v ústave, kým pochopenie občianskej neposlušnosti je na samotnom sudcovi, ktorý musí rozhodnúť, či nenásilné, ale napriek tomu protiprávne konanie malo za úlohu upozorniť na významnejší problém, ktorý bol napriek použitým zákonným prostriedkom zo strany neposlušného orgánmi verejnej moci prehliadaný a neriešený. Pokiaľ však oba tieto inštitúty budú použité v nespravodlivej spoločnosti, resp. totalitnom režime, ich použitie bude potrestané rovnako ako kriminálne konanie.

Občianska neposlušnosť má viac foriem. Teória sa zhoduje na dvoch, priamej a nepriamej. Pri priamej sa dá bezprostredne z konania vyvodiť, proti akému rozhodnutiu sa nesúhlas uplatňuje, pretože ide o akt voči pravidlu samotnému, nepriama túto odpoveď nedáva. Jej využitie sa núka, ak nie je možné protestovať voči pravidlu samotnému, resp. účinok tohto konania by mohol odporovať znakom občianskej neposlušnosti, mohol by prerásť do násilia, a preto účastník (účastníci) využije inú formu porušenia práva na prítiahnutie pozornosti. Príkladom môže byť boj proti povoleniu interrupcií, pri ktorých nejde o príkaz, ale o povolenie podstúpiť zákrok. Odporcovia obhajujúci ochranu života nenarodených detí, nemajú teda možnosť priameho protestu voči tejto politike.²⁵ Z uvedeného je zrejmé, že túto formu bude ťažšie obhájiť ako ospravedlniteľnú z dôvodu jej morálnej nepriehľadnosti. Napriek tomu sa využíva stále častejšie, pretože práve touto formou je vyjadrená neposlušnosť, ak ide o sit-ins a elektronické útoky na rôzne vládne weby. Znakom nepriamej formy môže byť vzdanie sa násilia, nepriamo spôsobená škoda však môže byť oveľa vyššia. Pri použití už spomenutého sit-in, či ľudských reťazí, napr. v prípade hnutia Occupy, môže byť zablokovanie komunikácie či budovy problémom z hľadiska ušlého zisku: pri zablokovaní nemocnice ťažko možno hovoriť o morálne opodstatnenom konaní.

Záver – Rola občianskej neposlušnosti

Vo vzťahu k občianskej neposlušnosti sa často až s odstupom času zistí, či bola opodstatnená, či dokonca potrebná. Podarí sa to až po zmene spoločenských pomerov. Možno sa pýtať, prečo ľudia v období zjavnej nespravodlivosti nič voči nej nerobili? Prečo dodržiavali zlé právo, ak boli presvedčení o jeho nespravodlivosti? Možno kým v danej dobe bude prejav občianskej neposlušnosti zavrhnutý a potrestaný ako obyčajné porušenie práva, resp. potrestaný exemplárne, s odstupom času by bolo nespravodlivé trestať konanie, ktoré upozorňuje na porušovanie základných princípov demokracie. Odporcovia neposlušnosti pripúšťajú dve alternatívy: pasivitu, ktorá znamená vyrovnanie sa aj so zlým predpisom či rozhodnutím a zahŕňa bezhraničnú vernosť právu, alebo revolúciu, t. j. násilnú zmenu spoločenských pomerov. Občianska neposlušnosť sa dostáva z pozície radikálneho prostriedku do pozície umierneného a zmierujúceho prostriedku, ktorého cieľom je náprava nedostatkov demokracie.

Som presvedčený, že občianska neposlušnosť je správnym inštitútom práve pre podmienky, ktoré sami dobre poznáme z domáceho prostredia. Kým na jednej strane je váha a sila protestov v našich podmienkach porovnateľná s perím vo vankúši a výsledky, ciele, ktorých sa protestujúci domáhajú sú nedosiahnuteľné. Politická elita a byrokratický aparát (vrátane silových zložiek) sa postupne naučili, resp. možno si zapamätali z predchádzajúceho režimu, ako sa s protestom dá bez násilia a niekedy aj s násilím vyrovnať. Na strane druhej váha protiprávneho verejného konania môže byť úplne iná. Netreba zabúdať na silu verejnosti, ktorej podpora dokáže byť v kľúčových otázkach obrovská. Tým chcem povedať, bez akejkolvek politickej

25 DeForrest, M. *Civil Disobedience: Its Nature and Role in the American Legal Landscape*. Gonzaga Law Review 33 (1997 – 1998), s. 656. 1

predispozície, že v dnešných slovenských podmienkach by bolo naivné očakávať automatickú zmenu normy či politiky zo strany nositeľa moci.

Sila občianskej neposlušnosti je teda v upútaní pozornosti, najmä širokej verejnosti, keďže tá je na rovnakej strane ako neposlušný občan v prípade nespravodlivého zákona, alebo rozhodnutia. Ak aj nebol nikto iný alebo, ak bola iba menšina ukrátená na právach, je otázkou času a obsadenia kľúčových postov, kedy sa podobná situácia zopakuje vo vzťahu k inej menšine. Ťažko povedať, či je slovenská verejnosť pripravená na podobné prejavy nesúhlasu, v každom prípade väčšina spoločností je presýtená množstvom neúspešných protestov končiacich postupnou rezignáciou zúčastnených, ktorí už po stý raz nechcú do ulíc.

Občianska neposlušnosť je aj prejavom vyspelosti spoločnosti: ide o uvážení a z morálnych dôvodov uplatnený nesúhlas, ktorý po preukázaní opodstatnenosti spoločnosť posilní. Tým, že pri zmene nespravodlivého pravidla dochádza k zmieru medzi občianskou spoločnosťou a štátom, ktorý znamená zblíženie. Navyše, predpokladom dobre fungujúceho štátu je pozitívny vzťah občana k nemu. Občan je spokojný s tým, čo je v ústave, súhlasí aj s väčšinou pravidiel, ak ich štát dodržiava, resp. uplatňuje. Nejde mu o zmenu celého poriadku, teda o iné formy nesúhlasu, má záujem ho zachovať, nedokáže sa však zmieriť s istou skutočnosťou, pre ktorú mu stojí za to porušiť zákon, aj keby ho za iných okolností porušiť nechcel: napriek nepredpovedateľnému výsledku – keď negatívny je pravdepodobnejší – sa rozhodne verejne vystúpiť proti nespravodlivosti, ktorá môže smerovať proti nemu, viacerým či proti niekomu úplne inému. **Výsledok takého prejavu sa dostaví neskôr, či nikdy,** ako to ilustruje Habermas: *„Blázni dneška nie sú vždy hrdinami zajtrajška, ale mnohí zostávajú aj zajtra bláznami včerajška.“*²⁶ **Otázka, či „neposlušný“ je slušný občan rešpektujúci právo, sa ťažko rieši na začiatku nesúhlasu, keď sa o jeho detailoch a zamýšľaných účinkoch vie len málo.**

Legalizácia občianskej neposlušnosti by jej asi vzala posolstvo, ktoré prináša. Cena, ktorú je neposlušný pripravený zaplatiť je vysoká: je to ochota prijať trest za konanie, ktorým chce dokázať neschopnosť vyrovnať sa so zjavnou, v tomto momente ešte len pre neho „nenapraviteľnou“ nespravodlivosťou. Postupne hodlá presvedčiť aj ostatných, doteraz mlčiacich (strach z trestu, pocitu, že nikto nemá taký názor), aby vyjadrili nespokojnosť s daným stavom, keďže sa doteraz o nej báli hovoriť. **Zakotvenie občianskej neposlušnosti ako právneho inštitútu by značilo nárok každého, kto by ju uplatnil, na oslobodzujúci verdikt, inak by zákonodarcia musel presne vymedziť podmienky jej uplatnenia. Keďže zákon nemôže posvätiť porušovanie práva, je nemysliteľné žiadať jej zahrnutie do práva. Je súčasťou princípov demokracie, nie obsahu zákona, a to je rozumné.** Prirodzené právo umožňuje právo na občiansku neposlušnosť, závisí však nielen od verejnosti, ale i od sudcu (iného orgánu verejnej moci), aby uvážil, či sa uplatnilo opodstatnene. **Neposlušný nemá právo na nepotrešenie, naopak, povinnosťou súdu (iného orgánu verejnej moci) je potrestať ho, alebo z osobitných dôvodov nepotrešovať, rozhodnúť contra legem, z dôvodu nespravodlivého zákona.** Použiteľnosť a reálnosť občianskej neposlušnosti dokumentuje jej prirodzený vznik konaním ľudí uplatňujúcich právo na nesúhlas; i dnes sa uplatňuje bez vedomostí o takom inštitúte, nie je teda dielom akademikov, filozofov, nevznikla na papieri, priniesol ju život.

26 Citované podľa: Brösl, A. Právny štát. Košice: Medes s. r. o., 1995, s. 45.

Použitá literatúra

- Bedau, H. A.*: Civil disobedience in focus, London and New York, 1991, ISBN 978-0-203-00365-7, 217 s.
- Bröstl, A.*: Právny štát. Košice, Medes s. r. o., 1995, ISBN 80-967 499-0-0, 112 s.
- Dworkin, R.*: Kdýž se práva berou vážně, Praha, OIKOYMENH, 2001, ISBN 80-7298-022-X, 455s.
- DeForrest, M.*: Civil Disobedience – Its Nature and Role in the American Legal Landscape, Gonzaga Law Review 33 (1997 – 1998).
- Drgonec, J.*: Ústavné práva a zdravotníctvo. Bratislava, Archa, 1996, ISBN 80-7115-114-9, 338s.
- Drgonec, J.*: Ústava Slovenskej republiky, Komentár. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka: 2007, ISBN 80-89122-38-8, 1197s.
- Habermas, J.*: „Ziviler Ungehorsam – Testfall für den demokratischen Rechtsstaat“ In Die Neue Unübersichtlichkeit – in Kleine Politische Schriften, ISBN – 10: 3-05-004175-7, 227s.
- Hall, M. R.*: Guilty but civilly disobedient, Cardozo Law Review, vol. 28, no. 5 (2007) celý rozsah článku: s. 2083 – 2132.
- Hart, H. L. A.*: Pojem práva, Prostor, 2004, ISBN 80-7260-103-2, 316 s.
- LeGrande, J. L.*: Nonviolent Civil Disobedience and Police enforcement Policy The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science. vol. 58 (3)1967, celkový rozsah: s. 393 – 404.
- Ottová, E.*: Teória práva. Šamorín: Heuréka, 2006, ISBN 80-89122-37-X, 306 s.
- Pavliček, V., Hřebejk, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z.*: Ústava a ústavní řád České republiky. Linde Praha, a. s., 1995, ISBN 80-72010-00-X, 870s.
- Rawls, J.*: Teorie spravedlnosti, Praha: Victoria publishing, a. s. 1995, ISBN 80-85605-89-9, 361 s. 361.
- Raz, J.*: Authority of Law, Essays on Law and Morality. Oxford University Press. 1979. 360 s. ISBN 0-19-957356-5, najnovšie 2. vydanie 2009.
- Svák, J., Cibulka, L.*: Ústavné právo SR, osobitná časť – 4. vyd. Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2009. ISBN 978-80-89447-06-0, 1072s.
- Tiefenbrun, S.*: Civil Disobedience and the U.S. Constitution. Southwestern University Law review, v. 32 (2003).
- <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/76/currentpage/30/Default.aspx>

Resume

ČUROŠ, Peter. Right to dissent in the form of civil disobedience. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. 18

The article deals with Right to dissent in the form of civil disobedience as the instrument of unlawful action representing moral protest against act, law or decision made by the court which denies general principles of justice. The focus of the paper is to start a discussion upon applicability of this institute nowadays. It accounts views in which civil disobedience compensates for deficiencies of similar institutes e. g. conscientious objection legal protest, coup, uprising or revolution. The aim of the article is to discuss particular characteristics which defines civil disobedience, whether it is possible to abide them while exercising civil disobedience or whether they are pointless requirements of the theoretics.

APROXIMAČNÉ NARIADENIE VLÁDY A ČL. 125 ÚSTAVY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

**FERDINAND KORN
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA**

ABSTRAKT

HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 2, S. 30

Príspevok si kladie za cieľ poukázať na regulačný vzťah štátu smerom k statusu jednotlivca možnosťou ukladania povinností jednotlivcovi na základe ústavného princípu pre ukladanie povinností podľa článku 13 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a materiálnych a formálnych prameňov práva, obsiahnutých v Ústave Slovenskej republiky. Zvýrazňuje pritom ústavný inštitút aproximačného nariadenia vlády ako prostriedku implementácie právneho poriadku EÚ do systému platného práva Slovenskej republiky, so zdôraznením na princípy a zásady práva EÚ, ktoré ovplyvňujú slovenskou ústavou daný vzťah jednotlivca a štátu vzhľadom na členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii a vzhľadom na ústavné limity, ktoré zakladajú prednosť európskeho práva pred normami slovenského právneho poriadku. Poukazuje na nekonzistentný status aproximačného nariadenia vlády pri ústavnej konfrontácii nim uložených povinností podľa článku 125 Ústavy s nariadením vlády podľa článku 120 odsek 1 ústavy a na základe ústavných článkov, ustanovení primárneho a sekundárneho práva EÚ, rozhodnutí Súdneho dvora i analýzou a porovnávaním názorov ústavných právnikov sa snaží o zdôvodnenie vlastnej úvahy pri riešení vzťahu ústavných noriem daných článkom 120 odsek 2 a článkom 125 odsek 1 písmeno b) slovenskej ústavy.

ABSTRACT

The report aims to point out on the regulatory relationship of the state towards to the individual's with possibility of abiding undertakings of individual's obligations on the base of the constitutional principle for storing of the obligations according to article 13 of the Constitution of the Slovak Republic and the material and formal sources of law contained in the Constitution of the Slovak Republic. It emphasizes the constitutional institute of approximately decree of government as mean of implementation of law order EU to the system of valid law of Slovak Republic with emphasise on principles and basis of European Union law influencing our Constitution in relationship of individual and the state considering on the membership of the Slovak Republic in European Union and in the regard on principles of our Constitution which give precedence of EU law before norms of our order. It points out on incoherent status of approximately decree of government in institutional confrontation of given obligations according to clause 125 Constitution of the Slovak Republic with order of government according clause 120 paragraph 1 Constitution and on the base of constitutional articles, principles of primary and secondary union law, decisions of European Court of Justice and analysis as well as comparison of opinions of constitutional lawyers tries to justify of own consideration in solving of relationship of constitutional norms given by clause 120 paragraph 2 and clause 125, paragraph 1 letter b our constitution.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

štát, jednotlivec, právo, ústava, aproximačné nariadenie vlády

KEYWORDS

state, individual, law, constitution, approximate regulation of government

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. PhDr. Ferdinand Korn
Názov pôsobiska:
Právnická fakulta UPJŠ Košice
E-mail: drfkorn@centrum.sk

Úvod

Čl. 13 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky je všeobecným ustanovením druhej hlavy, ktoré predstavuje ústavný princíp ukladania povinností z hľadiska prameňov práva.

Hoci inštitúty „povinnosť“ a „obmedzenie základných práv a slobôd“ sú koncipované v spoločnom článku ústavy, jedná sa o odlišné ústavné pojmy. Uložením povinnosti nedochádza ipso iure k obmedzeniu základného práva, či slobody. Možno dokonca ustáliť, že zákonný príkaz zdržania sa svojho práva, alebo neuplatnenia svojho práva, nie je požiadavkou na plnenie povinnosti, ale je obmedzením dotknutého základného práva.¹

Ústava Slovenskej republiky upravuje formálne a materiálne podmienky ukladania povinností.

Splnenie formálnej podmienky zakladá, že povinnosť musí byť uložená v ústavne uznanom prameni práva a týmito sú:

- zákon podľa čl. 13 ods. 1 písmeno a)
- nariadenie vlády, vydané na vykonanie zákona a v jeho medziach na základe ústavného splnomocnenia podľa čl. 120 ods. 1
- vykonávací právny predpis, ktorý je vydávaný v zmysle čl. 13 ods. 1 písmeno a) na základe výslovného splnomocnenia uvedeného zákone a v rozsahu uvedeného zákonného splnomocnenia
- aproximačné nariadenie vlády podľa čl. 13 ods. 1 písmeno c), ak tak ustanoví zákon podľa čl. 120 ods. 2
- medzinárodná zmluva podľa čl. 7 ods. 4, ak priamo zakladá povinnosti fyzických a právnických osôb a je schválená Národnou radou SR
- ústavný zákon podľa čl. 51 ods. 2, za predpokladu existencie vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu

Splnenie materiálnej podmienky však vyžaduje, aby uloženie povinnosti bolo dané pri zachovaní základných práv a slobôd. Z uvedeného ústavného postulátu možno vyvodiť záver, že uložením povinnosti musí dôjsť k obsahovému zachovaniu základného práva a slobody.

APROXIMAČNÉ NARIADENIE VLÁDY A ČL. 125 ODS. 1, PÍSM. b.) ÚSTAVY

Čl. 120 ústavy upravuje obsahovo (i formálne v nadväznosti na čl. 13 ods. 1, písmeno a), c)) dva druhy prameňov práva, ktorými je možné ukladať povinnosti a ktorých subjektom vydávania je ten istý subjekt a to vláda. Sú to nariadenie vlády podľa ust. čl. 120 ods. 1 ústavy a nariadenie vlády podľa čl. 120 ods. 2 ústavy, teda aproximačné nariadenie vlády. Rozdiel v oboch nariadeniach spočíva v prameni práva, na ktorý nadväzujú a v cieľi, ktoré ich vydanie sleduje.

Výklad čl. 120 ústavy zakladá nasledujúcu úvahu:

- pre vydávanie nariadenia vlády podľa čl. 120 ods. 1 je obsahovým východiskom, resp. základom, zákon a cieľom jeho vydávania je vykonanie zákona
- pre vydávanie nariadenia vlády podľa čl. 120 ods. 2 je obsahovým základom, resp. východiskom, Dohoda o pridružení a právne záväzné akty EÚ podľa čl. 7 ods. 2 ústavy a cieľom je ich vykonanie, to všetko za predpokladu, ak tak ustanoví zákon (ide o zákon. č. 19/2002 Z. z.), ktorý však v uvedenom výklade čl. 120 ods. 2 nie je prameňom, ale formálnym inštrumentáriom pre vydávanie nariadenia podľa čl. 120 ods. 2, pretože priamym obsahovým prameňom práva (zdrojom) je právne záväzný akt EÚ.

1 Bližšie Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. vydanie. Heuréka 2012, str. 290

V predmetných súvislostiach je dôležitý pojem „právne záväzný akt EÚ“ tak, ako je prezentovaný v čl. 7 ods. 2, na výklad ktorého nie je v odbornej literatúre jednotný náhľad. Analýza tejto definície má význam predovšetkým pri aplikácii čl. 125 ústavy a to za predpokladu, že dôjde k ústavnej konfrontácii súladu uloženia povinnosti v aproximačnom nariadení vlády v zmysle čl. 125 ods. 1 písmeno b).

Predmetný čl. 125 ods. 1 písmeno b) totiž nerozlišuje na rozdiel od čl. 13 ods. 1 písmeno a) a c) nariadenie vlády (čl. 13 ods. 1 písmeno a)) a aproximačné nariadenie vlády (čl. 13 ods. 1 písmeno c)). Predmetom ústavného skúmania súladu je v zmysle ustanovenia čl. 125 iba „nariadenie“ vlády, napriek tomu, že ústavodarca v čl. 13 ods. 1 i v čl. 120 ods. 2 explicitne a jednoznačne pomenúva dva druhy nariadení vlády.

Ak je žiaduce ustáliť „bezproblémovosť“ v aplikácii čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy, je potrebné z hľadiska uvedeného článku „zvýrazniť“ oba druhy nariadení z hľadiska stupňa ich právnej sily. Je nepochybné, že oba druhy nariadení sú vydávané tým istým subjektom v hierarchii subjektov a tým je vláda Slovenskej republiky. Rovnako nariadenie vlády je vo všeobecnosti právnym predpisom nižšej právnej sily, ako je zákon. „Problémom“ je však prameň práva, na základe ktorého je aproximačné nariadenie vydávané, cieľ jeho vydávania i samotná podoba a ratio legis zákona č. 19/2002 Z. z., ktorý upravuje vydanie aproximačného nariadenia. Predovšetkým je tu však ústavný imperatív podľa čl. 7 ods. 2 a to, že aproximačným nariadením vlády sa vykoná prevzatie právne záväzných aktov EÚ, ktoré vyžadujú implementáciu, ale ktoré v zmysle toho istého článku majú podľa našej ústavy prednosť pred zákonmi.

Koncepcia J. Drgonca vychádza z názoru, že pojem „právne záväzný akt EÚ“ tak, ako ho používa naša ústava, nie je totožný s pojmom „právne záväzný akt“ podľa práva EÚ. Na základe uvedeného potom konštatuje, že prednosť pred zákonmi podľa našej ústavy (čl. 7 ods. 2) majú iba tie právne akty EÚ, ktoré nevyžadujú implementáciu, teda, že tie právne akty EÚ, ktoré podľa práva EÚ nemajú právnu záväznosť a teda vyžadujú implementáciu, nemajú prednosť pred zákonmi ani pred implementáciou a po implementácii v aproximačnom nariadení rovnako. To by zakladalo bezproblémovú aplikáciu čl. 125 ods. 1 písm. b) Ústavy Slovenskej republiky.²

Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že v systéme práva EÚ vo vzťahu k čl. 7 ods. 2 našej ústavy je „problémovým“ prvkom smernica ako súčasť sekundárneho práva EÚ. V čl. 249 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva je záväznosť smernice daná pre každý členský štát, ktorému je určená a to vzhľadom na výsledok, ktorý sa má dosiahnuť, pričom sa voľba foriem a metód ponecháva národným orgánom.

J. Drgonec tvrdí, že ak by mal platiť náš ústavný postulát o tom, že všetky právne záväzné akty EÚ (teda podľa čl. 7 ods. 2 v spojení druhá a tretia veta) majú prednosť pred zákonmi, mali by túto prednosť v systéme nášho práva i tie právne akty EÚ, ktoré podľa samotného práva EÚ nie sú pre členský štát záväzné. Vychádza z premisy, že Slovenská republika nemá možnosť vo svojej ústave dávať záväznosť aj tým právnym aktom EÚ, ktoré záväznosť podľa práva EÚ nemajú.³

Je pravdou, že smernica pôvodne nezakladá priamo práva a povinnosti fyzickým a právnickým osobám a vyžaduje si implementáciu do vnútroštátneho práva formou právneho aktu členského štátu. V prípade systému platného práva Slovenskej republiky je to zákon, alebo aproximačné nariadenie vlády. Nie je však pravdou, že smernica zostáva „pred bránami“ systému platného práva dotknutého štátu, ak štát túto smernicu neimplementuje. Uvedieme tri základné dôvody, ktoré oponujú názoru J. Drgonca na nezáväznosť smernice v systéme platného práva Slovenskej republiky:

1. Súdny dvor EÚ svojou následnou judikatúrou (Marshall II, C – 271/91) priznal smerniciam obdobný účinok, aký majú nariadenia, teda priamy účinok, za splnenia nasledujúcich podmienok:
 - jasný, presný a dostatočne určitý záväzok obsiahnutý v smernici
 - nepodmienený záväzok
 - márne uplynutie času na implementáciu smernice do vnútroštátneho poriadku
 - nejde o záväzok, ktorý priamo ukladá povinnosť jednotlivcovi

2 Ibid, str. 239

3 Ibid, str. 241

2. Súdny dvor EÚ priznal smerniciam aj nepriamy účinok, ktorý spočíva v tom, že členský štát je povinný vykladať vnútroštátne právo v súlade so znením a cieľom smernice tak, aby sa dosiahol výsledok v zmysle čl. 249 ZES.⁴ (Marleasing, C – 106/89)
3. Ak je smernica riadne premietnutá do systému práva členského štátu, jej obsah ešte nie je vyčerpaný. Ostáva naďalej dôležitým prameňom pre výklad predpisu štátu, do systému ktorého bola premietnutá implementovaním.⁵

Obsah priameho a nepriameho účinku smernice ako aj skutočnosť, že po implementovaní zostáva smernica prameňom výkladu predpisu vydaného štátom zakladá, že smernica sa za stanovených podmienok stáva pre členský štát právne záväzným aktom podľa čl. 7 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a po implementácii taktiež. Ak totiž J. Drgonec tvrdí, že naša ústava nemá priestor, aby dávala záväznosť aj nezáväzným aktom EÚ, musí platiť, že po daných rozhodnutiach Súdneho dvora EÚ o priamom a nepriamom účinku smerníc, teda o ich záväznosti, nemôže naša ústava ani odoberať právnym aktom (smernici) EÚ ich záväznosť.

Nariadenie vlády podľa čl. 120 ods. 2 je osobitým druhom prameňa ukladania povinnosti tak, ako to upravuje čl. 13 ods. 1 písm. c) Ústavy SR. Toto nariadenie nie je všeobecne záväzným právnym predpisom, ktorým je určená povinnosť na základe zákona a v jeho medziach, ale je nástrojom implementácie sekundárneho práva EÚ a to i napriek existencii zákona č. 19/2002 Z. z. Uvedený zákon totiž nie je prameňom, ktorý ukladá rozsah pôsobnosti uloženia povinnosti pre „všeobecne záväzný predpis“, ale je inštrumentáriom implementácie práva EÚ do systému platného práva Slovenskej republiky. Z uvedeného plynie, že ak platí čl. 7 ods. 2 druhá veta, že všetky právne záväzné akty EÚ majú prednosť pred zákonmi a tretia veta, že niektoré je potrebné implementovať zákonom alebo nariadením vlády podľa čl. 120 ods. 2, je potom správne tvrdenie, že toto nariadenie vlády dostáva prednosť pred zákonmi, pretože smernica dostáva formálne podobu vládneho nariadenia, pri zachovaní toho istého obsahu, na základe imperatívu práva EÚ, judikatúry Súdneho dvora EÚ o priamom a nepriamom účinku smernice i na základe Ústavy SR. Keďže nariadenie vlády vydané podľa čl. 120 ods. 2 je priamym obsahovým odrazom smernice, resp. právne záväzného aktu EÚ (nie zákona), je logicky otázna relevancia a možnosť porovnávanie súladu podľa čl. 125 ústavy uloženia povinnosti v tomto nariadení so zákonom.

Aproximačné nariadenie vlády nenapĺňa znaky charakteristické pre vykonávacie predpisy, pretože nie je vydávané v medziach zákona, prostredníctvom neho sa nevykonáva zákon a teda ani neobsahuje podrobnejšiu úpravu spoločenských vzťahov. Obsahom aproximačného nariadenia je transponovaný právne záväzný akt EÚ, kde obsah aproximačného nariadenia je závislý od obsahu smernice. Aj z hľadiska stupňa právnej sily existuje výrazná odlišnosť, pretože právne normy tvoriace obsah aproximačného nariadenia majú prednosť pred právnymi normami, ktoré obsahuje zákon. Aproximačné nariadenie vlády sa od „obyčajného“ nariadenia odlišuje aj tým, že nemôže byť samovoľne zrušené alebo zmenené. Jeho zmena, či zrušenie je stále závislé od práva EÚ.⁶

Je však jednoznačné, že aproximačné nariadenie vlády podľa čl. 120 ods. 2 ústavy je súčasťou systému slovenského platného práva rovnako, ako je jednoznačná spornosť možnosti aplikácie čl. 125 ods. 1 písm. b) v ústavnom posudzovaní súladu aproximačného nariadenia vlády so zákonom a to i napriek výkladovému pohľadu J. Drgonca, ktoré je oponované vyššie.

Aproximačné nariadenie vlády sa stalo súčasťou nášho právneho poriadku ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. Spolu s novelizovaným čl. 7 ods. 2 ústavy, zavedeným tým istým ústavným zákonom, sú uvedené články ústavnou normou, ktorá upravuje vzťah Slovenskej republiky k Európskej únii, ako aj k jej právu a zároveň upravuje spôsob implementácie práva EÚ do právneho poriadku Slovenskej republiky.

4 Karas, V., Králik, A.: Európske právo. Iura edition 2007, str. 169 a nasl.

5 Dobrovičová, G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice 2004, str. 31

6 Ibid, str. 45

V zmysle čl. 1 ods. 2 ústavy, ktorý bol prijatý takisto ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., sa vytvoril ústavný základ pre vnútroštátnu záväznosť nielen medzinárodných zmlúv, ale aj všetkých ostatných prameňov medzinárodného práva vrátane jeho zásad.⁷

Slovenský zákonodarcu v čl. 1 ods. 2 ústavy vyjadril svoju pripravenosť plniť aj medzinárodné záväzky, ktoré pre Slovenskú republiku vyplývajú z rozhodnutí medzinárodných orgánov alebo organizácií, t. j. z tzv. sekundárneho medzinárodného práva.⁸

Základnou integračnou normou, prijatou národnou radou v procese integrácie Slovenskej republiky do európskeho priestoru, je čl. 7 Ústavy Slovenskej republiky. V jeho odseku 1 je upravená možnosť účasti Slovenskej republiky v nadštátnych združeniach vo všeobecnej rovine a v odseku 2 je upravená možnosť štátu preniesť výkon časti svojich práv na Európsku úniu v osobitnej rovine. To znamená, že uvedené ustanovenia vyjadrujú ústavnú vôľu prenesenia kompetencií z orgánov členského štátu na nadštátne zoskupenia.⁹

Ústavným fundamentom pre prednostnú aplikáciu právne záväzných aktov Európskej únie, teda úniového práva sekundárneho, je v našom základnom zákone čl. 7 ods. 2.

V rámci integračného procesu členských štátov do európskeho priestoru existujú popri sebe právny poriadok EÚ a právny poriadok členského štátu, resp. popri sebe existujú orgány a štruktúry EÚ, ktoré vydávajú právne záväzné akty EÚ a normotvorné orgány členského štátu, pričom platí, že praktické presadzovanie úniového práva do právneho poriadku členského štátu sa realizuje prevažne orgánmi výkonnej moci (teda v systéme nášho platného práva aproximácnym nariadením vlády).¹⁰ Nastala situácia keď dve suverénne authority určujú vzťahy svojich normatívnych aktov, pretože vedľa seba pôsobia dva normatívne systémy a ich zjednotenie je otvoreným problémom.¹¹

Pravidlá práva EÚ majú svoje špecifikum. Hoci sa odlišujú od vnútroštátnych pravidiel, sú zamerané predovšetkým na úpravu otázok vnútroštátnej povahy, spätú s rôznymi cezhraničnými prvkami, čo predstavuje nový prvok tak v práve medzinárodných organizácií, ako aj v medzinárodnom práve ako celku. Aj keď sú tieto pravidlá odlišné od pravidiel vnútroštátnej povahy, sledujú otázky bežne tvoriace predmet úpravy vnútroštátnych predpisov členských štátov EÚ. Keďže by sa v dôsledku toho mohli dostať do konfliktu s príslušnou vnútroštátnou úpravou, súčasťou procesu ich uplatňovania je aj riešenie ich vzťahu k vnútroštátnym predpisom a to tak, aby vnútroštátny právny poriadok nebránil ich uplatneniu v plnom rozsahu. Je teda potrebné zvýrazniť, že od pravidiel, ktoré sú priamym dôsledkom členstva Slovenskej republiky v Európskej únii, sa vyžaduje ich povinná účasť a intenzívne pôsobenie vo vnútroštátnych poriadkoch členských štátov. Špecifiká Európskej únie majú za následok nebývalý prienik pravidiel EÚ do vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov¹², teda i do systému práva Slovenskej republiky.

Čl. 7 ods. 2 ústavy zakladá spôsob implementácie práva EÚ do právneho poriadku SR právne záväzné akty označuje naša ústava právne akty EÚ rovnako pred ako i po implementácii do právneho poriadku Slovenskej republiky a súčasne zakladá ich prednosť pred zákonmi. To je definičný pohľad na záväznosť predmetných právnych aktov EÚ a práva členského štátu z pohľadu právneho poriadku Slovenskej republiky.

Z definičného pohľadu právneho poriadku EÚ zakladá článok 249 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (Amsterdamskej zmluvy v znení Lisabonskej zmluvy) právnu záväznosť právnym aktom sekundárneho práva vydávaným Európskym parlamentom v súčinnosti s Radou, ďalej Radou a Komisiou

7 Bližšie Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. vydanie. Heuréka 2012, str. 195

8 Klučka, J.: Miesto a úprava noriem medzinárodného práva v Ústave Slovenskej republiky, Justičná revue, 2002, č. 4, str. 387

9 Bližšie Dobrovičová, G.: Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky, Zborník príspevkov, Košice 2007, str. 63 a nasl

10 Dobrovičová, G., Jánošíková, M.: Vplyv princípov prednosti komunitárneho práva na právo tvorené vnútroštátnymi orgánmi. Ústava slovenskej republiky a jej uplatňovanie v legislatívnej a právno-aplikačnej praxi. Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Košice. 2008, str. 27

11 Bližšie Dobrovičová, G.: Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky, Zborník príspevkov, Košice 2007, str. 63 a nasl

12 Klučka, J.: Komunitárne právo na Slovensku – nový fenomén v slovenskom právnom poriadku. Zborník príspevkov: Komunitárne právo na Slovensku – päť rokov po. Slovenská asociácia európskeho práva Bratislava 2009, str. 14 a 15

a to nariadeniam, smerniciam a rozhodnutiam. Odporúčania a stanoviská ako právne akty sekundárneho práva EÚ nemajú podľa právneho poriadku EÚ záväznosť.

Z pohľadu nášho integračného začlenenia je povinným prienikom dvoch spomenutých definícií, z hľadiska právneho poriadku EÚ i z hľadiska ústavnej úpravy, pravidlo, že smernica je právne záväzným aktom podľa právneho poriadku EÚ (je záväzná vzhľadom na výsledok i podľa vyššie spomenutých rozhodnutí Súdneho dvora EÚ) i vzhľadom na jej označenie v ústavnom texte v čl. 7 ods. 2, ktorý korešponduje s definičnou podobou právneho poriadku EÚ, so zvýraznenou potrebou jej implementácie do nášho právneho poriadku zákonom alebo aproximačným nariadením vlády z dôvodu jej záväznosti. obsahovej. To však zakladá jej ústavou predpokladanú prednosť pred zákonmi a následnú nemožnosť v podobe aproximačného nariadenia vlády byť inštitútom ústavnej konfrontácie podľa čl. 125 ods. 1 písm. b) našej ústavy. Odporúčania a stanoviská nie sú právne záväzné akty podľa právneho poriadku EÚ, nemajú teda právnu záväznosť ani podľa čl. 7 ods. 2 ústavy.

Aproximačné nariadenie vlády podľa čl. 120 ods. 2 ústavy plnilo od svojho začlenenia do ústavného textu ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. do vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie 1. mája 2004 úlohu spojenú s predvstupovými krokmi Slovenskej republiky do európskej integrácie v oblasti pružného vydávania nariadení vlády na vykonanie Európskej dohody o pridružení uzatvorenej medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na jednej strane a Slovenskou republikou na strane druhej. Vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie je táto časť ústavného textu nadbytočná.¹³

Aproximačným nariadením vlády sa však i po roku 2004 implementujú do nášho právneho poriadku predovšetkým smernice ako prameň práva EÚ, ktorý nemá obdobu vo vnútroštátnom práve.¹⁴

Smernice sú hlavným nástrojom harmonizácie práva členského štátu s právom EÚ, možno ich označiť za jeden z hlavných prameňov celého písaného práva EÚ vôbec¹⁵, predstavujú až 80% legislatívnych výstupov Európskej únie.¹⁶

Z uvedeného dôvodu je namieste zamyslieť sa nad dôvodmi, ktoré zakladajú možnú nekonformnú pozíciu aproximačného nariadenia vlády v spojení s čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy.

V zmysle čl. 249 Zmluvy o založení ES v jej platnom znení je smernica záväzná pokiaľ ide o výsledok, ktorý sa má dosiahnuť, pričom voľba foriem a prostriedkov sa ponecháva na vnútroštátne orgány členského štátu. Tento výsledok je možné charakterizovať ako určitý formálno-právny a aplikačno-praktický stav, ktorého dosiahnutie príslušná smernica obsahuje.¹⁷

Požiadavka na normotvorbu členského štátu je obsiahnutá napr. v čl. 10 Zmluvy o založení ES v tzv. zásade lojality. V zmysle tejto zásady musia členské štáty prijať všetky opatrenia všeobecnej alebo osobitej povahy, potrebné na zabezpečenie plnenia záväzkov vyplývajúcich zo Zmluvy o založení ES v jej platnom znení alebo z činnosti inštitúcií spoločenstva. Zásadu lojality spája s normotvorbou členského štátu aj judikatúra Súdneho dvora EÚ.

Príkladom aplikácie zásady lojality v zmysle čl. 10 Zmluvy o založení ES v súvislosti s preberaním smerníc je rozsudok Súdneho dvora EÚ zo 4. júla 2006 v právnej veci C – 212/04 Konstantinos Adeneier proti Ellinikos Organismos Galaktos. Všeobecne možno konštatovať, že Súdny dvor EÚ vo svojej ustálenej judikatúre bližšie špecifikuje požiadavky na transpozičné opatrenie členského štátu. Takto bola vytvorená doktrína, podľa ktorej má členský štát povinnosť pri preberaní smernice použiť najvhodnejšie prostriedky a formy. Súdny dvor EÚ v rámci riešenia prejudiciálnej otázky právnej veci Jean Noel Royer C 48 – 75 konštatoval, že diskrečná právomoc stanovená čl. 249 Zmluvy o založení ES v jej platnom znení neznamena, že štát

13 Bližšie Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. vydanie. Heuréka 2012, str. 1202

14 Klučka, J., Mazák, J a kol.: Základy európskeho práva, Bratislava 2004, str. 135

15 Malíř, J., Štěrbová, M.: Způsob transpozice směrnic. Právní rozhledy 14/2004, str. 526

16 Hodás, M.: Niektoré právno-teoretické problémy preberania smerníc. Zborník príspevkov: Komunitárne právo na Slovensku – päť rokov po. Slovenská asociácia európskeho práva Bratislava 2009, str. 35

17 Král, R.: Transpozice a implementace směrnic ES v zemích EU a ČR. C. H. Beck, Praha, 2003, str. 3

nemá pri preberaní smernice požiť tie prostriedky a formy, ktoré sú najvhodnejšie pre praktickú efektívnosť a cieľ, ktorý sa má smernicou dosiahnuť.¹⁸

Slovenský ústavodarca zvolil v ústavnom zákone č. 90/2001 Z. z. transpozičné opatrenie na preberanie smerníc ako právne záväzných aktov EÚ podľa právneho poriadku EÚ i podľa čl. 7 ods. 2 ústavy a to aproximačné nariadenia vlády. Uvedený prameň práva pre preberanie smernice do právneho poriadku Slovenskej republiky činnosťou vlády je síce v porovnaní s činnosťou parlamentu pri tvorbe zákonov pružnejší, no je jednoznačné, že vzhľadom na ústavnú koncepciu čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy pôsobí stupeň právnej sily nariadenia vlády podľa našej ústavy a fakticita prednosti práva EÚ i v zmysle ustanovenia čl. 7 ods. 2 ústavy výrazný problém, ktorý spôsobuje, že aproximačné nariadenie vlády je označované za právny predpis sui generis, čo však v žiadnom prípade nedáva odpoveď na otázku možnej aplikácie čl. 125 ods. 1 písm. b).

Z vyššie uvedeného možno vysloviť záver, že ústavodarca (zákonodarca) pri koncipovaní čl. 120 ods. 2 v spojení s čl. 7 ods. 2 ústavy v ústavnom zákone č. 90/2001 Z. z. nevenoval dostatočnú pozornosť čl. 10 Zmluvy o založení ES v spojení so zásadou lojality, resp. neskoršej judikatúre Súdneho dvora EÚ, ktoré v rámci svojej záväznosti určujú členskému štátu povinnosť použiť najvhodnejšie metódy a formy pri preberaní smerníc do právneho poriadku členského štátu, pretože sa má za to, že dotknuté aproximačné nariadenie vlády, ktorou sa smernica transponuje, pôsobí v samotnej ústave Slovenskej republiky konfrontačný problém v spojení s čl. 125 ods. 1 písm. b).

V nadväznosti na vyššie uvedený právny problém úzko súvisí možnosť subdelegácie povinností určených v aproximačnom nariadení vlády v zmysle ustanovenia §3 zákona. č. 19/2002 Z. z. na podzákonný právny predpis. Čl. 7 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky totiž výslovne stanovuje, že prevzatie právne záväzných aktov EÚ, ktoré vyžadujú implementáciu, sa vykoná zákonom alebo aproximačným nariadením vlády a že právne záväzné akty EÚ majú prednosť pred zákonom. Na základe uvedeného sa má za to, že ex constitutione je subdelegácia v zmysle citovaného ustanovenia §3 vylúčená.

Pôsobenie práva EÚ na právny poriadok členského štátu mení chápanie národného parlamentu ako suverénneho ústavodarcu a zákonodarcu, ktorého moc pri prijímaní zákonov by nemala byť podriadená žiadnej inej vyššej norme. Možno konštatovať, že parlament je obmedzený právom EÚ pri rozhodovaní, teda musí brať do úvahy pôsobnosť orgánov EÚ a členských štátov. Parlamentu vzniká aj povinnosť preberať do právneho poriadku štátu záväzky tých aktov práva EÚ, ktoré nepôsobia bezprostredne. Okrem toho je potrebné poukázať na povinnosť lojality i tam, kde pôsobnosť ostáva členským štátom, v dôsledku ktorej je potrebné vnútroštátne právo vykladať eurokonformne – teda i v zmysle princípu nepriameho účinku.¹⁹

Tento stav je odrazom princípu prednosti práva EÚ pred právom členského štátu.

Princíp prednosti európskeho právneho poriadku nie je výslovne obsiahnutý v primárnom práve EÚ, je však výsledkom judikatúry Súdneho dvora EÚ a je odrazom osobitých špecifik Európskej únie.

Princíp prednosti bol prvýkrát vyslovený v rozsudku Súdneho dvora EÚ v právnej veci 6/64 Costa/ENEL z 15. júla 1964 a významný odôvodňovací moment uvedený princíp nadobudol v návrhoch generálneho advokáta Ruiz-Jarabo Colomera z 1. apríla 2008 v spojených veciach C – 152/07 až C – 154/07 Arcor, body 82 až 84. Podľa názoru generálneho advokáta platí, že Súdny dvor Európskej únie sa už vyjadril, že v rámci súdneho konania nie je možné sa odvolávať na vnútroštátnu právnu úpravu, ktorá je v rozpore s právom vyplývajúcim zo Zmluvy o založení ES a že ustanovenia práva Európskej únie majú prednosť pred akýmkoľvek vnútroštátnym ustanovením, ktoré by im odporovalo, čo umožňuje tvrdiť, že ide o prednosť, ktorá sa nepochybne vzťahuje aj na ústavy členských štátov.²⁰

Pre úplnosť je potrebné uviesť, že princíp prednosti práva EÚ má svoju oponentúru v rozhodnutiach napr. nemeckého ústavného súdu v právnej veci Solange I, či rozhodnutiach francúzskeho kasačného súdu, zovšeobecnene povedané v prípade konfliktu práva EÚ a práva členského štátu vo veciach ústavnej

18 Hodás, M.: Niektoré právno-teoretické problémy preberania smerníc. Zborník príspevkov: Komunitárne právo na Slovensku – päť rokov po. Slovenská asociácia európskeho práva Bratislava 2009, str. 40 a 41

19 Dobrovičová, G., Jánošíková, M.: Vplyv princípu prednosti komunitárneho práva na právo tvorené vnútroštátnymi orgánmi. Ústava slovenskej republiky a jej uplatňovanie v legislatívnej a právno-aplikačnej praxi. Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Košice. 2008, str. 25

20 Ibid, str. 26

hodnoty chránenej ústavou členského štátu. Je však potrebné dať do pozornosti, že Ústavný súd Slovenskej republiky sa k otázke prednosti práva EÚ a rozsahu tejto prednosti pred celým právnym poriadkom Slovenskej republiky zatiaľ nevyjadril, z čoho plynie bezodchylná aplikácia princípu prednosti práva EÚ tak, ako je založená judikatúrou Súdneho dvora EÚ, keďže platí ústavný text v zmysle čl. 1 ods. 2 a čl. 7 v spojení s čl. 2 ods. 2 ústavy.

Princíp prednosti neznamena nadradenosť práva EÚ, ale znamená, že ak dôjde k rozporu medzi právom EÚ a právom vnútroštátnym, nedochádza k zániku platnosti, či účinnosti posudzovanej vnútroštátnej právnej normy, ale k jej neaplikovateľnosti.

Z princípu prednosti práva EÚ, tak, ako ho chápe Súdny dvor EÚ, teda vyplýva povinnosť vnútroštátnych orgánov uplatňovať z úradnej moci právne akty práva EÚ a to aj napriek existencii rozporných vnútroštátnych noriem, bez ohľadu na právnu silu vnútroštátnych noriem a bez ohľadu na skutočnosť, či vnútroštátne normy boli prijaté skôr alebo neskôr ako právny akt práva. EÚ.²¹

21 Ibid, str. 26

ZÁVERY

Na základe vyššie uvedeného možno rezumovať nasledovné:

Aproximačné nariadenie vlády je z hľadiska čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy nesúrodým prvkom. Je inštitútom implementácie sekundárneho práva EÚ do právneho poriadku Slovenskej republiky, to znamená, že právne záväzné akty práva EÚ mali byť do systému platného práva Slovenskej republiky implementované v zmysle princípu lojality založeného čl. 10 Zmluvy o založení ES a následnou judikatúrou Súdneho dvora EÚ tak, aby bola splnená povinnosť členského štátu pri preberaní smernice v použití najvhodnejších prostriedkov a foriem. Keďže táto nesúrodosť aproximačného nariadenia vlády v rámci právneho poriadku Slovenskej republiky tu existuje, má sa za to, že ústavodarca zvolil v aproximačnom nariadení vlády inštitút systému platného práva Slovenskej republiky, ktorý je v rozpore s vyššie uvedeným princípom práva EÚ.

V zmysle čl. 1 ods. 2 a čl. 7 ústavy je Slovenská republika členským štátom Európskej únie, ktorý implementuje právo EÚ do svojho vnútroštátneho právneho poriadku.

V zmysle princípu prednosti práva EÚ, resp. právnych aktov EÚ, sformulovaného v rozhodnutiach Súdneho dvora EÚ, právne normy slovenského právneho poriadku nestrácajú síce svoju platnosť a účinnosť, stávajú sa však neaplikovateľnými.

Na základe vyššie uvedeného sa má za to, že princíp prednosti práva EÚ v prípade implementovania tohto práva do právneho poriadku Slovenskej republiky aproximačným nariadením vlády, pred právnymi normami Slovenskej republiky, spôsobuje, že čl. 125 ods. 1 písm. b) Ústavy Slovenskej republiky je v otázke aproximačného nariadenia vlády podľa čl. 120 ods. 2 ústavy neaplikovateľný.

Citovaná ústavná úprava zakladá konštatáciu, že právo EÚ má v prípade jeho rozporu s vnútroštátnym právom prednosť aj pred Ústavou Slovenskej republiky, čo zodpovedá právnomu názoru generálneho advokáta Ruiz-Jarabo Colomera o prednosti práva EÚ i voči ústavám, resp. ústavným článkom ústav členských štátov. Za správnejšie však považujeme názory odborníkov²² o doposiaľ otvorenej, resp. nezodpovedanej otázke prednosti celého právneho poriadku Európskej únie pred celým právnym poriadkom členského štátu, vrátane jeho ústavy. Predmetné názory odborníkov ako aj závery príspevku sú však odrazom logického stavu, ktorý je založený obsahom čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy na jednej strane a nepochybnou existenciou aproximačného nariadenia vlády na strane druhej, keď je vzhľadom na postavenie a význam tohto prameňa práva v rámci implementácie práva EÚ ústavná konfrontácia podľa čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy sporná, pretože podľa ustáleného názoru odbornej verejnosti vo vzťahu k aproximačnému nariadeniu vlády predstavuje implementácia práva EÚ aproximačným nariadením vlády ústavný inštitút, ktorý s nariadením vlády tak, ako to upravuje čl. 125 ods. 1 písm. b) ústavy, nemožno stotožniť.

22 Bližšie Dobrovičová, G.: Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky, Zborník príspevkov, Košice 2007, str. 63 a nasl.,

SUMMARIES

The Approximate regulations of government, by the sense of the convergence of article 13 of constitution of SR may abide undertakings, in terms of article 125 paragraph 1, letter b of constitution of SR incoherent element. It is an institute of implementation of secondary community Law into the legal order of the Slovak Republic, it means that law acts of community law should be implemented into the system of valid law of Slovak Republic in the means of principles of loyalty in the way that obligation of the member state would be completed in the use of the most appropriate means and forms. However, this inconsistency approximate decree of government in the legal order of the Slovak Republic exists, law maker has chosen inapproximate regulations of state institute of system of valid law of Slovak Republic, which is in contradiction of above principle of community law.

In a sense of principle of community law preference, law acts EC/EU legal acts ESD, law norms of slovak law order do not lose their validity and effectiveness however have become nonapplicable.

Mentioned above it is considered that the principle of community law preference, in a case of implementation of mentioned law into law order of Slovak Republic by approximate regulation of government before law norms of Slovak Republic, causes that article 125 paragraph 1 letter b constitution of Slovak Republic is in the question of approximate regulation of government according to article 120 paragraph 2 constitution non applicable.

ORGÁNY VEREJNEJ ŽALOBY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1944 AŽ 1949¹

**MICHAL POVAŽAN
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY,
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607 – 10.

Úvod

Prokuratúra (štátne zastupiteľstvo) vznikala v európskej právnej kultúre v rôznych podmienkach. Od toho závisel aj rozsah jej právomocí a postavenie v rôznych obdobiach vývoja tohto právneho fenoménu.

Všeobecne možno prokuratúru charakterizovať ako „úrad spravodlivosti, ktorému v mene štátu prislúcha ochrana práv a právom chránených záujmov fyzických a právnických osôb; stíhanie vecí trestných; v niektorých krajinách má tiež pôsobnosť a súčinnosť pri civilných veciach a tiež je dozorujúcim orgánom v justičnej správe“.¹

Na Slovensku je pôsobnosť prokuratúry vymedzená v §4 ods. 1 zákona č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov, na základe ktorého ju môžeme vymedziť ako orgán verejnej moci, ktorý:

1. vykonáva trestné stíhanie osôb podozrivých zo spáchania trestných činov a dozor nad zachovávaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania;
2. zastupuje štát v konaní pred súdmi;
3. dozoruje zachovávanie zákonnosti orgánmi verejnej správy a tiež
4. dozoruje zachovávanie zákonnosti v miestach, kde sú držané osoby pozbavené osobnej slobody alebo osoby, ktorých osobná sloboda je obmedzená.²

Tieto štyri pojmové znaky prijmem v tomto článku ako základné pojmové znaky prokuratúry (štátneho zastupiteľstva) na našom území a v našej právnej kultúre a teda budeme retrospektívne aplikovať tieto znaky na právne inštitúty existujúce v rokoch 1526 až 1848 s cieľom identifikovať a popísať právnych predchodcov tohto inštitútu a tým hlbšie pochopiť jeho miesto v súčasnom právnom systéme a nájsť poučenia de lege ferenda pre budúcu právnu úpravu.

Vzhľadom na skutočnosť, že vznik moderného konceptu väzenia sa datuje do prvej polovice 19. storočia, budeme brať na zreteľ iba prvé tri pojmové znaky.³

Tento poznatok vedie k skúmaniu trestného práva hmotného a procesného, správneho a ústavného práva platného a účinného v danom období. Výskum správneho práva súvisí s fúziou súdnictva a verejnej správy v skúmanom období. Súdnictvo sa od verejnej správy emancipovalo až po roku 1848.

1. Historický a ústavnoprávny rámec v rokoch 1944 až 1950

V rokoch 1943 a 1944 bol čím viac zjavné, že Nemecko vojnu prehrá so všetkými následkami pre jej spojencov, medzi ktorých patrila aj Slovenská republika. V roku 1939 a nasledujúcich rokoch ju síce medzinárodnoprávne uznalo 27 štátov, ale s postupujúcim časom sa situácia výrazne menila a veľká časť štátov svoje uznanie stiahla. V tejto situácii vznikla na konci roku 1943 na základe tzv. Vianočnej dohody ilegálna Slovenská národná rada (SNR), ktorej cieľom bolo „Jednotne a centrálne viesť odboj slovenského národa za odstránenie nacistického – nemeckého diktátu, vykonávaného domácimi uzurpátormi politickej moci“. Vo vhodnom okamihu má SNR „prevziať všetku politickú, zákonodarnú, vojenskú či administratívnu výkonnú moc na Slovensku a vykonávať (ju) podľa vôle ľudu až do tej doby, kým slobodne zvolení zástupcovia ľudu nebudú môcť prevziať všetku moc“. SNR má udržiavať kontakty s „česko-slovenskou vládou a s celým zahraničným odbojom, ktorých prácu na medzinárodnom a vojenskom poli uznáva a podporuje“. Týmto sa SNR vyslovila za obnovenie Československa na princípe rovnosti slovenského a českého národa.

Činnosťou za obnovenie Československa sa už od začiatku vojny zaoberal zahraničný odboj, na ktorý odkazuje aj Vianočná dohoda. Už 21. júla 1940 vláda Veľkej Británie uznala československú vládu avšak

1 Veselý, F. X.: Všeobecný slovník právní. Heslo: zastupitelství státní. Praha, 1900, s. 727 a v čl. 142 Ústavy SR publikovanej pod číslom 92/1992 Zb.
 2 Považan, M.: Orgány žaloby a zastúpenia štátu od najstarších čias po rok 1526. In. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 4, 2012, č. 2, s. 52
 3 Bližšie pozri napr.: Mezey, B.: Počiatky modernej uhorskej väzenskej správy. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011

bez akceptovania tézy E. Beneša o jej kontinuite s predmníchovskou ČSR⁴. 21. júla 1940 sa začal proces výstavby Dočasného štátneho zriadenia československého vydaním ústavného dekrétu prezidenta republiky č. 1/1940 Úř. věst. o ustanovení Štátnej rady ako poradného zboru dočasného štátneho zriadenia ČSR. Dekrét bol postavený na téze právnej kontinuity s predmníchovskou ČSR. Československá vláda v zahraničí postupne získala uznanie všetkých spojeneckých vlád a teda bolo zrejmé, že osud Slovenskej republiky je neoddeliteľne spojený s osudom nemeckej Tretej ríše.

Už z Vianočnej dohody bolo zrejmé, že zahraničný a domáci odboj spolu komunikovali a konali v určitej zhode. Ich zosúladený i odlišný prístup k viacerým otázkam sa ukázal hneď na začiatku Slovenského národného povstania v lete 1944 ako kľúčový pre ďalší právny vývoj na Slovensku. .

SNR prijala po vypuknutí povstania 1. septembra 1944 nariadenie č. 1/1944 Zb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku. SNR vyhlasovala v súlade s Vianočnou dohodou v §1, že „vykonáva celú zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku“, pričom v nariadení nebolo ani zmienky o Dočasnom štátnom zriadení československom, o vzťahu SNR k nemu a už vôbec o podriadenom postavení. Navyše v §2 SNR vyhlásila, že „Všetky zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú duchu republikánsko-demokratickému.“ a tým sa priamo rozišla s koncepciou kontinuity s predmníchovskou ČSR a nulity pomníchovského obdobia. Okrem toho nariaďovacia právomoc SNR bola chápaná ako pôvodná teda neodvodená z ústavy ČSR a výlučná. Žiadny iný orgán nemohol pôsobiť na Slovensku (v jeho hraniciach spred Viedenskej arbitráže⁵) ako normotvorný činiteľ.

Konflikt medzi československou vládou a SNR sa urovnával ešte niekoľko rokov kým vzájomné vzťahy nadobudli svoju neskoršiu podobu známu z Ústavy 9. mája. V období po 1. septembri 1944 dominovala na Slovensku moc SNR.

Napriek porážke povstania na jeseň 1944 slovenské republikánske úrady trvalo strácali svoju moc a s postupujúcou sovietskou a rumunskou armádou boli vytvárané miestne orgány SNR a obnoveného Československa.

Ústavnoprávnú činnosť SNR v sledovanom období možno rozdeliť do troch období:

- a) banskobystrické obdobie (1. september 1944 – 23. október 1944),
- b) košické obdobie (1. január 1948 – polovica mája 1945),
- c) bratislavské obdobie (od polovice mája 1945)⁶.

Počas banskobystrického obdobia bolo prijatých 11 ústavnoprávných nariadení.

Medzi významné štátoprávne nariadenia patrilo aj nariadenie č. 3/1944 Zb. n. SNR (novelizované nariadením č. 8/1944 Zb. n. SNR), ktorým boli zriadené poverenictva ako ústredné orgány pre výkon štátnej správy. Medzi inými bolo zriadené aj poverenictvo pravosúdia. Postavenie a právomoci povereníkov upravilo nariadenie č. 37/1944 Zb. n. SNR.

Najdôležitejšie nariadenia bolo však už citované nariadenie č. 1/1944 Zb. n. SNR a nariadenie č. 40/1944 Zb. n. SNR o dočasných plnomocenstvách Predsedníctvu Slovenskej národnej rady a členom Predsedníctva Slovenskej národnej rady. Nariadenie č. 40/1944 Zb. n. SNR bolo zmocňovacie nariadenie, ktoré z dôvodu postupu nemeckých vojsk na povstalecké územie delegovalo všetku právomoc SNR v zmysle nariadenia č. 1/1944 Zb. n. SNR a povereníctiev podľa nariadení č. 3 a 8/1944 Zb. n. SNR na Predsedníctvo SNR. Predsedníctvo SNR kumulovalo všetku výkonnú a zákonodarnú právomoc.

4 Mosný, P. – Hubenák, L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2005, s. 301

5 Otázkou opätovného inkorporovania okupovaných území Slovenska sa zaoberalo nariadenie č. 22/1945 Zb. n. SNR o úprave právneho poriadku a revízii právnych aktov na území Slovenska dočasne okupovanom maďarským štátom. Nariadenie vychádzalo z koncepcie, že okupované územie nikdy neprestalo byť súčasťou československého štátu. Teritórium je iba v roku 1945 reintegrované ako územie Slovenska. Nariadenie ruší platnosť noriem zavedených maďarským štátom po 2. novembri 1938 na území Slovenska, ktoré bolo dočasne okupované dňom oslobodenia. Nariadenie umožňovalo revidovať rozhodnutia a opatrenia úradov a súdov vydané počas okupácie.

6 Beňa, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta, 2001, s. 111

Existencia Dočasného štátneho zriadenia československého a SNR viedli k vytvoreniu dvoch právnych poriadkov: československého a slovenského, v ktorom sa zachovala aj istá kontinuita s právom druhej republiky a Slovenskej republiky⁷.

Postavenie SNR ako zákonodarného a výkonného orgánu na Slovensku potvrdil aj Košický vlády program, ktorý sa považuje za ústavu *sui generis*. Ústava z roku 1920 sa považovala za platnú už iba ako právny princíp a nie ako normatívny text. Ďalšie postavenie SNR ako aj Zboru povereníkov upravili v nasledujúcom období tri pražské dohody.

Postavenie SNR upravilo najprv nariadenie č. 30/1945 Zb. n. SNR o zákonodarnej moci na Slovensku, ktoré novelizovalo nariadenie č. 1/1944 Zb. n. SNR. Veci celoštátnej povahy boli vyňaté z pôsobnosti SNR a zverené do právomoci prezidenta republiky, ktorý ich upravoval svojimi dekrétmi, ktoré mali byť vydávané po predchádzajúcej dohode so SNR. Bez predchádzajúcej dohody medzi prezidentom a predsedníctvom SNR platili dekréty iba na území českých krajín. Zákonodarná právomoc netýkajúca sa celoštátnych otázok zostávala v pôsobnosti SNR.

Postupne pribúdalo konfliktov medzi SNR a ústrednou vládou a ukázalo sa nevyhnutné pristúpiť k jasnejšiemu vymedzeniu právomocí oboch strán – k tzv. pražským dohodám.

Prvá pražská dohoda bola podpísaná v júni 1945 predstaviteľmi československej vlády a predsedníctva SNR. Dohoda presnejšie definovala pôsobnosť československých a slovenských orgánov a to v zmysle, že všetku právomoc na území Slovenska, ktorá výslovne neprislúcha československým orgánom vykonáva SNR.

Prvá pražská dohoda upravila vzťahy iba rámcovo a nezhody neodstránila. Na túto situáciu sa reagovalo podpisom tzv. druhej pražskej dohody 11. apríla 1946. Dohoda priznávala prezidentovi právomoc menovať všetkých sudcov, profesorov, vysokých štátnych úradníkov, udeľovať milosť a vyznamenania. V prípade normotvornej činnosti bolo stanovené, že rezortné ministerstvá a poverenictva sú povinné sa navzájom informovať o návrhoch noriem predtým ako ich predložia vláde alebo Zboru povereníkov na prerokovanie. Dohoda stanovila, že sa na Slovensko rozšíri platnosť dekrétu č. 5/1945 Zb. pokiaľ išlo o neplatnosť majetkových prevodov z obdobia neslobody a reštitúcií.

Tretia pražská dohoda bola uzatvorená hneď po voľbách v roku 1946. Dohodu iniciovali na Slovensku porazení komunisti a znamenala výrazné podriadenie SNR celoštátnym orgánom. Vláda ČSR získala právomoc zabrániť rokovaniu o návrhu zákona v SNR a tým začala kontrolovať celý legislatívny proces na Slovensku.

Už na konci vojny sa ukázala potreba kreovania parlamentu ČSR – Dočasného národného zhromaždenia. Právomoc Dočasného národného zhromaždenia a voľby doň upravoval ústavný dekrét č. 47/1945 Zb. a vládne nariadenia č. 48 a 49/1945 Zb.

Dočasné národné zhromaždenie bolo zvolené na základe delegačného princípu tak, aby 100 poslancov zastupovalo Slovensko a 200 poslancov české krajiny. Medzi jeho hlavné úlohy patrilo potvrdenie prezidenta vo funkcii, ratihabícia dekrétov, výkon právomocí Národného zhromaždenia podľa ústavy 1920 a príprava volieb do Ústavodarného národného zhromaždenia. Činnosť Dočasného národného zhromaždenia bola síce rozsiahla, ale do politického resp. ekonomického života veľmi nezasiahla⁸. Dôvodom bola jednak dočasnosť zhromaždenia ako aj existujúca právna úprava vychádzajúca z Košického vládneho programu a prezidentských dekrétov, ktoré Dočasné národné zhromaždenie ratihabovalo.

Po voľbách konaných 26. mája 1946 bolo kreované Ústavodarné národné zhromaždenie a SNR v novom zložení. Hlavnou úlohou zhromaždenia bola príprava a schválenie novej ústavy. Prípravu novej ústavy poznamenali udalosti vo februári 1948, ktoré aj zásadne ovplyvnili text Ústavy 9. mája.

Do novej ústavy boli premietnuté predstavy komunistickej strany o úprave základných otázok v štáte. Ústava bola schválená ako ústavný zákon č. 150/1948 Zb. a bola vybodovaná na základe tretej pražskej dohody. Prvok, ktorý jasne ukazoval, že slovenské národné orgány definitívne strácajú svoju relevanciu bolo zrušenie inštitútu majorizácie v Národnom zhromaždení⁹.

7 Ibid, s. 128 a nasl.

8 Vojáček, L. – Schelle, K. – Knoll, V.: České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 390

9 Zákon č. 74/1948 Zb.

V úvodnej časti - vo Vyhlásení sa dvakrát objavilo slovné spojenie „ľudová demokracia“ čo naznačovalo smer ďalšieho smerovania štátu. Vyhlásenie bolo v dôvodovej správe k Ústave označené za „najdôležitejšiu interpretačnú pomôcku“.

Druhú časť ústavy tvorili základné články - základné princípy, na ktorých bola ústava postavená. Medzi hlavné patrili:

- a) princíp suverenity ľudu;
- b) zakotvenie národného charakteru ČSR;
- c) unitárne štátne zriadenie;
- d) rovnosť občanov pred zákonom, rovnoprávnosť mužov a žien, sociálno-ekonomické práva;
- e) hospodárska sústava založená na znárodnení, na zásade, že pôda patrí tomu, kto ju obrába, na ochrane drobného a stredného podnikania a nedotknuteľnosti osobného majetku.
- f) princíp zastupiteľskej demokracie, zodpovednej vlády a nezávislého súdnictva.

Tretia časť ústavy podrobnejšie rozpracovávala jednotlivé zásady. Kapitola I. upravovala práva a povinnosti občanov. Celá kapitola dôsledne sledovala líniu rovnosti občanov, ktorej obsah bol okrem iného vyjadrený normatívnou vetou „Práca v prospech celku a účasť na obrane štátu je všeobecnou povinnosťou“, teda práca a obrana štátu sú nevyhnutnou podmienkou pre realizáciu práv.

Ústava formulovala viaceré právne zásady: nullum crimen sine lege; „všetky verejné orgány sú povinné spravovať sa pri výkone svojho úradu alebo služby zákonom a zásadami ľudovodemokratického zriadenia“; trestnoprávnu ochranu štátu¹⁰.

Ústava v kapitolách II, III, IV stanovila postavenie ústredných štátnych orgánov ako Národné zhromaždenie, prezident republiky a vláda. Ústava bola teda založená na klasickej delbe moci, v realite však bola moc sústredená v rukách komunistickej strany.

Ústava 9. mája na rozdiel od ústavy 1920 nepoznala inštitúty ústavného, najvyššieho správneho ani volebného súdu.

Na čele štátu podobne ako podľa ústavy 1920 stál prezident, ktorý okrem iného menoval vládu. Vláda bola zodpovedná Národnému zhromaždeniu, ktoré mohlo vládě ako celku i jednotlivým členom vlády jednoduchou väčšinou vysloviť nedôveru. V tom prípade vláda resp. jednotliví členovia vlády museli podať demisiu a prezident ich odvolať. Pôsobnosť a právomoc vlády bola v Ústave vymedzená v podstate obdobne, ako v iných parlamentných republikách.

V. kapitola ústavy charakterizovala postavenie SNR a Zboru povereníkov. SNR vykonávala zákonodarnú moc na Slovensku vo veciach národnej alebo regionálnej povahy. Jej právomoci boli taxatívne stanovené a patrili sem najmä starostlivosť o rozvoj národnej kultúry, školstvo, zdravotníctvo, poľnohospodárstvo apod. Zbor povereníkov menovala a odvolávala vláda.

VI. kapitola ústavy upravovala postavenie národných výborov. Ich úlohou bolo vykonávať správu vo veciach vnútornej správy, kultúry, zdravotnej a sociálnej starostlivosti apod.

VII. kapitola sa zaoberala právnou úpravou súdnej moci. Ústava potvrdila zásady oddelenia súdnictva od správy, obžalovaciu zásadu, verejnosť a ústnosť pojednávania. Sudcovia mali povinnosť aplikovať zákony v duchu ústavy a ľudovodemokratického zriadenia. Ústava predpokladala zvedenie inštitútu sudcov z ľudu, čo bolo realizované zákonom o zľudovení súdnictva.

Ďalšie časti ústavy sa venovali hospodárskej sústave, všeobecným a záverečným ustanoveniam.

Ústava 9. mája niesla viaceré znaky demokratickej ústavy na druhej strane ústavný dokument iba sčasti odrážal skutočnú mocenskú realitu, ktorá sa v Československu najmä po februári 1948 vytvorila.

Zaujímavou skutočnosťou je, že počas dvanástich rokov účinnosti ústavy 9. mája nebol publikovaný jediný jej komentár.

10 §37 ústavy: „Prejavy a činnosť smerujúce k tomu, aby bola ohrozená samostatnosť, celistvosť a jednota štátu, republikánska štátna forma a ľudovodemokratické zriadenie sú trestné.“

2. Vývoj správy a sústavy súdov

Vývoj správy a súdnictva prešiel v danom období výraznými zmenami. Z pochopiteľných dôvodov nebolo možné úplne nadviazať na štátnu správu zanikajúcej Slovenskej republiky, ani na okupačné orgány Tretej ríše resp. Maďarského kráľovstva¹¹.

Ako základné orgány štátnej správy začali vznikať národné výbory. Zo začiatku išlo o ich vznik zdola bez právneho zakotvenia. To im zabezpečilo až nariadenie č. 26/1945 Zb. n. SNR o národných výboroch zo 7. apríla 1945. Národné výbory mali byť vyjadrením zásady, že jediným zdrojom štátnej moci je ľud na všetkých úrovniach štátnej moci. Národné výbory boli kreované vo voľbách. Nariadenie výslovne rušilo obecné, okresné a župné orgány a zriaďovalo národné výbory, ktoré si mali kreovať svoje orgány na demokratickom základe. Všetka moc týchto orgánov prešla na národné výbory na obecnej a okresnej úrovni. Na národné výbory prešla pôsobnosť tak politickej správy ako aj samosprávy. Národné výbory podliehali v konečnom dôsledku SNR.

Vytvorenie systému národných výborov znamenalo rozbitie dovtedajšej sústavy politickej správy a zrušenie dualizmu štátnej správy a samosprávy. Pri budovaní národných výborov bola však dôležitá personálna kontinuita s predchádzajúcimi orgánmi politickej správy, preto nie je možné povedať, že došlo k absolútnemu rozchodu s predchádzajúcim systémom. Personálna kontinuita samozrejme bola možná tam, kde boli bývalí úradníci politickej správy národne a politicky spoľahliví. Budovanie systému národných výborov znamenalo aj úplné zrušenie žúp a ich orgánov.

Národné výbory mali rôzne úlohy. Jednou z najdôležitejších bol postup proti zradcom a kolaborantom. Národné výbory mali výraznú úlohu aj v trestnom konaní a to hlavne pri výbere sudcov z ľudu, žalobcov a zapisovateľov. Súčinnosť národných výborov a ľudových súdov bola založená na nariadeniach SNR č. 33, 83 a 88/1945 Zb. n. SNR a tiež nariadenia Zboru povereníkov č. 55/1945 Zb. n. SNR.

Národné výbory však okrem tejto spolupráce s ľudovými súdmi aj sami preverovali spoľahlivosť osôb a vlastných pracovníkov a boli súčinné s inými orgánmi štátu, obzvlášť s jeho bezpečnostnými zložkami.

Na retribučnú činnosť národných výborov nadväzovala ich činnosť čo sa týka národnostných menšín. Vzhľadom na ustanovenia Košického vládneho programu boli príslušníci nemeckej a maďarskej menšiny považovaní za zradcov a kolaborantov na základe kolektívnej viny. Osoby nemeckej a maďarskej národnosti pokiaľ chceli byť vyňaté spod opatrení proti ostatným príslušníkom ich menšiny, museli pred národnými výbormi dokázať, že aktívne vystupovali proti fašizmu.

Národné výbory mali rozsiahle právomoci aj v oblasti kultúrnej, sociálnej a pod.

Ďalšia etapa budovania sústavy národných výborov sa začala prijatím Ústavy 9. mája. Už 26. a 27. júna 1948 sa v Kroměříži konal zjazd národných výborov, ktorý schválil hlavné zásady budovania novej štátnej správy¹². Na základe týchto zásad bol prijatý zákon č. 280/1948 Zb. o krajskom zriadení, ktorý znamenal definitívny rozchod s krajským zriadením.

Zákon dotváral trojstupňovosť sústavy národných výborov a popri obecných a okresných národných výboroch boli zriadené aj krajské národné výbory, ktoré podliehali priamo vláde, resp. rezortným ministrom. Kým v Čechách a na Morave sa krajské orgány transformovali na krajské národné výbory, na Slovensku sa museli budovať „na zelenej lúke“.

V oblasti súdnictva došlo k výraznej kontinuite s predchádzajúcimi obdobiami: v I. a II. ČSR a Slovenskou republikou a to tak organizačnej ako aj personálnej. Prirodzene boli zrušené súdy Maďarského kráľovstva a na ich mieste boli zriadené československé súdy.

Napriek obnoveniu Československa boli dva najvyššie súdy: jeden v Brne a druhý v Bratislave. Slovenský najvyšší súd v Bratislave vznikol už na základe nariadenia č. 49/1939 Sl. z. a bol orgánmi SNR recipovaný na základe nariadenia č. 1/1944 Zb. SNR. Na základe prvej pražskej dohody z 2. júna 1945 mal byť najvyšší súd jednotný pre celé územie ČSR pričom v jeho rámci mali byť zriadené špecializované senáty pre právo

11 Otázkou pôsobnosti úradov maďarského štátu a jeho právneho poriadku na okupovanom území Slovenska riešilo nariadenie č. 22/1945 Zb. n. SNR o úprave právneho poriadku a revízií právnych aktov na území Slovenska dočasne okupovanom maďarským štátom.

12 Vojáček, L. – Schelle, K. – Knoll, V.: České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 528

platné na Slovensku a súd mal mať dvoch predsedov, z ktorých jeden mal byť Slovák. Napriek tejto dohode nedošlo k žiadnej zmene a preto druhá pražská dohoda toto ustanovenie upravila v zmysle, že oba najvyššie súdy sa považujú za súčasť jedného najvyššieho súdu pri zachovaní ich vlastnej organizácie. Vyriešenie otázky jednotného Najvyššieho súdu bolo odložené a spojené s prijatím novej ústavy. Dvojitá organizácia bola zachovaná aj pri mimoriadnych ľudových súdoch, národných súdoch, všeobecnom a správnom súdnictve.

Z pohľadu ľudových súdov je dôležité nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a zriadení ľudového súdnictva¹³. V zmysle tohto predpisu bol v každej obci, kde bol zriadený národný výbor zriadený aj miestny ľudový súd, podobne to bolo aj na úrovni okresu. Ľudové súdy súdili vždy v senátoch, ktorým predsedal profesionálny sudca, ostatní členovia senátu boli sudcovia z ľudu, ktorých vyberali národné výbory. Funkcia sudcu z ľudu sa chápala ako občianska povinnosť. Profesionálnych sudcov menoval povereník pravosúdia zo zoznamov pripravených národnými výbormi.

Národný súd bol koncipovaný ako trestný súd pre predstaviteľov bývalej Slovenskej republiky. Národný súd zasadal v sedemčlenných senátoch. Predsedajúcim bol vždy profesionálny sudca, prísediacich menovalo predsedníctvo SNR s ohľadom na zastúpenie strán v SNR.

Činnosť týchto súdov bola ukončená k 31. decembru 1947. Po februári 1948 bola opäť načas obnovená vzhľadom na neukončenosť niektorých prípadov.

Istou reformou v období do roku 1948 prešli aj vojenské a porotné súdy. Zákon č. 226/1947 Zb. upravil organizáciu vojenských súdov pričom bola zachovaná ich nezávislosť od civilných súdov.

V roku 1946 bola zákonom č. 232/1946 Zb. rozšírená pôsobnosť porotných súdov. Do pôsobnosti porotných súdov patrili zločiny a prečiny, ktoré podľa svojej povahy a podľa okolností za ktorých boli spáchané svedčili o úmysle páchatela ovplyvniť usporiadanie verejných vecí a zločiny, za ktoré zákon stanovoval trest vyšší ako päť rokov alebo trest smrti.

Prijatie Ústavy 9. mája znamenalo aj začiatok zásadných zmien v organizácii súdnictva. Na základe ústavy bol prijatý zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva, ktorý znamenal ukončenie kontinuálneho vývoja súdnictva a jeho prispôsobenie novým pomerom. Dôvodová správa k zákonu definovala základnú úlohu súdov: „soudy musí chránit společenské a státní zřízení československé republiky nejen před všemi pokusy třídního nepřitele, usilujícího uvnitř státu o zvrácení platného právního řádu, nýbrž i před jeho nepřiteli zvenku, před pokusy mezinárodní imperialistické reakce“¹⁴.

Na tento zákon nadviazal zákon č. 320/1948 Zb. o územnej organizácii krajských a okresných súdov a na záver právnickej dvojročnice 1948 až 1950 aj nové kódexy občianskeho a trestného práva. Zákon dôsledne zavádzal trojstupňový a dvojinštančný súdny systém: okresné súdy, krajské súdy a Najvyšší súd. Boli zrušené viaceré druhy súdov, keďže jedným z cieľov zákona bolo aj zefektívnenie výkonu súdnictva. Okrem presne určených prípadov súdy rozhodovali v senátoch. Trestné veci boli rozhodované zásadne v senátoch. Minister spravodlivosti mal zákonné právo rozšíriť okruh vecí, v ktorých mohol rozhodovať samosudca. Zákon rušil poroty a zavádzal nový inštitút – sudcov z ľudu. Sudca z ľudu musel splniť viaceré podmienky. Jednou z nich bolo byť osobou štátne spoľahlivou a oddanou ľudovodemokratickému zriadeniu. V senátoch obvykle tvorili sudcovia z ľudu väčšinu okrem prípadov, keď najvyšší súd rozhodoval napríklad o sťažnosti pre porušenie zákona.

Opäť bol zriadený osobitný Štátny súd podľa zákona č. 232/1948 Zb. o zriadení štátneho súdu. Tento súd mal jednotne súdiť trestné činy podľa zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Jednotný súd pre celé územie republiky bol zriadený s cieľom jednotného posudzovania trestných činov definovaných zákonom na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Sudcovia z ľudu boli v senátoch v menšine a okrem účasti v senátoch na hlavných pojednávaniach boli ich právomoci výrazne obmedzené oproti tým, ktoré mali na okresných a krajských súdoch resp. na Najvyššom súde. Odvolacím súdom proti rozhodnutiu Štátneho súdu bol Najvyšší súd.

13 Nariadenie bolo neskôr novelizované nariadeniami SNR č. 83/1945, 57/1946 a 88/1947 Zb. n. SNR.

14 Dôvodová správa k zákonu č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva

Systém vojenského súdnictva ostal bez výrazných zmien až do roku 1950.

Súdny systém deformovali právomoci tzv. Akčných pätiok, ktoré mali niektoré právomoci v trestných veciach¹⁵.

3. Trestné právo

Hlavnými otázkami, ktoré podmieňovali vývoj trestného práva po roku 1944 bolo vyrovnanie sa s otázkou kontinuity práva a povojnová retribúcia.

Otázku právnej kontinuity riešilo hlavne nariadenie č. 1/1944 Zb. SNR, ktoré v §2 deklarovalo, že „Všetky zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú duchu republikánsko-demokratickému.“ Týmto bol prehĺbený právny dualizmus v Československej republike. V českých krajinách došlo k uznaniu nulity právneho vývoja po Mníchovskom diktáte a teda právny poriadok vrátane trestnoprávných predpisov ostal rovnaký ako na konci I. republiky. Na Slovensku SNR uznala a nadviazala na právny vývoj do 1. septembra 1944 s tým, že právne normy, ktoré sú v rozpore s duchom republikánsko-demokratickým strácajú platnosť. Toto neurčité ustanovenie spôsobovalo viaceré problémy ako napríklad v otázke, ktorý zákon na ochranu republiky sa má používať, či zákon č. 50/1923 Zb. z. a n. alebo zákon č. 320/1940 Sl. z. Tieto problematické otázky boli riešené postupne, ale najmä až po prijatí Ústavy 9. mája¹⁶.

Ďalšou otázkou boli retribúcie, teda vyrovnanie sa s obdobím 1939 až 1945 a osobami, ktoré boli považované za zodpovedné za „excesy“ tohto obdobia.

Otázkami retribúcie, teda potrestania Nemcov, Maďarov, kolaborantov a zradcov sa zaoberala už londýnska vláda, ktorá pripravila dekrét prezidenta republiky publikovaný ako dekrét č. 6/1945 Zb. Tento dekrét bol neskôr zmenený a doplnený dekrétmi č. 16, 17 a 138/1945 Zb. Hoci boli dekréty koncipované s ambíciou, aby boli právnou úpravou s pôsobnosťou pre celé územie republiky, SNR si vyhradila právomoc upraviť sama retribúcie na Slovensku. SNR pripravilo nariadenie č. 133/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva doplnené vykonávacím nariadením Zboru povereníkov č. 55/1945 Zb. n. SNR. Nariadenie okrem iného osobitne upravilo trestný čin zrady na povstaní a upravilo postih predstaviteľov fašistického režimu.

Z trestnoprávneho hľadiska je dôležitý zákon č. 115/1946 Zb., ktorým sa za právne označovali konania súvisiace s znovuzískaním našej slobody alebo smerujúce k spravodlivej odplate za činy okupantov a ich domácich prisluhovačov, ktoré sú inak trestné. Zákon sa vzťahoval na obdobie od 30. októbra 1938 až do 28. októbra 1945, teda presahoval obdobie vojny a pokrýval obdobie od Mníchovského diktátu až po obdobie 5 mesiacov po skončení vojny. Zákon možno vnímať ako hrubú čiaru za konaním voči príslušníkom porazených národov, ktorí v predchádzajúcom období disponovali československým občianstvom a žili na území Československa. Na druhej strane je potrebné uviesť, že dôvodová správa k zákonu hovorila, že amnestia sa netýka trestných činov spáchaných „z dôvodov nízkych a nečestných“ a viacerí páchatelia boli za takéto činy odsúdení¹⁷.

Na stále nestabilizované pomery konca vojny reagoval dekrét č. 38/1945 Zb. postihujúci drancovanie. Tomuto konaniu bolo pripísané veľké nebezpečenstvo pre spoločnosť, čo sa odrážalo aj v treste až doživotného žalára.

Normotvorná činnosť SNR v trestnoprávných otázkach bola roztrúsená vo veľkom množstve nariadení, čo komplikovalo situáciu z pohľadu aplikácie práva, keďže nebolo úplne jasné, ktoré normy recipovalo nariadenie č. 1/1944 Zb. n. SNR.

Viacere rozporné otázky riešilo nariadenie č. 53/1945 Zb. n. SNR o úprave niektorých trestnoprávných otázok súvisiacich s obnovou československého právneho poriadku a o novelizácii niektorých ustanovení trestného práva procesného.

15 Vojáček, L. – Schelle, K. – Knoll, V.: České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 533

16 Konkrétne otázku zákona na ochranu republiky vyriešil až zákon č. 182/1947 Zb.

17 Kuklík, J. – kol.: Dějiny československého práva 1945 – 1989. Praha: Auditorium, 2011, s. 50

Napriek určitým snahám o väčšie zblíženie českého a slovenského trestného práva ostali na Slovensku účinné viaceré právne normy z obdobia Slovenskej republiky. Išlo napríklad o zákon č. 66/1941 Sl. z. o ochrane plodu a o zmene §§285 a 286 trestného zákona, zákon č. 26/1942 Sl. z. o ochrane kolkov, poštových a iných známok, cenín a značiek, zákon č. 150/1943 Sl. z. o úplatkárstve a podplácaní a ďalšie.

V polovici roka 1946 prijalo ústavodarné Národné zhromaždenie zákon č. 165/1946 Zb. o trestnej ochrane národných podnikov, znárodnených podnikov a podnikov pod národnou správou. Tento zákon sankcionoval hrubo nedbanlivostné, ako aj úmyselné poškodzovanie budov, zariadení, strojov, náradia alebo iných vecí používaných v činnosti uvedených podnikov v úmysle zmať, sťažiť alebo ohroziť ich prevádzku a zákon trestal tiež zanedbanie povinnosti kompetentných osôb alebo iné obdobné konanie. V prípade, že takýmto konaním bola vedome spôsobená smrť, mohol byť takémuto páchatelovi uložený aj trest smrti. Zákonu predchádzali dekréty týkajúce sa znárodnenia, ktorí zavádzali osobitnú skutkovú podstatu trestného činu: intrigu proti znárodneniu, ktorého sa dopúšťal ten, kto chcel znárodnenie zmať alebo sťažiť.

Trestný postih bol uvalený zákonom č. 15/1947 Zb. aj na čierny obchod alebo šmelinárstvo.

Zákon č. 27/1947 Zb. o trestnej ochrane uskutočňovania dvojročného hospodárskeho plánu postihoval úmyselné alebo nedbanlivostné konanie, ktorí marilo alebo sťažovalo realizáciu tohto plánu resp. jeho časti.

Z uvedeného vyplýva, že trestná represia bola čoraz rozšírenejšia a rozširoval sa aj okruh záujmov chránených trestným právom. Toto vyplývalo z nie celkom stabilizovanej situácie krátko po skončení vojny, ale aj zo zmien, ktoré zásadne menili spoločenský život krajiny.

Obdobie medzi rokmi 1945 a 1948 sa v oblasti trestnej legislatívy zameralo hlavne na riešenie nevyhnutných otázok spojených s obnovou a budovaním československého právneho poriadku a slovenského právneho subporiadku a s otázkou retribúcií. Obdobie po prijatí Ústavy 9. mája až do roku 1950 bolo obdobím tzv. Právnickej dvojročnice, keď nový ľudovodemokratický režim zásadným spôsobom menil právny poriadok ČSR a unifikoval zákonodarstvo.

V samotnej Ústave 9. mája, ako už bolo spomenuté vyššie, sa odrážali zmenené politické pomery po februári 1948, keď politické inštitúcie štátu ovládla komunistická strana.

Z pohľadu výkonu právomocí verejnej žaloby bolo dôležité ustanovenie §144 ods. 4 ústavy, ktoré zakotvovalo obžalovaciu zásadu v trestnom konaní a obvinenému garantovalo právo na obhajobu. Súdby boli upravené ako nezávislá tretia moc v štáte. Ústava potvrdzovala zásadu *nullum crimen sine lege* a priamo stanovovala trestnoprávnu ochranu štátu. Trestnoprávna ochrana štátu bol koncept, ktorý uznával právny poriadok I. republiky, II. republiky i Slovenskej republiky.

Vzhľadom na „zostrovanie triedneho boja v dobe prechodu od kapitalizmu k socializmu“ bolo trestné právo využívané ako represívny nástroj na presadenie zmieneného prechodu. Na zostrovanie triedneho boja ako aj na trestnoprávnu ochranu štátu¹⁸ nadväzoval zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Jedným z dôvodov pre prijatie tohto zákona bolo podľa dôvodovej správy k zákonu to, že „Ochranu štátu poskytovanú doteraz zákonom č. 50/1923 Zb. z. a n. bolo potrebné náležite zvýšiť.“ Zákon upravoval viaceré osobitné skutkové podstaty trestných činov proti štátu, proti vonkajšej bezpečnosti štátu, proti vnútornej bezpečnosti štátu a proti medzinárodným vzťahom. Zákon opätovne zavádzal do československého právneho poriadku zločin velezrady a výrazne sprísňoval tresty. Na zákon na ochranu ľudovodemokratického štátu nadväzoval zákon č. 232/1948 Zb. o štátnom súde. §12 ods. 1 a 2 zákona o štátnom súde „na úkony verejnej obžaloby, ustanovené trestným poriadkom a predpismi ho meniacimi a doplňujúcimi, sa zriaďuje pri Štátnom súde Štátna prokuratúra“. Členmi štátnej prokuratúry boli štátny prokurátor a štátni viceprokurátori. Do pôsobnosti týchto orgánov patrilo konanie a rozhodovanie podľa zákony č. 231/1948 Zb., konkrétne o zločinoch, ak za ne zákon ustanovoval trest smrti alebo „trest odňatia slobody dlhší ako desať rokov“ a o iných zločinoch alebo prečinoch, ak tak navrhol verejný obžalobca dokonca aj vtedy, ak sa už konalo pred iným súdom, a to až do okamihu, kým sa tento súd neodobral na záverečnú poradu. Konanie pred Štátnym súdom sa riadilo primerane trestným poriadkom (zákon č. 119/1873 r. z.).

18 V zmysle úvodnej časti ústavy – Vyhlásenia išlo o ľudovodemokratický štát.

4. Vývoj orgánov verejnej žaloby

Systém štátnych zastupiteľstiev vykazoval podobne ako systém súdov výraznú organizačnú a čiastočnú personálnu kontinuitu.

Základnými výzvami, ktorým systém v období 1944 až 1950 bolo obnovenie ČSR a teda recepcia slovenského práva a inštitúcií obnoveným Československom v rámci slovenského právneho subporiadku, vyrovnanie sa s predchádzajúcim vývojom a jeho protagonistami (spolu s opätovným začlenením území, ktoré boli počas vojny okupované Nemeckom a hlavne Maďarskom) a neskôr prechod od demokratického Československa k ľudovodemokratickému s faktickou vedúcou úlohou komunistickej strany v štáte. Obdobie 1944 až 1950 možno z pohľadu verejnej žaloby, ale aj celej krajiny hodnotiť ako obdobie veľkej transformácie, rozchodu s tradičným pohľadom na postavenie štátneho zastupiteľstva a jeho úlohou v štáte. Postupne sa zásadne zmenil aj vzťah štátneho zastupiteľstva, od roku 1948 prokuratúry, a súdnictva. Kým dovtedy bolo postavenie štátnych zástupcov limitované a vyvažované vyšetrojúcimi sudcami, v nadchádzajúcom období sa tento inštitút úplne stráca a prokuratúra získava právomoc dozoru nad samotnými súdmi. Obdobie 1944 až 1950 bolo predohrou k týmto výrazným zmenám.

Prvou otázkou, s ktorou sa musel zákonodarca vysporiadať bolo prebratie dovtedajších orgánov verejnej žaloby do organizačnej štruktúry obnovenej republiky. S týmto malo Slovensko svoje skúsenosti už z obdobia po roku 1918. Významnú úlohu v tomto procese zohralo nariadenie Predsedníctva Slovenskej Národnej rady č. 3/1945 Zb. n. SNR zo dňa 26. februára 1945. Nariadenie zriadilo Hlavné štátne zastupiteľstvo so sídlom v Košiciach a štátne zastupiteľstvá so sídlom v Košiciach, Komárne a v Rimavskej Sobote. Hlavným cieľom tohto nariadenia bolo vytvoriť štruktúru úradov štátneho zastupiteľstva na územiach, ktoré počas vojny okupovalo Maďarské kráľovstvo. Nariadenie upraveno aj celkovú štruktúru štátnych zastupiteľstiev v krajine. Bolo zrušené Hlavné štátne zastupiteľstvo v Prešove a Štátne zastupiteľstvo v Michalovciach. Bol zachovaný systém dvoch hlavných štátnych zastupiteľstiev – jedného v Košiciach (namiesto zrušeného v Prešove) a druhého v Bratislave. Hlavnému štátnemu zastupiteľstvu v Bratislave podliehali štátne zastupiteľstvá v Bratislave, Banskej Bystrici, Komárne, Nitre a v Trenčíne a Hlavnému štátnemu zastupiteľstvu v Košiciach štátne zastupiteľstvá v Košiciach, Levoči, Prešove, Rimavskej Sobote a Ružomberku.

Aj v oblasti výkonu povinností verejnej žaloby možno za dôležité považovať nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva. Nariadenie zriaďovalo Úrad obžaloby pred Národným súdom.

Nariadenie vychádzalo z Košického vládneho programu a retribučných dekrétov prezidenta republiky účinných a platných v českých krajinách. Nariadením bol zriadený systém ľudových súdov a Národný súd, ktorých cieľom bolo súdenie osôb, ktoré kolaborovali s nepriateľmi československého štátu. §15 nariadenia stanovoval, že obžalobu pred Národným súdom zastupoval obžalobca. Obžalobcu a jeho námestníka menovalo a odvolávalo Predsedníctvo SNR. Tresty právoplatne uložené Národným súdom vykonávalo príslušné štátne zastupiteľstvo. Obžalobu pred okresným ľudovým súdom zastupoval obžalobca a jeho námestník menovaný Povereníctvom pravosúdia z radu osôb znalých práva na návrh príslušného okresného národného výboru. Obžalobcovia pred Národným súdom ako aj pred ľudovými súdmi podliehali priamo Predsedníctvu SNR, ktoré ich mohlo odvolať. Obžalobcov pred miestnymi ľudovými súdmi menovali okresné národné výbory, ktoré zároveň dozerali na výkon trestu uloženého miestnym ľudovým súdom.

Posun v chápaní práv obvinených a právo na spravodlivý súdny proces vidno v nemožnosti oprávneho prostriedku proti rozhodnutiu ľudových súdov. Detailnejšie o konaní pred týmito mimoriadnymi súdmi pojednávalo vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov SNR č. 55/1945 Zb. n. SNR a nariadenie SNR č. 83/1945 Zb. n. SNR. Ľudové sudy a národný súd boli súdmi nielen mimoriadnymi ale aj dočasnými. Konania pred nimi mali byť skončené do 31. 12. 1947. Vzhľadom na skutočnosť, že v tejto podobe fungovali ľudové sudy na Slovensku až do 31. decembra 1947. Koncom roka 1947 bolo isté, že nebude možné skončiť všetky veci, a preto Slovenská národná rada vydala 19. decembra 1947 nariadenie č. 88/1947 Zb. n. SNR s účinnosťou od 1. januára 1948, ktorým sa upravilo trestné konanie pre trestné činy retribučné. Podľa tohto nariadenia sa malo vo veciach, v ktorých bolo začaté konanie na miestnych a okresných ľudových súdoch, ako aj na Národnom súde alebo v ktorých došlo oznámenie obžalobcom pri ľudových súdoch, prípadne verejnemu

obžalobcovi a ktoré neboli do uvedeného dňa meritórnym rozhodnutím skončené, pokračovať pred riadnymi súdmi. Tieto riadne súdy mali pokračovať podľa formálnoprávnych predpisov platných pre konanie pred týmito súdmi, pričom sa použili hmotnoprávne predpisy o ľudovom súdnictve.

Ďalší vývoj orgánov verejnej žaloby na Slovensku ovplyvnilo prijatie Ústavy 9. mája (ústavný zákon č. 150/1948 Zb.). Ustanovenia ústavy priamo orgány verejnej žaloby nezmieňujú, ale vplyv na ich činnosť mala ústava výrazný. Úvodná časť ústavy je podľa jej dôvodovej správy základným interpretačným kľúčom k ústave, ale vzhľadom na jej ustanovenie, že aj dovtedajší právny poriadok sa má interpretovať v zmysle ústavy dá sa povedať, že úvodná časť Ústavy 9. mája mala kľúčový význam pre pochopenie aplikačnej praxe obdobia jej účinnosti. Ústava stanovuje, že cieľom bolo vybudovať socializmus v Československu, ktoré bolo ľudovo demokratickou republikou. Sudcovská moc bola realizovaná nezávislými súdmi, sudcovia boli viazaní len právnym poriadkom ľudovej demokracie. Súdnú moc v trestných veciach vykonávali trestné súdy, pokiaľ podľa všeobecných predpisov nemali byť trestné veci prejednávané v trestnom konaní správnom. V trestnom konaní mohli byť zriadené aj súdy výnimočné, ale len na obmedzenú dobu a len v prípadoch zákonom vopred stanovených. Právomoc vojenských trestných súdov upravoval osobitný zákon, trestné konanie sa riadila obžalovacou zásadou, právo na obhajobu bolo garantované, zásada *nullum crimen sine lege* bola opätovne potvrdená.

Na Ústavu 9. mája nadviazal zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva s účinnosťou od 1. februára 1949. Zákon o zľudovení súdnictva nielen zaviedol nové zásady organizácie súdov, ale významne posunul aj chápanie postavenia a právomocí orgánov verejnej žaloby, ktoré prvýkrát nazýva prokuratúrami. Prokuratúry boli územne i vecne reorganizované podľa sovietskeho vzoru s cieľom rozšíriť pôsobnosť prokuratúry i mimo oblasť trestného súdnictva¹⁹.

§20 zákona zriaďoval v sídlach okresných súdov okresné prokuratúry a v sídlach krajských súdov krajské prokuratúry. Prvýkrát na Slovensku boli zriadené úrady verejnej žaloby aj pri okresných súdoch. Dovtedy verejnú žalobu na okresných súdoch zastupovali iba vybraní advokáti resp. konceptní úradníci. Úrady verejnej obžaloby na okresnej a krajskej úrovni tvorili okresný alebo krajský prokurátor a ich námestníci. Vzťah medzi okresnými a krajskými prokuratúrami bol vzťahom podriadenosti a nadriadenosti. Na čele systému okresných a krajských prokuratúr stál minister spravodlivosti.

Generálna prokuratúra stála naďalej mimo systému orgánov verejnej žaloby a mala úrad pri Najvyššom súde ako to bolo upravené v §§55 až 63 zákona o zľudovení súdnictva. Generálny prokurátor mohol „sťažnosťou pre zachovanie zákona“ napadnúť na Najvyššom súde právoplatné rozhodnutie riadneho, osobitného alebo rozhodcovského súdu, ak bol toho názoru, že v ich konaní alebo pri súdnom rozhodovaní bol porušený zákon. Takáto sťažnosť proti rozhodnutiu Najvyššieho súdu bola neprípustná. Generálny prokurátor pri podávaní takejto sťažnosti nebol viazaný žiadnou lehotou. Generálny prokurátor získal oprávnenie podať sťažnosť aj proti rozhodnutiu nižšieho prokurátora. Podobne ako okresní a krajskí prokurátori aj generálny prokurátor bol podriadený ministrovi spravodlivosti. §75 a nasl. zákona upravovali prípravné vyšetrovanie a obžalovacie konanie. Náležitosti obžaloby zodpovedali približne náležitostiam podľa súčasného Trestného poriadku, čo poukazuje na skutočnosť, že súčasné trestné právo procesné je budované na kontinuite s komunistickým procesným právom a vo svojich ideových zdrojoch sa nevrátilo k tradícii trestného konania z obdobia demokratického Československa. Postavenie vyšetrojúceho sudcu bolo výrazne oslabené, keďže vyšetrojúcemu sudcovi bolo odobraté právo rozhodovať o návrhu prokurátora začať prípravné vyšetrovanie. Vyšetrojúci sudcu musel takýto návrh prokurátora iba akceptovať. Týmto sa položili základy obsolentnosti tohto inštitútu, ktorý bol o niekoľko rokov úplne zrušený, čím sa prokuratúra stala „pánom“ prípravného konania.

Prokuratúra si podržala dozor nad podmienkami výkonu trestu a vedenie registra trestov. Prokurátor sa vyjadroval k výške primeraného trestu a taktiež k udeleniu milosti pokiaľ bol obvinený odsúdený na trest smrti. Rozhodnutie o treste smrti sa predkladalo Najvyššiemu súdu, kde sa k nemu musel vyjadriť generálny prokurátor. Následne najvyšší súd predkladal spis so svojím posudkom ministrovi spravodlivosti, ktorý ho predložil prezidentovi na rozhodnutie o udelení milosti. Prezident nebol posudkom viazaný.

Prokuratúra sa stala strážcom socialistickej zákonnosti, čo znamenalo, že prokurátor mohol vstúpiť do súdneho konania v ktoromkoľvek štádiu pokiaľ išlo o záujmy štátu alebo pracujúcich.

Zákon priniesol mnoho zmien trestného konania, ale účinnosť zákonného článku XXXIII z roku 1896 o trestnom poriadku súdnom ešte nezrušil. Nový unifikovaný trestný poriadok bol prijatý až v roku 1950.

Na zákon o zľudovení súdnictva nadviazal zákon č. 320/1948 Zb. o územnej organizácii krajských a okresných súdov, ktorý určil sídla krajských a okresných prokuratúr tak, aby sa zhodovali so sídlami krajských a okresných národných výborov. Minister spravodlivosti na základe zákonného splnomocnenia určil nariadením č. 11/1949 Úr. vestníka sídla súdov a prokuratúr. Na Slovensku bolo zriadených 6 krajských prokuratúr: v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici, Žiline, Košiciach a v Prešove.

Zákonu o zľudovení súdnictva predchádzal zákon č. 232/1948 Zb. o štátnom súde, ktorým bola zriadená Štátna prokuratúra s pôsobnosťou na celom území krajiny. Na jej čele stál štátny prokurátor. Do pôsobnosti Štátnej prokuratúry patrilo stíhanie trestných činov podľa zákona o ochrane ľudovodemokratickej republiky.

Organizačnému prebudovávaniu orgánov verejnej žaloby predchádzalo prijatie právnej normy umožňujúcej ich personálnu „prestavbu“. Zákon č. 96/1948 Zb. umožňoval preložiť do trvalej výslužby konceptných úradníkov, ktorí dosiahli vek 60 rokov ako aj iných konceptných úradníkov, pri ktorých neboli predpoklady „prevýchovy“ v duchu ideológie ľudovodemokratického štátu. Prirodzene sa objavil problém s obsadením takto uprázdnených miest. Tento problém riešilo otvorenie jednoročnej právnickej školy pracujúcich ministerstva spravodlivosti koncom roku 1948 a prijatie zákona č. 323/1948 Zb., ktorý umožňoval ministrovi spravodlivosti v odôvodnených prípadoch upustiť od podmienky preukázania odbornej spôsobilosti na prijatie do justičných služieb. Minister spravodlivosti mal teda právo upustiť od preukázania ukončeného vysokoškolského právnického vzdelania.

Záver

Obdobie rokov 1944 až 1949 bolo kľúčové pre ďalší vývoj verejnej žaloby na Slovensku. Právna úprava predznamenal rozchod s demokratickými a liberálnymi tradíciami Uhorského kráľovstva a I. Československej republiky a bola ukončená jedna etapa vývoja práva na Slovensku. V nasledujúcom období sa plne presadil sovietsky model prokuratúry ako aj trestného práva.

Rovnako ako bola zmenený právny poriadok Československa a jeho slovenský subporiadok, tak došlo aj k radikálnej zmene personálneho obsadenia orgánov verejnej žaloby a nielen ich. Rozchod s predchádzajúcim vývojom bol rýchly a zásadný. Po skončení štyridsiatych rokov sa skoro nič nezachovala z kontinuálneho právneho vývoja trvajúceho skoro tisíc rokov.

ŘÍZENÍ O PŘEDBĚŽNÉ OTÁZCE A NOVÝ JEDNACÍ ŘÁD SOUDNÍHO DVORA

**ROMAN ŘÍČKA
PRÁVNICKÁ FAKULTA,
MASARYKOVA UNIVERZITA**

1. SOUDNÍ DVŮR A KLÍČOVÝ NÁSTROJ INTERPRETACE

V době „řádne legislativní procedury“¹ zaujímá pozici legislativních orgánů Evropské unie dvojice institucí v podobě Evropského parlamentu a Rady EU. Jak se však ukazuje de facto již od prvotních počátků normativních úprav, je přinejmenším stejně důležitá, jako samotná tvorba právních textů, i jejich interpretace. V kontextu různorodosti právních prostředí napříč Evropskou unií, pak řečené platí, pro tento subjekt, ještě mnohem výrazněji. Tuto skutečnost potvrzuje řada autorů, mj. i Vladimír Týč, který na téma jednotného právního režimu EU uvádí „*má-li mít unifikace smysl, musí k ní dojít nejen na úrovni **legislativní**, ale také na úrovni **aplikační**, resp. **interpretační***“².

Již počátkem evropské integrace tak vznikla zřejmá potřeba jednotné interpretace práva EU, respektive existence subjektu, který by ji zajišťoval. Východiskem se stalo svěření této podstatné role Evropskému soudnímu dvoru³, přičemž z dnešního hlediska je zcela nepochybné, že hlavní „...*procedurou, která umožňuje Soudu **garantovat** jednotnost komunitárního (unijního) práva je řízení o předběžné otázce podle článku (dnes 267 SFEU^{4,5})*“⁶. Jestliže jsme přitom úvodem konstatovali, jak zásadní význam má interpretace pro fungování právního systému, je pak zřejmé, že „řízení o předběžné otázce [...] *mělo klíčový význam pro vývoj práva ES (resp. EU)*“⁷. To lze koneckonců demonstrovat na jednom z nejprůlomovějších rozhodnutí ESD – případu Van Gend en Loos⁸ – v němž tento orgán položil základ zcela elementární zásadě evropského práva, zásadě přímého účinku.

Řízení o předběžné otázce, jako nástroj jednotné interpretace, byla již věnována řada textů a není tak účelem tohoto příspěvku realizovat další detailní analýzu. Meritem článku je komentář ke změnám, které v souvislosti s předběžnou otázkou, přinesl nový jednací řád Soudního dvora, jenž nabyl platnosti k 1. 11. 2012. K dosažení této mety je nicméně vhodné alespoň obecné přiblížení ústředních pojmů provést.

2. ŘÍZENÍ O PŘEDBĚŽNÉ OTÁZCE

Podíváme-li se na rozebíranou proceduru z faktického hlediska, pak tato nabývá podoby situace, kdy vnitrostátní soud, řešící konkrétní případ, dospěje do bodu, kdy je „nucen“ pracovat s unijním právem, a tedy ho interpretovat. Přesněji řečeno jde o moment, kdy dotčený národní soud má o výkladu evropského práva *pochybnosti* a obrací se proto s naformulovanými otázkami na Soudní dvůr Evropské unie, konkrétně na Soudní dvůr. „*Odpovědět na předběžné otázky soudu členského státu [...] je (totiž) příslušný **výlučně Soudní dvůr**. [...] (tato skutečnost platí naproti čl. 256 SFEU – „**Tribunál** je příslušný rozhodovat o předběžných otázkách*

1 Srov. „Postup spolurozhodování zavedla Maastrichtská smlouva o Evropské unii (1992) a Amsterdamská smlouva (1999) rozšířila jeho působnost a upravila jej tak, aby zvýšila jeho účinnost. **Lisabonská smlouva**, která vstoupila v platnost dne 1. prosince 2009, pro spolurozhodování zavádí **pojem řádný legislativní postup**, který se stal **obecným postupem pro přijímání evropské legislativy**“ – Řádný legislativní postup [online]. Evropský parlament [cit. 1. 11. 2012]. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/cs/0080a6d3d8/Ordinary-legislative-procedure.html>.

2 TÝČ, Vladimír. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2010. 301 s. ISBN 9788087212608. S. 149.

3 Dále též Soud, ESD, Soudní dvůr.

4 Odst. 1 – „Soudní dvůr Evropské unie má pravomoc rozhodovat o předběžných otázkách týkajících se: a) výkladu Smluv, b) platnosti a výkladu aktů přijatých orgány, institucemi nebo jinými subjekty Unie“.

5 **Smlouva o fungování Evropské unie v konsolidovaném znění**. In: *EUR-lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 15. 10. 2012]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/>.

6 ALEXANDROIU, Gabriela. Preliminary ruling, the means of interpretation of Community law [online]. 2011 [cit. 1. 11. 2012]. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/1011320291/13A1C4289AB4D83F5A6/1?accountid=16531>.

7 Craig, Paul in DE BÚRCA, Gráinne., WEILER, Joseph. *The European Court of Justice*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, 2001. 233 s. ISBN 0199246017. S. 181.

8 Rozsudek Soudního dvora Evropské unie ze dne 5. 2. 1963, věc 26/62. In: *EUR-lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 1. 11. 2012]. Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/>.

podle článku 267 ve zvláštních oblastech **určených statutem**^{9“10}, neboť...) **Statut derogaci** ve prospěch Soudu prvního stupně (dnes Tribunál) **neobsahuje**^{“11}.

Na základě vzneseného dotazu, a v něm obsažených informací, ESD následně poskytne správnou interpretační verzi daného ustanovení unijního práva a národní soud tak může v návaznosti dořešit jim rozhodovaný případ. Soudní dvůr tedy není oprávněn ani k rozhodnutí „národního řízení“ a stejně tak ani k interpretaci práva daného členského státu. Lze proto konstatovat, že „...*procedura staví Evropský soudní dvůr do slabší pozice, než by bylo přirozené pro vrcholný soud v rámci federace. Ukazuje totiž, že národní soudy nejsou podřízeny* [...], *nejde o vztah hierarchický, ale kooperace*.“¹². Jinými slovy, Smlouva o fungování EU Soudnímu dvoru ani v tomto případě „...*nepřisuzuje* [...] *apelační status*“¹³.

K rozebíranému řízení lze dodat, že přirozeně má jak svou kladnou, tak i zápornou stránku. Pozitivem je nesporně to, že za situace, kdy „správný výklad“ stanovuje jen a pouze jeden jediný subjekt, je tento skutečně zásadně jednotný¹⁴. Na druhou stranu je ve světle popisu mechanismu zřejmé, že položení předběžné otázky značně prodlužuje národní řízení a tím i dosažení spravedlnosti jeho účastníky. To potvrzuje skutečnost, že ještě nedávno (r. 2003), činila průměrná doba řízení o předběžné otázce cca 25 měsíců¹⁵. Nutno přitom zdůraznit, že časová náročnost nepředstavuje problém marginálního významu, neboť „**prodlevy při řešení předběžných otázek si dokonce vyžádaly shovívavost Evropského soudu pro lidská práva** v podobě nezahrnování doby potřebné k dosažení rozhodnutí (o předběžné otázce) **při posuzování zda nedošlo k neodůvodněným prodlevám** v řízení **a porušení článku 6(1)**¹⁶ **Evropské úmluvy o lidských právech**“^{17“18}.

S přihlédnutím k řečenému není překvapením, že jedním z ústředních cílů přepracované verze jednacího řádu je umožnit ESD „...**řešit věci, které jsou mu předkládány, v přiměřené lhůtě**“¹⁹. Předběžné otázky přirozeně nevyjímaje. Před představením samotných změn jednacího řádu se však ještě na moment zastavme u dokumentu bezprostředně souvisejícího – Statutu Soudního Dvora Evropské unie.

3. STATUT

Jakkoliv lze Smlouvy o Evropské unii a o fungování EU bezpochyby označit za objemné, není v jejich možnostech, aby detailně upravovaly všechny aspekty integrované Evropy. To platí přirozeně i pro problematiku orgánů EU, respektive zde konkrétně pro justiční oblast. Z tohoto důvodu zde existují další dokumenty, které v návaznosti na základní ustanovení, upravují detailnější aspekty fungování evropského soudnictví.

Jako první je třeba zmínit statut Soudního dvora Evropské unie²⁰, který je slovy Daniela Karzela „...dalším **základním** právním předpisem regulujícím postavení a činnost Soudního dvora (a ostatně i Soudu prvního

9 K pojmu viz kapitola 3. STATUT.

10 Čl. 256, odst. 3, pododst. 1 SFEU.

11 KARZEL, Daniel. *Evropský soudní dvůr: praktický průvodce*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2006. 491 s. ISBN 807357201X. S. 236.

12 HARTLEY, Trevor. *The foundations of European community law: an introduction to the constitutional and administrative law of the European community*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2007. 472 s. ISBN 9780199290352. S. 265.

13 WEATHERILL, Stephen. *Cases and materials on EU law*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2003. 723 s. ISBN 0199258783. S. 188 – 189.

14 Nelze samozřejmě pominout vývoj judikatury ESD, respektive jím podávaného výkladu.

15 *Nový jednací řád Soudního dvora* [online]. Lucemburk: Soudní dvůr Evropské unie, 2012 [cit. 31. 10. 2012]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/cp120122cs.pdf>. (pozn. pod čarou č. 3).

16 Čl. 6, odst. 1 Úmluvy (viz pozn. pod čarou č. 17) – „**Každý má právo** na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a **v přiměřené lhůtě** projednána...“.

17 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění Protokolů č. 11 a 14 [cit. 19. 11. 2012]. Dostupná na portálu ESLP: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/82E3CE7F-5D3D-46EB-8C13-4F3262F9E20B/0/CZE_CONV.pdf.

18 De la Mare, Thomas., Donnelly, Catherine in CRAIG, Paul., DE BŮRCA, Gráinne. *The evolution of EU law*. 2nd ed. Oxford; New York: Oxford University Press, 2011. 917 s. ISBN 9780199592968. S. 387.

19 Op. cit. 15.

20 Dále též Statut.

stupně (Tribunál) a Soudu pro veřejnou službu)²¹²². Koneckonců odkaz na tento akt nalezneme již v článku, který otevírá část Smlouvy o fungování EU²³ zasvěcenou Soudnímu dvoru EU – viz odst. 1 „Soudní dvůr zasedá [...] v souladu s pravidly, která pro to stanoví **statut Soudního dvora Evropské unie**“, odst. 2 „**Stanoví-li tak statut**, může Soudní dvůr zasedat též v plénu“ atd. Zakotvení existence Statutu jako takového pak nalezneme v článku 281 SFEU – odst. 1 „**Statut Soudního dvora Evropské unie se stanoví zvláštním protokolem**“ – kde je stanoven rovněž postup pro změnu tohoto aktu²⁴.

Z hlediska obsahu jde o dokument, který jak zmíněno rozvádí základní pravidla stanovená Smlouvami, respektive „Smlouvami v užším smyslu“²⁵. Jako takový tedy zahrnuje např. otázku organizace soudů, stejně jako témata typu imunita soudců, neslučitelnost jejich funkcí, zánik funkce atd. Statut jde v úpravě fungování SDEU tedy relativně do detailu, nicméně jeho článek č. 63 – „**jednací řády Soudního dvora a Tribunálu obsahují veškerá další ustanovení nezbytná k provádění a případnému doplňování tohoto statutu**“ – je dokladem, že ani on nepředstavuje zcela komplexní „předpis“, a je tedy, viz citace, doplněn jednacími řády jednotlivých soudů.

4. JEDNACÍ ŘÁD ESD

4. 1. Jednací řád obecně

Stejně jako Statut, představuje i jednací řád²⁶ pro „život“ Soudního dvora důležitý dokument. Lze se dokonce říci, že „...je nejrozsáhlejším a nejdůležitějším procesním předpisem upravujícím řízení u Soudního dvora.“²⁷. Obecně tak JŘ vyplňuje Statutem „zapomenuté“ organizační a funkční otázky a „dále pojednává o soudních řízeních, která mohou být u SD vedena [...] zejména se zaměřuje na části soudního řízení a jejich podmínky“²⁸. V souvislosti se vznikem aktu pak odkažme na čl. 253, odst. 6 SFEU, který uvádí, že „**Soudní dvůr přijme svůj jednací řád. Jednací řád vyžaduje schválení Rady**“. Na rozdíl od Statutu, což vyplývá přirozeně i z rozdílného postavení obou aktů (JŘ je nelegislativním aktem), tedy nepodléhá změna jednacího řádu řádnému legislativnímu postupu²⁹, ale je de facto formulována samotným ESD a následně aprobována Radou EU.

Z hlediska zcela obecného nastínění povahy a postavení jednacího řádu Soudního dvora, lze předešlé řádky považovat za dostatečné a nic tedy nebrání tomu, přejít ke klíčové části příspěvku a to k otázce, co nového, v kontextu řízení o předběžné otázce, upravený jednací řád SD přináší³⁰.

21 Pozn. autora: „**Soudní dvůr Evropské unie** [...] zahrnuje tři soudní orgány: **Soudní dvůr**, **Tribunál** (zřízený v roce 1988) a **Soud pro veřejnou službu** (zřízený v roce 2004)“, tedy tam, kde tento příspěvek výslovně užívá termín „Soudní dvůr Evropské unie“, má tento na mysli **celou soustavu** (tři) soudních orgánů. Ve všech ostatních případech (ESD, Soudní dvůr, SD...), se jedná **pouze** o první jmenovanou „**díličí složku**“ evropské soudní soustavy. – citace viz *Celková prezentace* [online]. Curia [cit. 1. 11. 2012]. Dostupné z: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/.

22 KARZEL, Daniel. *Evropský soudní dvůr: praktický průvodce*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2006. 491 s. ISBN 807357201X. S. 93.

23 Čl. 251 SFEU.

24 Srov. odst. 2 čl. 281 SFEU – „Evropský parlament a Rada mohou řádným legislativním postupem změnit ustanovení statutu s výjimkou hlavy I a článku 64. Evropský parlament a Rada rozhodují buď **na žádost Soudního dvora** a po konzultaci s Komisí, nebo **na návrh Komise** a po konzultaci se Soudním dvorem“.

25 Uvedený termín je zde na místě proto, že Statut představuje Protokol ke smlouvám (konkrétně č. 3), což z něj v kontextu čl. 51 **Smlouvy o Evropské unii v konsolidovaném znění**. In: *EUR-lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 7. 11. 2012]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/> – „**Protokoly ke Smlouvám a jejich přílohy tvoří jejich nedílnou součást**.“ – činí součástí Smluv, ergo prvek primárního práva.

26 Dále též JŘ.

27 KARZEL, Daniel. *Evropský soudní dvůr: praktický průvodce*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2006. 491 s. ISBN 807357201X. S. 95.

28 *Jednací řád Soudního dvora Evropské unie* [online]. Europa [cit. 31. 10. 2012]. Dostupné z: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/institutions_bodies_and_agencies/ai0046_cs.htm.

29 Viz poznámka pod čarou č. 24.

30 Pozn. autora: v navazujícím textu je jednací řád SD platný **do 31. 10. 2012** označován jako „**starý jednací řád**“, popřípadě „**SJŘ**“, přičemž řád platný **od 1. 11. 2012** pak jako „**nový jednací řád**“, „**NJŘ**“ – viz *Jednací řád Soudního dvora (pozn. obě verze)*. In: *EUR-lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 31. 10. 2012]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/>. Dokumenty lze nahlížet též na portálu Soudního dvora Evropské unie – <http://curia.europa.eu/>.

4. 2. Změny v jednacím řádu SD a řízení o předběžné otázce

Ve spojení s rozebíraným řízením, nás ze systematického hlediska nepochybně zaujme již skutečnost, že „*nový jednací řád [...] řízením o předběžné otázce **věnuje zvláštní hlavu...***“³¹³². Jestliže bychom přitom chtěli úvodem stručně vyjádřit účel, na který změny JŘ cílí, pak je třeba připomenout dvě skutečnosti. První z nich představuje diskutovaná „zdlouhavost“ řízení, ergo zájem zkrátit dobu rozhodování, a druhou pak s ní komplementárně spojené faktum, že daný typ řízení představuje jednoznačně největší díl agendy, s níž se Soudní dvůr musí vypořádat. O této skutečnosti svědčí statistiky uveřejňované ESD, které nadto potvrzují i trend růstu počtu těchto řízení. Pro ilustraci uvedme, že v roce 2007 bylo celkově zahájeno 581 řízení, z toho 265 o předběžné otázce, zatímco v roce 2011 se jednalo již o 423 z 688 řízení³³, což je nepochybně nárůst velmi výrazný a to jak z pohledu samotného počtu předběžných otázek, tak i z hlediska jejich procentuálního podílu na celkové činnosti ESD.

Zřejmým primárním cílem NJŘ je tedy zkrátit délku procedury, která zaujímá stále větší objem agendy Soudního dvora. Tohoto bodu se pak ESD a jeho jednací řád snaží dosáhnout především skrze „...**úplnější a jasnější pravidla** jak pro procesní subjekty, tak pro vnitrostátní soudy“. Následující řádky nám tak představí, z hlediska tématu příspěvku, relevantní „novinky“ přeformulovaného JŘ a to v kontextu komentáře, který k daným změnám, v rámci **neformální** komunikace, poskytl současný vládní zmocněnec pro zastupování České republiky před Soudním dvorem EU Martin Smolek³⁴.

4. 3. Konkrétní úpravy

„U řízení o předběžné otázce lze mimo jiné poukázat na to, že nový jednací řád **nyňi obsahuje ustanovení upravující požadovaný minimální obsah každé žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce...**“³⁵, a to konkrétně ve svém článku 94 (NJŘ). V souvislosti s tímto novem je vhodné poznamenat, že díky dlouhé praxi s rozebíraným typem řízení, není dle mého přehnané od národních soudů „požadovat“, aby již tyto měly problematiku formulace předběžné otázky vyjasněnu. Explicitní vyjádření nezbytného obsahového minima je přesto nepochybně možné zařadit mezi kroky, které přispívají k zabránění redundantní komunikace mezi národními soudy a ESD, ergo k zamezení zbytečného prodlužování (národního) řízení.

Další změnu lze zpozorovat hned v následujícím ustanovení nového jednacího řádu, tedy v článku 95, který cílí na ochranu soukromého života účastníků národního řízení, neboť se dotýká otázky anonymity. První odstavce odkazovaného textu toto vyjadřuje slovy – „*Přiznal-li anonymitu předkládající soud, zachová Soudní dvůr tuto anonymitu* i v řízení probíhajícím před ním“³⁶ – přičemž následující odstavec pak umožňuje učinit daný krok i vůči „dalším“ subjektům, které jsou řešeným sporem dotčeny³⁷. Ve vztahu k čl. 95 NJŘ je tak možné se ptát, zda výslovný „příslib“ anonymity může mít za následek větší „zájem“ účastníků národního řízení o vznesení předběžné otázky, respektive jejich větší tlak na národní soud, který stran jejího předložení zásadně³⁸ požívá diskrece, jestliže nehrozí nechtěné „proslavení se“ skrze judikaturu ESD, jako tomu bylo např. ve známém případě Stauder³⁹. Martin Smolek se však domnívá, že takovýto dopad nelze od

31 Srov. „HLAVA III – ŘÍZENÍ O PŘEDBĚŽNÉ OTÁZCE“.

32 *Nový jednací řád Soudního dvora* [online]. Lucemburk: Soudní dvůr Evropské unie, 2012 [cit. 31. 10. 2012]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/cp120122cs.pdf>.

33 *Soudní statistiky Soudního dvora (Výroční zpráva 2011)* [online]. Lucemburk: Soudní dvůr Evropské unie, 2012 [cit. 7. 11. 2012]. Dostupné z: http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-06/ra2011_statistiques_cour_cs.pdf.

34 ZASTUPOVÁNÍ ČR PŘED SOUDNÍM DVOREM EU - DATABÁZE VLÁDNÍHO ZMOCNĚNCE [online]. Úřad vlády ČR [cit. 7. 11. 2012]. Dostupné z: <http://isap.vlada.cz/homepage.nsf/esd>.

35 *Nový jednací řád Soudního dvora* [online]. Lucemburk: Soudní dvůr Evropské unie, 2012 [cit. 31. 10. 2012]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/cp120122cs.pdf>.

36 Čl. 95, odst. 1 NJŘ.

37 Op. cit. 36, čl. 95, odst. 2.

38 Srov. čl. 267, odst. 3 SFEU.

39 Rozsudek Soudního dvora Evropské unie ze dne 12. 11. 1969, věc 29/69. In: *EUR-lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 7. 11. 2012]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/>.

odkazovaného ustanovení očekávat⁴⁰, s čímž se osobně ztotožňuji a mám za to, že statistiky za následující roky, respektive četnost uplatnění tohoto ustanovení, dá tomuto závěru za pravdu. Aprobovat toto tvrzení však bude přirozeně možné až po jejich uplynutí.

Následující bod, u kterého má smysl se pozastavit, je Soudním dvorem deklarované „...*stanovení pružnějších podmínek, za nichž může Soudní dvůr přijmout usnesení s odůvodněním...*“⁴¹ a tedy vyřešit případ v kratší době. Nový i starý JŘ „umožňují“ využití tohoto prostředku mj. v případě „...*pokud o odpovědi na položenou předběžnou otázku nelze rozumně pochybovat...*“⁴². Starší dokument však v tomto případě požadoval „*vrozumění předkládajícího soudu*“ a „*vyslechnutí případných vyjádření předložených zúčastněnými*“⁴³. Nový jednací řád uvedené požadavky vypustil (na druhou stranu poznamenejme, že tento zavedl pro všechny případy použití čl. 99 NJŘ (viz pozn. pod čarou č. 42) podmínku „návrhu soudce zpravodaje“), v důsledku čehož lze v případě uplatnění této možnosti očekávat zrychlení celého řízení. Tomuto názoru neodporuje ani Martin Smolek, který však doplňuje praktickou zkušenost, která význam (změny) článku 99 NJŘ zcela zásadně umenšuje a to, že „*odpovídající ustanovení starého JŘ bylo v praxi využíváno minimálně, tudíž dopad této změny na zrychlení řízení bude v praxi rovněž minimální*“⁴⁴.

V pořadí čtvrtá z představovaných úprav je spojena se „zrychleným řízením“. Starý jednací řád stanovoval, jako podmínku pro rozhodnutí o projednání předběžné otázky ve zrychleném řízení, *návrh* soudce zpravodaje, přičemž NJŘ pracuje již pouze s jeho *výslechem*⁴⁵. Pokud tedy dikci nového jednacího řádu bude odpovídat i procesní praxe ESD, bude tato změna znamenat „umenšení role“ soudce zpravodaje při rozhodování o zrychleném řízení. Zcela opačný trend lze stran tohoto „subjektu“ sledovat v souvislosti s naléhavým řízením. Zde NJŘ nově požaduje „...*návrh soudce zpravodaje...*“, zatímco předchozí dokument zmiňoval pouze *zprávu* tohoto soudce – „*rozhodnutí projednat žádost o rozhodnutí o předběžné otázce v naléhavém řízení přijímá určený senát na základě zprávy soudce zpravodaje...*“⁴⁶. Upravený model by tak znamenal, že to, zda má být otázka projednána v naléhavém řízení, posoudí nejprve soudce zpravodaj, a v případě, že tento dojde k závěru, že ano, pak na základě jeho návrhu posoudí tuto skutečnost ještě senát. Tím by tak byl význam soudce zpravodaje, oproti předchozímu případu, nepochybně posílen.

Jak tedy na obě uvedené změny nahlížet? V prvním případě se patrně skutečně jedná o lehké „upozadění“ role soudce zpravodaje. U druhého bodu však Martin Smolek naznačuje, že se o zásadnější změnu jednat patrně nebude, neboť „...*v praxi je nicméně takové posouzení* (rozuměj autorem odkazované „první posouzení“) *soudce zpravodaje patrně diskutováno minimálně s předsedou příslušného senátu...*“⁴⁷, ergo lze důvodně očekávat, že jestliže soudce zpravodaj podá daný návrh, bude tomuto zásadně vyhověno.

S blížícím se závěrem kapitoly se pak alespoň letmo zastavme ještě u dvou tematicky relevantních změn. První z nich je novinkou spíše z hlediska svého výslovného zakotvení. Jedná se konkrétně o ustanovení čl. 108, odst. 2 NJŘ – „**Souvisí-li věc s věcí již projednávanou a přidělenou soudci zpravodajovi, jenž není**

40 SMOLEK, Martin. Žádost o informace stran řízení o předběžné otázce - nový jednací řád SD [online]. Roman Říčka. 6. listopadu 2012 [cit. 8. 11. 2012].

41 Nový jednací řád Soudního dvora [online]. Lucemburk: Soudní dvůr Evropské unie, 2012 [cit. 31. 10. 2012]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2012-10/cp120122cs.pdf>.

42 Srov. čl. 99 NJŘ – „*Pokud se položená předběžná otázka shoduje s otázkou, o níž již Soudní dvůr rozhodl, pokud lze odpověď na tuto otázku jasně vyvodit z judikatury nebo pokud o odpovědi na položenou předběžnou otázku nelze rozumně pochybovat, může Soudní dvůr kdykoli na návrh soudce zpravodaje a po vyslechnutí generálního advokáta rozhodnout usnesením s odůvodněním.*“ – a odpovídající čl. 104, odst. 3 SJŘ.

43 čl. 104, odst. 3, pododst. 2 SJŘ.

44 Op. cit. 40.

45 Srov. čl. 104a, odst. 1 SJŘ – „*K žádosti vnitrostátního soudu může předseda na návrh soudce zpravodaje a po vyslechnutí generálního advokáta výjimečně rozhodnout o projednání předběžné otázky ve zrychleném řízení.*“ a čl. 105, odst. 1 NJŘ – „*K žádosti předkládajícího soudu, nebo výjimečně i bez návrhu může předseda Soudního dvora po vyslechnutí soudce zpravodaje...*“.

46 Srov. 104b, odst. 1, pododst. 4 SJŘ – „*Rozhodnutí projednat žádost o rozhodnutí o předběžné otázce v naléhavém řízení přijímá určený senát na základě zprávy soudce zpravodaje a po vyslechnutí generálního advokáta*“ a čl. 108, odst. 1 NJŘ – „*Rozhodnutí projednat žádost o rozhodnutí o předběžné otázce v naléhavém řízení přijímá určený senát na návrh soudce zpravodaje a po vyslechnutí generálního advokáta*“.

47 SMOLEK, Martin. Žádost o informace stran řízení o předběžné otázce - nový jednací řád SD [online]. Roman Říčka. 6. listopadu 2012 [cit. 8. 11. 2012].

členem určeného senátu, může určený senát navrhnout předsedovi Soudního dvora, aby **věc přidělil tomuto soudci zpravodajovi**.⁴⁸ Jde tedy o zcela racionální pravidlo, které dle mého přispívá jak ještě k větší soudržnosti judikatury ESD, tak může v konečném důsledku pomoci i z hlediska zkrácení řízení před Soudním dvorem. Důvodem tomu, proč hovořím spíše o formální novince, je fakt, že „...**v praxi se tento postup používal de facto i dříve** (resp. přesněji předseda SD se při přidělování případů snažil přidělit související věci jednomu soudci zpravodaji)“⁴⁹ a nelze tedy zásadně předpokládat, že by v důsledku tohoto ustanovení došlo k faktické modifikaci postupů uplatňovaných před Soudním dvorem.

Druhou, tentokrát skutečnou, novinku obsahuje čl. 104, odst. 1 NJŘ, který stanovuje pravidlo, že „článek 158 (NJŘ)⁴⁹ **týkající se výkladu rozsudků a usnesení se nepoužije na rozhodnutí vydaná na základě žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce**“. V souvislosti s touto změnou považuji za zajímavé především to, že tento krok lze považovat za zdůraznění „odpovědnosti“ národního soudu za porozumění rozhodnutí ESD, což konečně naznačuje i druhý odstavec citovaného článku – „**je věcí vnitrostátních soudů, aby posoudily, mají-li věc za dostatečně objasněnou na základě rozhodnutí o předběžné otázce, nebo považují-li za nezbytné znovu se obrátit na Soudní dvůr**“. S jistou rezervou lze stran pozice národního soudu, v kontextu druhého odstavce, hovořit o podobenství s doktrínami „acte clair“ a „acte éclairé“⁵⁰, samozřejmě se zjevným rozdílem, že u rozebírané novinky vnitrostátní soud neřeší, zda se má na ESD vůbec obrátit, ale to, zda se na něj má obrátit opětovně⁵¹.

Před definitivním uzavřením této kapitoly bych rád uvedl ještě jednu změnu, která systematicky sice nespadá do hlavy III NJŘ⁵², věnující se přímo předběžné otázce, přesto má (mj.) právě pro tento typ řízení značný význam. Konkrétně se jedná o ustanovení článku 76, odst. 2 a 3 NJŘ⁵³. Obě „pasáže“ se dotýkají problematiky konání jednání před Soudním dvorem, přičemž právě druhý odstavec Soudu umožňuje „...**rozhodnout, že se jednání konat nebude** (pozn. a to i přes odůvodněnou žádost účastníka řízení, srov. odst. 1 čl. 76 NJŘ), **má-li za to, že spisy účastníka řízení nebo vyjádření předložené v průběhu písemné části řízení jsou dostatečným podkladem pro rozhodnutí**“⁵⁴. Možnost takového kroku je přitom zcela nezpochybnitelně důležitým nástrojem, který Soudu umožňuje zabránit neopodstatněnému protahování řízení (v kontextu našeho tématu) o předběžné otázce. Z tohoto hlediska tak lze uvedený bod hodnotit pozitivně.

Institut získává lehce kontroverzní podobu při přihlédnutí k restrikci zakotvené v odstavci třetím rozebíraného článku. Tento totiž dodává: „**možnost upravená v předchozím odstavci se neuplatní, podal-li zúčastněný uvedený v článku 23 statutu, který se NEÚČASTNÍL⁵⁵ písemné části řízení, odůvodněnou žádost o konání jednání**“⁵⁶. Na možnost komplikací implikovaných citovanou pasáží přitom upozorňuje Martin Smolek, když podotýká „...**členské státy, případně orgán Unie se [...] může dostat do situace, kdy bude mít eminentní zájem o účast v řízení, ale čistě spekulativně nepodá písemné vyjádření z obavy před**

48 Op. cit. 47.

49 Srov. odst. 1, čl. 158 NJŘ – „V souladu s článkem 43 statutu podá Soudní dvůr v případě pochybností o smyslu a dosahu některého rozsudku nebo usnesení jeho výklad na žádost kteréhokoli účastníka řízení nebo orgánu Unie, jestliže prokáží, že mají na věci právní zájem“.

50 Viz např. TÝČ, Vladimír. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*. 6. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Leges, 2010. 301 s. ISBN 9788087212608. S. 157.

51 Podobnost si však dovoluji spatřovat v tom, že jestliže účelem zmíněných doktrín je to, že „ESD pak může **využít svůj čas** na řešení více problematických případů“ (CRAIG, Paul., DE BÚRCA, Gráinne. *EU law: text, cases, and materials*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2011. 1155 s. ISBN 9780199576999. S. 476.), tak stejnou „službu“, tedy „šetření času“, by mělo Soudnímu dvoru poskytnout i námi rozebírané ustanovení čl. 104, odst. 2 NJŘ. Toto tvrzení lze navíc podpořit i skutečností, že doktrína acte clair i acte éclairé jsou národními soudy v praxi skutečně využívány – viz „**například český Nejvyšší soud stejně jako Nejvyšší správní soud již použily odkaz na výjimku acte clair v několika případech, ve kterých odmítly vznést otázku k ESD.**“ (BOBEK, Michal. LEARNING TO TALK: PRELIMINARY RULINGS, THE COURTS OF THE NEW MEMBER STATES AND THE COURT OF JUSTICE [online]. 2008 [cit. 1. 11. 2012]. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/220298132?accountid=16531>).

52 Právě z tohoto důvodu byla zmínka o této změně ponechána až na závěr kapitoly.

53 Z hlediska systematiky nového jednacího řádu „**HLAVA II – SPOLEČNÁ PROCESNÍ USTANOVENÍ**“, „**KAPITOLA 8 – ÚSTNÍ ČÁST ŘÍZENÍ**“.

54 Čl. 76, odst. 2 NJŘ.

55 Srov. s odstavcem prvním analyzovaného článku.

56 Čl. 76, odst. 3 NJŘ.

stanoviskem jiného potenciálně zúčastněného (většinou se bude jednat o Evropskou komisi), aby se nepřipravil o možnost žádat/trvat na konání ústní části řízení a tedy komentovat argumenty přednesené právě jiným zúčastněným na řízení⁵⁷. Jestliže si přitom připomeneme, že v řízení o předběžné otázce se často rozebírají skutečnosti zásadního významu pro právní řád EU, pak je případná nemožnost vznesení „komentáře“, respektive trvání na konání jednání, pro členský stát/orgán Unie zcela nepochybně uváženíhodnou okolností, či spíše komplikací.

5. SLOVO ZÁVĚREM

Snahou předcházející kapitoly bylo zachytit nejzajímavější změny JŘ SD, které se dotýkají řízení o předběžné otázce. Sekundárním cílem příspěvku pak bylo naznačit čtenář to, že byť „novelizací“ rozebíraného dokumentu nepochybně nelze srovnávat s tak zásadní událostí jako je např. revize zřizovacích smluv, tak i přesto může tento akt, v kontextu řečeného spíše marginálního významu, mít na život evropského práva jistý vliv. Je tomu tak nepochybně i proto, že řízení, které se stalo předmětem zájmu tohoto článku, má svou nezastupitelnou roli (hlavního) „*nástroje k dosažení správné interpretace*“ unijního práva.

V souvislosti s rozebíranými změnami je však na místě, v rámci závěrečného hodnocení, přiznat, že tyto lze mnohdy nazírat spíše jako projev procesu, který je typický ve své podstatě pro všechny právní systémy světa, a to dostihování praxe „literou zákona“. Jak totiž vyplynulo z neformálního komentáře Martina Smolka, tedy člověka obeznámeného s faktickou stránkou rozebírané problematiky, tak první „typ“ změn představují právě ty, které jsou ve své podstatě „jen a pouze“ formálním zakotvením v praxi již běžně uplatňovaných mechanismů – viz např. snaha přidělovat související věci jednomu soudci zpravodajovi, či zakotvení, skrze praxi zásadně známého, minima údajů, které mají národní soudy při své žádosti poskytnout Soudnímu dvoru.

Další skupinu úprav pak reprezentují ty změny, které patrně nebudou mít na řízení o předběžné otázce většího vlivu, a to ať již z důvodu, že sami o sobě neupravují významný aspekt procesu – srov. článek o anonymitě (95 NJŘ) – nebo jednoduše proto, že dané ustanovení, byť významné, není v praxi příliš často uplatňováno – viz výše úprava odpovědi usnesením s odůvodněním (čl. 99 NJŘ) a komentář Martina Smolka.

Navzdory uvedené skutečnosti si nicméně dovoluji závěrem tvrdit, že realizace „novely“ JŘ, v námi rozebírané šíři, nebyla zcela bez významu. Domnívám se tak proto, že jednak přinesla i změny, které stojí za pozornost, viz např. poslední odstavec předcházející kapitoly, nebo i vyloučení rozhodnutí o předběžné otázce z působnosti ustanovení o výkladu rozsudků a usnesení Soudního dvora (čl. 158 NJŘ), které lze dle mého nahlízet pozitivně v tom smyslu, že *zásadně* zabraňuje zbytečnému štěpení procesu podávání interpretace evropského práva mezi řízení o předběžné otázce a řízení o výkladu rozhodnutí SD.

Druhým důvodem pro mé hodnocení realizované „novely“ je můj subjektivní názor v obecné rovině, že zachycení praxe právním textem vždy představuje určitou její aprobaci a konsekventně tak toto dává vzniknout pevnějším základům pro další (praktický) právní rozvoj dané oblasti. Jinými slovy lze tento příspěvek uzavřít tvrzením, že přestože dotčenou „novelou“ nedošlo sice k zásadní modifikaci významného prostředku interpretace práva (rozuměj řízení o předběžné otázce), tak dílčí posun zaznamenán byl, stejně jako signál, že snaha dosáhnout zrychlení v poskytování správné interpretace ze strany Soudního dvora, zde nepochybně existuje.

57 SMOLEK, Martin. *Fw: (Doplňěk) Žádost o možnost publikace článku obsahující komentář JUDr. Martina Smolka, Ph. D, LL. M. [online]. Roman Říčka. 24. listopadu 2012 [cit. 25. 11. 2012].*

Resumé

Preliminary ruling and the new rules of procedure for the ECJ

Recently, new rules of procedure for the ECJ have come into force (on the 1st November 2012). The article is focused on those changes influencing the preliminary ruling. In the introduction, the author outlines the importance of the mentioned procedure to the European law system. Consequently, the statute of the Court of Justice is discussed, together with the contents of the document as well as its position in the European law. In the light of that, the topic of the rules of procedure is opened. At first, the author sketches out the general meaning of the rules and what should result from the modifications performed. Another part of the article is dedicated to a complex analysis of the individual changes in the context of the informal commentary of Martin Smolek, the agent on behalf of the Czech Republic before the Court of Justice of the European Union. The theoretical conclusions are confronted with reality by means of presenting his point of view. To conclude the article, the author introduces his own opinions regarding the new rules, dividing the modifications into three categories: “the formal embedding of legal practice”, “the modifications of minor importance” and finally “the relevant changes”.

HISTORICKO-PRÁVNÝ POHĽAD NA VÝVOJ SLOVENSKO-ČESKÝCH VZŤAHOV A ROZDELENIE ČESKO-SLOVENSKA V ROKU 1992¹

**MARTIN SKALOŠ
KATEDRA TEÓRIE DEJÍN ŠTÁTU
A PRÁVA, PRÁVNICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI**

1

Tento príspevok je výsledkom riešenia grantového vedeckého projektu KEGA č. 003TTU – 4/2012 s názvom „Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov.“

ABSTRAKT

SKALOŠ, MARTIN: HISTORICKO-PRÁVNÝ POHĽAD NA VÝVOJ SLOVENSKO-ČESKÝCH VZŤAHOV A ROZDELENIE ČESKO-SLOVENSKA V ROKU 1992. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 2, S. 66

Príspevok s názvom „Historicko-právny pohľad na vývoj slovensko-českých vzťahov a rozdelenie Česko-Slovenska v roku 1992“ objasňuje historicko – právne aspekty procesu rozdelenia Česko-Slovenska a medzinárodnoprávných aspektov s ním súvisiacich. Taktiež analyzuje právne postavenie Slovenska po prijatí ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii a v chronologickom slede približuje a hodnotí fakty, ktoré svedčia o slovensko-českých vzťahoch v kontexte s medzinárodnou situáciou.

ABSTRACT

The article titled „Historical and legal reflections on development of slovak and czech relations and the Division of Czechoslovakia in 1992“ demonstrates briefly historical and legal aspects of the process of the Division of Czechoslovakia and of the related legal and international law aspects. It also analyzes the legal status of Slovakia after the adoption of constitutional Act No. 143/1968 Coll. on the Czechoslovak Federation and in a chronological sequence approaches facts which show Slovak-Czech relations in the context of the international situation.

KEÚČOVÉ SLOVÁ

Česko-Slovensko, ústavný zákon o československej federácii, právne postavenie Slovenska, zložený štát, ústava, česko-slovenské vzťahy, symetrické štátoprávne usporiadanie, zánik Českej a Slovenskej federatívnej republiky

KEYWORDS

Czechoslovakia, constitutional act of the czechoslovak federation, legal status of Slovakia, composite state, constitution, czech-slovak relations, symmetric organization of the state, dissolution of the Czech and Slovak federal republic

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.
Názov pôsobiska:
Katedra teórie a dejín štátu a práva
Právnická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
E-mail: martin.skalos@umb.sk

Úvod

Zánik spoločného česko-slovenského štátu v roku 1992 bude nepochybne ešte mnoho desaťročí vďačnou témou odborných diskusií právnikov i historikov. Vďačnou témou z toho dôvodu, že samotný vzťah Čechov a Slovákov – dvoch národov, ktoré v roku 1918 historicky spojili svoje sily, aby vytvorili spoločný štát, je pri analýze a hľadaní pravdy o zániku Česko-Slovenska kľúčovou otázkou. Je určite nespochybniteľné, že česko-slovenské a slovensko-české vzťahy v celej svojej šírke a komplikovanosti vždy zásadným spôsobom determinovali a určovali smer a vývoj spoločného štátu, ktorý existoval takmer celé dvadsiate storočie, s krátkou prestávkou počas druhej svetovej vojny.

Rok 1918 je pre Čechov medzníkom celkom zásadným, čo v princípe nespochybňovala ani komunistická historiografia. Vznikom Česko-Slovenska boli národné potreby slovenského národa saturované a slovenský národ sa tu úplne dotvoril, preto rok 1918 je aj pre Slovákov zásadným medzníkom. Aj keď je potrebné uznať, že česko-slovenské spolužitie malo aj svoje problémy, existenciu Česko-Slovenska možno hodnotiť ako pozitívny jav, ktorý mal význam predovšetkým práve pre Slovákov, ktorí sa mohli doformovať ako moderný národ.

Hoci sa dejiny Česko-Slovenska 31. decembra 1992 definitívne uzavreli, ešte stále nám dávajú možnosť pozeráť na ne na jednej strane ako na už uzatvorenú epochu, avšak na strane druhej ako na niečo, čo zmenilo a bude ovplyvňovať obyvateľov Českej republiky a Slovenskej republiky ešte niekoľko generácií a čo má i širší medzinárodný význam.

1. Prvé štátoprávne usporiadanie slovenského a českého národa

Na slovenskom území žili a prakticky žijú Slováci od čias prvého slovanského osídlenia, ako sa po skončení sťahovania národov v tomto karpatskom oblúku usadili. To časovo zapadá do obdobia 4. až 6. storočia n. l. Toto územie a slovenské etnikum bolo najprv súčasťou Samovej ríše (v 7. storočí) a potom súčasťou Veľkej Moravy (8. – 9. storočie).

V ranom stredoveku utvorili Slováci a Česi spoločný štát v rámci Veľkomoravskej ríše, a keď sa potom Slováci po rozpadnutí Veľkomoravskej ríše dostali pod tisícročné jarmo Maďarov, Česi si vytvorili vlastný štát, Kráľovstvo české, ktorý v dejinách Európy hral nemalú úlohu a ktorý sa v pôvodných prirodzených hraniciach zachoval až do roku 1918 ako osobitná súčasť rakúsko-uhorskej monarchie. Preto nebolo nič prirodzenejšie ako to, že sa pri rozpade Rakúsko-Uhorska roku 1918 tzv. krajiny českej koruny oddelili ako celok od Rakúsko-Uhorska. Rovnako bolo prirodzené, keď v tom istom roku Slováci vyhlásili svoj odchod spod tzv. svätoštefanskej koruny uhorskej a zasa sa spojili s Čechmi do jedného štátneho celku – Československej republiky.¹

2. Obdobie medzivojnového Československa

Vytvorením česko-slovenského štátu sa realizoval optimálny variant riešenia slovenskej otázky na konci prvej svetovej vojny, variant, ktorý postupne nadobudol prevahu v zahraničnom i domácom odboji. Česko-slovenský štát vznikol ako jeden z výsledkov prvej svetovej vojny a ako dôsledok porážky Rakúsko-Uhorska v nej. Jeho idea sa utvárala a prechádzala dlhodobým vývinom v domácom i exilovom slovenskom, ale najmä v českom politickom prostredí. Presadzovala sa politickými, diplomatickými i vojenskými prostriedkami doma i v tzv. zahraničnej akcii a dovŕšila sa 28. 10. 1918 revolučným aktom pražského tzv. Národného výboru a následným aktom Slovenskej národnej rady – tzv. Martinskou deklaráciou z 30. októbra 1918.

S novým česko-slovenským štátom sa na Slovensku spájali veľké očakávania. Súčasne si nemožno nevšimnúť, že nový štát vznikol spojením dvoch subjektov, ktoré mali odlišnú minulosť, nachádzali sa na

1 SKALOŠ, M.: Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 17.

rozličnom stupni národného uvedomenia, lišili sa hospodárskymi pomermi, úrovňou spoločnosti a politickým vývojom, čo v ďalšom období pôsobilo v neprospech Slovenska.²

Po dvadsiatich rokoch spoločného štátu a existencie samostatného Československa došlo v roku 1938 k podstatným zmenám v štátoprávnom usporiadaní Slovenska a to aj práve vzhľadom na osobitné medzinárodné vzťahy a pomery. Pri schvaľovaní Ústavy ČSR v roku 1920 síce poslanci SĽS vyjadrili súhlas s prijatím centralistickej ústavy, ale nevzdali sa myšlienky autonómie v budúcnosti.³

Už v roku 1921 sa v ľudáckej tlači postupne objavili tri konkrétne návrhy zákona o autonómii Slovenska,⁴ pričom všetky návrhy vychádzali z rovnakého filozofického postulátu, neskôr nazývaného „suverenita (zvrchovanosť) slovenského národa“, teda z predstavy, že slovenský národ má nárok sám vykonávať štátnu moc na území, ktoré obýva. Tieto návrhy počítali aj s osobitným zákonodarným a výkonným (vládnym) orgánom pre Slovensko. Avšak rozdiel bol jednak v miere kompetencií, ponechávaných spoločným československým (ústredným) orgánom, jednak v technickom výkone spoločných funkcií.

Na základe prijatého záväzku obsiahnutého v dohode zo 6. 10. 1938 sa účastníci žilinskej porady vyslovili za čo najrýchlejšie presadenie nového usporiadania Slovenska v Československej republike, ku ktorému malo dôjsť schválením návrhu HSĽS na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska.⁵

Návrh ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny⁶ bol schválený 19. 11. 1938 v poslaneckej snemovni, avšak bez predpísanej trojpäťtinovej väčšiny; v senáte bol prijatý o tri dni neskôr 22. novembra 1938 a publikovaný bol oficiálne len v slovenskom jazyku ako ústavný zákon č. 299/1938 Zb. z. a n., s právnou účinnosťou od 25. 11. 1938. Spomínaný zákon sa stal základným zákonom Slovenskej krajiny. V rovnaký deň bol prijatý aj zákon o autonómii Podkarpatskej Rusi č. 328/1938 a vládna vyhláška č. 329/1938 Zb. z. a n. z 12. decembra 1938 o úplnom znení predpisov o autonómii Podkarpatskej Rusi.

Prijatím zákonov o autonómii Slovenskej krajiny a Podkarpatskej Rusi z novembra 1938 sa odstránil centralistický charakter dovtedy platnej Ústavy ČSR z r. 1920 a vytvorila sa špecifická („asymetrická“) federatívna forma štátoprávneho usporiadania Česko-Slovenskej republiky. Obdobie po vyhlásení autonómie bolo poznačené mimoriadnymi udalosťami v medzinárodných súvislostiach a osud Česko-Slovenska už závisel len od vôle zo zahraničia, prakticky od vôle Adolfa Hitlera.

Vývoj vnútropolitkej situácie v Česko-Slovensku od začiatku roku 1939 poznamenávalo zvyšujúce sa napätie medzi ústrednou pražskou vládou a slovenskou autonómnou vládou, pričom napätá atmosféra podozrenia z možného štátoprávneho oddelenia Slovenska sa znásobila po programovom vyhlásení vlády Slovenskej krajiny vo februári 1939. Konflikt medzi prezidentom Emilom Háchom a česko-slovenskou vládou na jednej strane a Tisovou autonómnou vládou na druhej strane vyvrcholil v odstránení Tisovej vlády. Hoci bol tento za dva dni formálne vyriešený; nie však pre Adolfa Hitlera, a ani pre jeho dôverníkov medzi slovenskými separatistami. Adolf Hitler z konfliktu medzi Prahou a Bratislavou urobil konflikt medzi Berlínom a Prahou, pretože na túto príležitosť už dlho čakal.⁷

Dňa 14. marca 1939 bol zvolaný slovenský snem, pričom krátko po desiatej hodine dopoludnia bolo poslancom tlmočené berlínske ultimátum, po pätnásťminútovej prestávke sa začalo hlasovať o vyhlásení slovenskej samostatnosti. Deň po vyhlásení samostatnej Slovenskej republiky vnikli do Prahy nemecké vojská a o deň neskôršie „vznikol“ aj tzv. Protektorát Čechy a Morava. Česko-Slovensko tak bolo prvýkrát rozdelené.⁸

2 DEÁK, L. – HRONSKÝ, M.: Miesto Slovenska v medzivojnovom Česko-Slovensku. In: BARNOVSKÝ, M. a kol.: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. diel. Bratislava: NLC – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 19.

3 Podľa Ústavy z 29. februára 1920 mala mať autonómne postavenie len Podkarpatská Rus.

4 Návrhy vypracovali nezávisle: Ferdinand Juriga, Ľudovít Labay a Vojtech Tuka.

5 MOSNÝ, P. – HUBENÁK, L. – SKALOŠ, M.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2010, s. 264.

6 Návrh tohto zákona bol v zásade zhodný s pôvodným tretím návrhom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany o uzákonení autonómie, pričom však z návrhu bola odstránená možnosť Slovenska uzatvárať vlastné medzinárodné zmluvy a bolo vypustené ustanovenie o náhradách Slovensku za hospodársku ujmu v posledných dvadsiatich rokoch.

7 LETTRICH, J. – ČELKO, V.: Dejiny novodobého Slovenska. Bratislava: Archa, 1993, s. 98.

8 SRB, V. – VESELÝ, T.: Rozdělení Československa. Bratislava: Karpaty-Infopress, 2004, s. 24.

Od rozbitia Československej republiky do času vypuknutia Slovenského národného povstania prekonala slovenská, ale aj česká spoločnosť významné vnútorné zmeny v otázke štátoprávneho postavenia Slovenska, predovšetkým v oblasti formovania názorov a postojov k slovenskej a česko-slovenskej štátnosti. V tomto období sa sformovali rôzne názory na štátoprávne postavenie Slovenska v povojnovom Česko-Slovensku.

Po negatívnych skúsenostiach z rokov predmníchovskej ČSR a predovšetkým po vyhlásení samostatnosti slovenského štátu sa myšlienka začlenenia Slovenska do novej Československej republiky, ktorú presadzoval Eduard Beneš⁹, stala nepopulárnou najmä na Slovensku. Zatiaľ čo Komunistická strana Československa požadovala rovnoprávnosť národov v obnovennej republike, Benešova koncepcia požadovala začleniť Slovensko a Slovákov do republiky ako nerovnoprávny element.¹⁰ Vyskytli sa však aj krajné názory na riešenie povojnového štátoprávneho postavenia Slovenska ako napríklad v komunistickom hnutí „za úplne slobodné a samostatné Slovensko“. Avšak aj v českom odboji vznikli určité „protislovenské“ postoje. Tieto zásadné názorové rozdiely a rovnako aj medzinárodná situácia a záujmy mocností sťažovali koordináciu národnooslobodzovacieho zápasu českého a slovenského národa a presadzovanie myšlienky obnovy Česko-slovenskej republiky na nových základoch, najmä v prvých rokoch druhej svetovej vojny. V konečnom dôsledku však prevládla koncepcia obnovy Československej republiky.

3. Obdobie centralizácie 1945 – 1968

Z hľadiska štátoprávneho usporiadania povojnovej Československej republiky Košický vládny program vyhlásený 5. apríla 1945 v Košiciach formuloval všeobecné zásady slovensko-českých vzťahov, ale neriešil konkrétne štátoprávne otázky. Neobsahoval federatívnu formu štátoprávneho usporiadania, lebo nebola v ňom ani zmienka o českých národných orgánoch, avšak ju ani nevylučoval.¹¹ Otázka štátoprávneho postavenia Slovenska v Československej republike a vymedzenia kompetencií a vzťahov medzi Slovenskou národnou radou a ústrednými štátnymi orgánmi zostala otvorená.¹² Ako sa však neskôr ukázalo, zásadnú požiadavku federatívneho usporiadania sa Slovenskej národnej rade hneď po skončení druhej svetovej vojny, napriek vynaloženému úsiliu, nepodarilo presadiť.¹³

Proces unitarizácie sa začal už prvou pražskou dohodou z 2. júna 1945. Úplne sa presadil druhou pražskou dohodou z 11. apríla 1946, pričom prvok federalizmu zostal len v ustanovení ústavného zákona č. 65/1946 Zb. Avšak tento federatívny prvok už nevyplýval z tretej pražskej dohody, ktorá zakotvila len obmedzenú, vládou kontrolovanú a jej podriadenú zákonnú a administratívnu autonómiu postavenia Slovenska.¹⁴ Uvedené tri pražské dohody boli predstupňom zafixovania postavenia Slovenska v pripravovanej ústave, ktorá bola potom prijatá v máji 1948 a vyhlásená ako ústavný zákon č. 150/1948 Zb. z 9. mája 1948.¹⁵

9 Základom jeho činnosti sa stala teória právnej a politickej kontinuity, podľa ktorej Československo nikdy neprestalo právne existovať ako subjekt medzinárodného práva, avšak nemalo žiadne vládne orgány, ktoré by ho v medzinárodných vzťahoch zastupovali. Podľa jeho predstáv sa obnova Československa mala realizovať v rozsahu predmníchovskej republiky a usiloval o to, aby bola mníchovská dohoda vyhlásená za neplatnú od samého začiatku.

10 Eduard Beneš bol známym zástancom teórie jednotného česko-slovenského národa, pričom Ladislav Hubenák pripomína, že toto presvedčenie neopustil ani po roku 1938. Jeho koncepcia obnovy Československej republiky počítala s jej pôvodnou administratívnou formou krajského zriadenia aj na Slovensku, avšak samozrejme, pri zachovaní jednotného unitárneho štátu. In: HUBENÁK, L.: Zápas o nové Československo. Právny obzor, 1985, roč. 68, č. 5, s. 464.

11 Tým, že nenaznačoval jasné predstavy, ako sa bude realizovať princíp rovný s rovným, umožňoval Slovenskej národnej rade stále počítať s možnosťou federatívneho usporiadania republiky v duchu uznesenia pléna Slovenskej národnej rady z 2. marca 1945.

12 BARNOVSKÝ, M. a kol.: Od vojnovej katastrofy po Ústavu 9. mája. In: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. diel. Bratislava: NLC – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 386 – 388.

13 Až ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii znamenal koniec asymetrického modelu štátoprávneho usporiadania Československa.

14 Bližšie pozri: BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: PrF UMB, 2001, s. 271 – 272.

15 Bližšie pozri RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 307 – 311.

Vyvrcholením centralizmu bolo prijatie takzvanej socialistickej ústavy (úst. zák. č. 100/1960 Zb. z 11. júla 1960)¹⁶, ktorá deklarovala vybudovanie socializmu, čo sa prejavilo aj v zmene názvu štátu na ČSSR – Československá socialistická republika. Jej formálnym následkom bola degradácia Slovenskej národnej rady, eliminácia autonómneho postavenia Slovenska garantovaného Košickým vládny programom z roku 1945 a podriadenie všetkej administratívy priamo Prahe.

Hoci asymetrické riešenie v r. 1945 – 1948 bolo produktom zložitej triednej situácie a odzrkadlením politickej reality Československa, od začiatku trpelo závažným nedostatkom. Zatiaľ čo na slovenskej strane vyvolávalo pocit, že je nedôsledným riešením a zásada rovnoprávnosti nebola dotiahnutá do konca – k vytvoreniu symetrického riešenia (federácie), na českej strane od začiatku asymetrické riešenie vyvoláva pocity, že tu ide o privilegované postavenie Slovákov, pretože majú osobitné orgány.

Možno povedať, že asymetrické riešenie neuspokojovalo ani jednu ani druhú stranu, pôsobilo negatívne na vzťahy oboch národov, bránilo ich vzájomnému zblížovaniu, vzájomnému pochopeniu a nastoleniu vzťahov vzájomnej dôvery. V ďalšom vývine po roku 1948 sa asymetrické riešenie v očiach slovenského národa celkom zdiskreditovalo. V demokratickom procese roku 1968 sa na program dňa opäť dostala otázka federatívneho riešenia, ktorú Slovensko vyzdvihlo ako svoj cieľ v rokoch 1944 – 1945.¹⁷

4. Sformovanie a existencia česko-slovenskej federácie

Proces formovania slovenskej štátnosti sa nezastavil ani dlhodobou blokáciou režimu asymetrického modelu usporiadania vzťahov medzi Čechmi a Slovákami a hneď ako sa uvoľnili bariéry centralizmu a dogmatického prístupu v súvislosti s otvorením diskusie, slobodou slova a demokratizácie spoločnosti začiatkom jari v roku 1968, ozvali sa, najprv nespoko, ale potom rezolútne, požiadavky na iné usporiadanie vzťahov medzi Čechmi a Slovákami. Tak bola nastolená a napokon v roku 1968 vybojovaná nová forma spolužitia – federácia.¹⁸

V júni 1968 dozrel tlak na legislatívu a samozrejme aj na politické orgány natoľko, že bol prijatý ústavný zákon č. 77/1968 Zb. z 24. júna 1968 o príprave federatívneho usporiadania Československej socialistickej republiky.¹⁹ Tento zákon, vychádzajúc z práva slovenského a českého národa na sebaurčenie a zo zásady ich rovnoprávnosti, upravil zriadenie ČNR ako dočasného orgánu ústavnej politickej reprezentácie českého národa a jej úlohy, a tiež spôsob prijímania ústavných zákonov v NZ, ktoré mali upravovať štátoprávne vzťahy medzi slovenským a českým národom. Rovnako sa tu už deklarujú zásady nového štátoprávneho usporiadania vskutku na rovnocennom, rovnoprávnom, demokratickom prístupe oboch strán, českej, ale teraz aj slovenskej. Teda možno povedať, že v ovzduší názorových bojov, podmienených vnútroštátnou politickou situáciou, dostával tak projekt federácie konkrétnejšiu podobu.²⁰

Predseda však z iniciatívy Slovákov sa podarilo presadiť riešenie vzťahov medzi Čechmi a Slovákami na báze federalizácie Československa tak, že výsledkom bolo prijatie ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii, ktorý nadobudol účinnosť dňom 1. januára 1969²¹ a začala sa tým nová etapa

16 MĚCHÝŘ, J.: Slovensko v Československu. Slovensko-české vztahy 1918–1991. Dokumenty, názory, komentáře. Praha: Práce, 1991, s. 80 a nasl., resp. GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III. (1960 – 1989). Praha: Karolinum, 2007, s. 20 a nasl.

17 BARTO, J.: Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov (1944–1948). Bratislava: EPOCH, 1968, s. 236 – 237.

18 Bližšie pozri RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 461 a nasl.

19 Návrh ústavného zákona o príprave federatívneho usporiadania Československej socialistickej republiky predniesol na 24. schôdzi Národného zhromaždenia v mene ústavnoprávneho výboru poslanec prof. Dr. Knapp, ktorý najmä zdôraznil, že „riešenie problematiky československej federalizácie ... nemôže byť len záležitosťou slovenského národa a jeho národného orgánu, ani nemôže byť federácia pripravovaná len celoštátnymi orgánmi, ale musí sa stať plne aj vecou českého národa“; bližšie pozri: GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa III. (1960–1989). Praha: Karolinum, 2007, s. 102 – 104.

20 SKALOŠ, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945–1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 148 – 149.

21 Ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii prijalo dňa 27. októbra 1968 Národné zhromaždenie v Prahe a slávnostne ho podpísali traja ústavní činitelia oprávnení podpisovať zákony 30. októbra 1968 v deň 50. výročia Martinskej deklarácie.

česko-slovenskej štátnosti, keď došlo k premene jednotného česko-slovenského štátu na štát zložený – federatívny, pričom subjektmi česko-slovenskej federácie sa stali dve národné republiky – Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. Teda federalizácia ČSSR bola uzákonená zhora, pričom unitárny štát mal pôvodnú, výlučnú a neobmedzenú suverenitu, z ktorej časť prideliť, postúpil republikám (unitárny štát sa tým zmenil na federáciu). Zároveň možno povedať, že táto premena formy štátneho zriadenia potom aj v inštitucionálnej rovine konečne vyjadrila už dávnejšie proklamovanú zásadu spolunažívania Čechov a Slovákov ako rovný s rovným. Vzťah medzi suverenitami republík a federácie bol asymetrický – penzum suverenity (kompetencií) zostalo federácii, subordinovaný – platila nadradenosť zákonov federácie nad zákonmi republík a determinovaný postavením štátostrany – unitárnej a centralizovanej.

Kvalitatívny rozdiel bol v konštituovaní Slovenskej socialistickej republiky a Českej socialistickej republiky, pretože zatiaľ čo zvrchovanosť Slovenskej socialistickej republiky vznikla zhora, ale bola postúpená už existujúcej SNR, ktorá sa stala orgánom štátnej moci a vláda Slovenskej socialistickej republiky sa sčasti kreovala zo Zboru povereníkov, Českú národnú radu však vytvoril voľbou (aj z poslancov Národného zhromaždenia) najvyšší zákonodarný orgán unitárneho štátu – Národné zhromaždenie a vláda Českej socialistickej republiky a ministerstvá Českej socialistickej republiky sa zriadili odčlenením od ministerstiev unitárneho štátu. Teda vlastne nebol utvorený český štát, jasne rozlíšiteľný a oddelený od česko-slovenského štátu, čo bol podstatný problém nášho štátoprávneho usporiadania.²²

Vzhľadom na dobudovanie ústavnoprávných vzťahov pre samostatnosť a suverenitu Slovenska boli tiež prijaté niektoré doplňujúce zákony, pričom dôležitým bol zákon o postavení národností v ČSSR (zákon č. 144 Zb.) zo dňa 27. októbra 1968 a navyše, aj zákon zo dňa 16. decembra 1968 č. 165 Zb. o zásadách nadobúdania a straty štátneho občianstva, ktorý uznal štátne občianstvo buď české alebo slovenské.²³

Možno konštatovať, že zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii vstúpil do platnosti v zložitej vnútropolitickej situácii zápasov medzi konzervatívnymi a reformnými silami o udržanie reforiem. Vonkajší tlak zo strany piatich krajín Varšavskej zmluvy na odchod reformných politikov sa ďalej stupňoval, pričom jeho výsledkom bol nástup normalizačného vedenia v apríli 1969, ktoré formálne federáciu nepoprelo, ale – aj pod sovietskym tlakom – ju centralizovalo uberaním právomocí slovenských orgánov v prospech federálnych.

V čase, keď česko-slovenská federácia vstupovala do platnosti, Ladislav Novomeský vyslovil myšlienku, „aby vydržala aspoň toľko ako zápas za jej presadenie“, pričom mal na mysli obdobie od konca druhej svetovej vojny. Obavy a skepsa sa stávali aktuálnymi, pretože normalizačné vedenie v rokoch 1970 – 1972 urobilo v zákone podstatné korektúry, pričom úpravy zákona mali dvojakú podobu. Prvá sa dotýkala toho, že niektoré ustanovenia zákona sa nenaplnili vôbec, ako tomu bolo v prípade konštituovania Ústavného súdu podľa šiestej hlavy zákona, vypracovania federálnej ústavy a ústav Českej a Slovenskej republiky a pôsobnosti štátnych tajomníkov ministerstiev. Taktiež ústavný zákon o postavení národností, prijatý spoločne so zákonom o federácii, zostal iba v deklaratívnej podobe. Hoci konkretizáciu postavenia národností mali obsahovať národné ústavy, tie, podobne ako federálna ústava, vypracované však neboli. Úloha pripraviť novú federálnu a národné ústavy bola tak opäť aktuálna až po roku 1989.

Druhá podoba sa dotýkala priamych úprav zákona o federácii, pričom od prijatia zákona v roku 1968 do novembra 1989 bolo schválených vyše desať nových zákonov. Slovenska sa najviac dotkli právne normy z decembra 1970 obsiahnuté v ústavných zákonoch č. 125/1970 Zb., č. 126/1970 Zb. a 133/1970 Zb, podľa ktorých sa opäť obnovilo jednotné riadenie a plánovanie, tento raz federálnymi ministerstvami, pod ktoré prešli najväčšie hutnícke, strojárské a energetické podniky Slovenska, pričom prirodzene sa to dotklo aj rozsiahlej zbrojárskej výroby, ktorú pre zmenu zasiahla v rokoch 1990 – 1992 konverzia.²⁴

22 BEŇA, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: PrF UMB, 2001, s. 361.

23 Inštitút nadobúdania a zániku štátneho občianstva bol pôvodne upravený zákonom č. 194/1949 Zb. zo dňa 13. júla 1949 a až po prijatí ústavného zákona o československej federácii bol – v zmysle pôvodného znenia čl. 5 ods. 3 úst. zák. – prijatý zákon č. 165/1968 Zb. zo dňa 19. decembra 1968, s účinnosťou od 1. januára 1969 o zásadách nadobúdania a zániku štátneho občianstva. Tento zákon v § 1 ustanovil, že štátnym občanom ČSSR je každý štátny občan ČSR a každý štátny občan SSR a že československým štátnym občanom sa stáva ten, kto nadobudol štátne občianstvo ČSR alebo štátne občianstvo SSR (ods. 2).

24 BARNOVSKÝ, M. a kol.: Od vojnovnej katastrofy po Ústavu 9. mája. In: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti

5. Od Česko-Slovenska k Slovenskej republike

Slovenská spoločnosť prešla od 17. novembra 1989 do konca decembra 1992 zložitým a dynamickým vývojom. Toto o niečo viac ako trojročné obdobie predstavuje výrazný medzník v jej moderných dejinách. V rámci transformácie spoločenského, politického a ekonomického systému sa s novou intenzitou vynoril problém nového modelu súžitia slovenského a českého národa. Nosným problémom obdobia sa stali štátoprávne otázky. Nastupujúci pluralitný demokratický systém v Česko-Slovensku umožňoval uskutočnenie krokov, ktoré viedli k naplneniu atribútov slovenskej a českej štátnosti. S nimi súviseli ekonomické a sociálne reformy, ktorých realizácia po novembri 1989 ovplyvnila životnú úroveň občanov. Slovenská spoločnosť aj vzhľadom na historické skúsenosti mala oproti českej rozdielne predstavy na zmeny v štátoprávnej oblasti. Zároveň bolo potrebné pri reforme štátu odstrániť deformácie, ktoré spôsobila politika komunistického režimu v česko-slovenskej federácii, hoci na druhej strane sa stala východiskom na riešenie slovensko-českých a česko-slovenských vzťahov na základe ústavného zákona č. 143 z októbra 1968.

Slovenská spoločnosť mala od roku 1969 svoj štát, no v oklieštenej podobe. Spomedzi oblastí transformačného procesu vystúpila v jeho začiatkoch do popredia práve štátoprávna oblasť. Riešenie štátoprávných otázok ovplyvňovalo vnútropolitický vývoj či dobovú atmosféru. Spôsobovalo, aj keď nie vždy priamo, polarizáciu politického života v slovenskej a českej spoločnosti, aj polarizáciu slovensko-českých a česko-slovenských vzťahov, čo na druhej strane malo svoje spätné väzby a následne ovplyvňovalo rokovania politických elít, a to aj v ekonomickej a sociálnej oblasti. Všeobecne možno povedať, že v rokoch 1989 – 1992 sa v česko-slovenských vzťahoch neobjavilo nič, čo by už v nejakej podobe nebolo nastolené v minulosti, najmä v roku 1968.²⁵

Základný problém je potrebné hľadať v rozdielnom chápaní významu výrazu „spoločný štát“ u Čechov a Slovákov. Pretože pre Čechov bol pojem „spoločný štát“ totožný s výrazom „jeden štát“, zatiaľ čo u Slovákov bol stotožňovaný s predstavou „spolku štátov“ (súšťatia), nebola dosť dobre – už čisto sématicky – dohoda možná. Formálne správne tvrdenie, že Slováci sú za „spoločný štát“ a len menšina za osamostatnenie, tak pôsobilo na českú verejnosť zavádzajúcim spôsobom a bolo zdrojom mnohých nedorozumení. Aj na Slovensku bolo nemálo ľudí, ktorí chápali nielen Slovensko, ale celé Česko-Slovensko ako svoj štát a priali si jeho zachovanie bez výhrad. Podstatne väčšia časť sa však vyslovovala za federáciu, avšak žiadala federáciu „inú“, „autentickú“, „budovanú zdola“, „neunitárnu“ a pod., aj bez toho, že by chápala, že minimálna časť týchto požiadaviek znamená objektívne rozdelenie Česko-Slovenska na dva štáty.²⁶

Prvé vážnejšie spory medzi českou a slovenskou politickou reprezentáciou o ďalšom vývoji vzťahov medzi oboma národmi sa prejavili už na jar 1990. Išlo o názov spoločného štátu. Najväčšie nedorozumenia vznikli pre pomlčku či spojovník v názve „česko-slovenská“ resp. „Česko-Slovensko“. Po zdĺhavých rokovaniach bol 20. apríla 1990 prijatý ústavný zákon, ktorý zakotvil názov Česká a Slovenská Federatívna republika (ČSFR). Dňa 1. marca 1990 SNR prijala ústavný zákon o názve Slovenská republika, jej štátnom znaku, vlajke, pečati a hymne. V decembri 1990 vyvrcholil spor o rozdelenie kompetencií medzi republikami a federáciou. České médiá ho komentovali ako tichý rozklad federácie, slovenská strana ako pokus o návrat k unitárnemu štátu. Z českej strany bol základný model konkretizovaný snahou o tzv. pevnú alebo zovretú federáciu s prevahou federálnych orgánov, kým zo slovenskej strany snahou o „voľnú“ federáciu s prevahou kompetencií republikových orgánov. Na Slovensku popritom existovali sily (najmä SNS) s jasným cieľom rozdelenia federácie a vzniku samostatnej SR, ale podobné sily existovali aj v českej politickej reprezentácii. Rozhodnutie napokon priniesli parlamentné voľby začiatkom júna 1992. Podľa očakávania zvíťazili favoriti – v Čechách a na Morave Občianska demokratická strana a na Slovensku HZDS. Predstavitelia oboch politických subjektov – V. Mečiar a V. Klaus – v siedmich kolách rokovali o zložení federálnej vlády a personálnych

II. diel. Bratislava: NLC – Dom slovenskej literatúry, 1998, s. 487.

25 SKALOŠ, M.: Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 99 – 100.

26 RYCHLÍK, J.: Rozpad Československa. Česko-slovenské vzťahy 1989 – 1992. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 91.

zmenách vo vedení federálnych orgánov, o ekonomických otázkach a štátoprávnom usporiadaní republiky. Pre úplne odlišné stanoviská nedospeli ku kompromisu, preto sa dohodli na postupnom zániku federácie. SNR v polovici júla 1992 prijala Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky a 1. septembra 1992 Ústavu Slovenskej republiky. Dňa 25. novembra 1992 FZ schválilo ústavný zákon č. 542/1992 Zb. o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej republiky.

Akousi labuťou piesňou po prijatom zákone o zániku ČSFR sa stali 6. a 7. spoločná schôdza snemovny FZ, na ktorých sa vykonali posledné kroky súvisiace s rozdelením česko-slovenskej federácie. FZ schválilo zákony, ktorými sa zrušili všetky česko-slovenské inštitúcie a vykonalo viacero medzinárodných aktivít s cieľom, aby svet prijal obe republiky ako nástupnícke štáty zanikajúcej ČSFR. Celé obdobie po januári 1993 ukázalo, že rozdelenie česko-slovenskej federácie bolo správnym historickým faktom. Potvrdzujú to aj nadštandardné vzťahy medzi českým a slovenským národom, ktorých súčasnú hodnotu a kvalitu by bývala federácia nikdy nemohla zabezpečiť.²⁷

6. Slovensko-české vzťahy po roku 1992

Hlavným rysom vládneho chápania slovensko-českých vzťahov v ich počiatočnom štádiu po vytvorení nových štátov bola snaha o racionálne a bezproblémové rozdelenie spoločného majetku federácie a o vykonanie dôslednej inštitucionálnej odluky obidvoch republík. Významný vplyv na vytváraní slovensko-českých vzťahov v ich prvotnom štádiu mali však aj ústavné orgány zanikajúcej federácie, pričom ako zákonodarné zbory, tak aj exekutíva položili pre ne dobré základy tým, že včas schválili nevyhnutné legislatívne pravidlá pre rozdelenie federácie a prispeli k vytvoreniu počiatočnej zmluvnej platformy pre uskutočnenie jej odluky kultivovaným spôsobom a pre budúcu spoluprácu nových medzinárodnoprávných subjektov.²⁸

Českí i slovenskí politici pred zánikom spoločného štátu sľubovali, že medzi obidvoma republikami budú nadštandardné vzťahy, pričom posledný federálny predseda vlády Jan Stránský dokonca verejne vyhlásil, že rozdelenie sa vôbec nedotkne života občanov, ktorí ho ani „nepocítia“. Ešte pred zánikom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky česká a slovenská vláda skutočne uzavreli množstvo dohôd, ktoré mali zmäknúť dopad rozdelenia ako na hospodársky život, tak aj na život jednoduchých občanov, pričom medzi obidvoma republikami bola uzatvorená napríklad dohoda o colnej únii, dohoda o menovej únii, dohoda o zamestnávaní občanov, umožňujúca občanom jednej republiky pracovať bez povolenia na území druhej zmluvnej strany, dohoda o voľnom bezpasovom styku, umožňujúca voľné prechádzanie slovensko-českej hranice kdekoľvek a iba na občiansky preukaz, dohoda o vyporiadaní nárokov plynúcich zo sociálneho a penzijného poistenia, dohoda o spolupráci v oblasti zdravotnej starostlivosti.

Aj keď ešte pred zánikom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky vyhlasoval predseda českej vlády Václav Klaus, že na spoločných hraniciach sa „nebudú stavať colnice“, napriek tomu už 2. januára 1993 obsadila česká strana colné stanovišťa na spoločnej hranici so Slovenskom a od 4. januára 1993 začala na cestách colné kontroly. Začiatkom februára 1993 k podobnému opatreniu pristúpila aj slovenská strana. Od polovice roku 1993 bola na cestách a neskôr aj na železničiach zriadená normálna pasová služba českej cudzineckej polície a od leta 1994 zriadila pasovú kontrolu aj slovenská strana, avšak právo prekračovať hranice voľne aj mimo prechodov zostalo pre českých a slovenských občanov zachované. Menová únia mala krátke trvanie a skončila po vzájomnej dohode 9. februára 1993 menovou rozlukou. Colná únia začala veľmi rýchlo dostávať trhliny, pretože slovenská strana zaviedla povinnú certifikáciu a nakoniec aj množstevné kvóty na niektoré výrobky.

Na život občanov malo rozdelenie štátu predovšetkým v pohraničných oblastiach veľký dopad, pričom komplikácie vznikli z inkompatibility českého a slovenského zákona o štátnom občianstve. Zatiaľ čo slovenský zákon bol chápaný veľmi liberálne a umožňoval do 31. decembra 1993 získanie slovenského občianstva

27 Bližšie pozri: SKALOŠ, M.: Historickoprávne aspekty slovensko-českých vzťahov. Rozdelenie ČSFR a ďalšia spolupráca. Banská Bystrica: PrF UMB, 2008, s. 99 a násl.

28 LEŠKA, V.: Česko-slovenské vzťahy. In: PICK, O. – HANDL, V. (ed.): Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004, s. 66.

všetkým niekdajším československým občanom, český zákon umožňoval opciu do 31. decembra 1993 (neskôr bola lehota predĺžená do 30. júna 1994) iba slovenským občanom trvale žijúcim na území Českej republiky dva roky, pokiaľ mali čistý trestný register a vyviazali sa z doterajšieho občianstva.²⁹ Pretože zákon vychádzal z českého zákona o republikovom občianstve z roku 1969³⁰, mnoho ľudí sa až teraz dozvedelo, že s ohľadom na miesto ich narodenia alebo miesto narodenia ich rodičov ich Česká republika pokladá za cudzincov. Bez českého občianstva sa ocitla masa rómskeho obyvateľstva, nespĺňajúca požiadavku čistého trestného registra, pričom Česká republika tak farizejsky a účelovo postavila časť niekdajších česko-slovenských občanov na svojom území do postavenia cudzincov.

Rozdielne prístupy k transformácii spoločnosti zo strán politických elít Českej republiky a Slovenskej republiky spôsobili ďalšie zväčšovanie a prehľbovanie odlišností vo vnútropolitickom vývoji a zahraničnom smerovaní obidvoch republík, pričom sa to premietlo aj do postupného ochladzovania slovensko-českých vzťahov na medzivládnej úrovni.

Rovnako v ekonomickej oblasti prvá česká vláda Václava Klause presadzovala pragmatický prístup, ktorého výrazom bola predovšetkým snaha o dôsledné plnenie zásad dohody o colnej únii. Pritom však súčasne intenzívne pracovala na tom, aby čo najrýchlejšie uskutočnila menovú odluku a zrušila menovú úniu so Slovenskou republikou, na ktorej sa koncom októbra 1992 obidve strany dohodli.

Hlavnou náplňou začiatočného štádia slovensko-českých vzťahov boli pokusy o dokončenie delenia majetku federácie a dostavba inštitucionálnych nástrojov suverénnych štátov. Toto štádium trvalo v podstate prvé dva roky potom, čo sa tieto vzťahy začali formovať ako medzinárodná bilaterálna relácia. Predseda prvej českej vlády Václav Klaus využil vnútropolitický vývoj na Slovensku a pád druhej vlády Vladimíra Mečiara na začiatku roku 1994 ako zámienku k faktickému zmrazeniu medzivládnych kontaktov. Slovensko-české vzťahy sa v rokoch 1996–1997 postupne zhoršovali. Napriek tomu však úspešne pokračovalo dopĺňovanie zmluvnej základne, napríklad v roku 1996 bolo podpísaných ďalších 6 dohôd, celkom v rokoch 1996–1997 bolo podpísaných 11 medzinárodných bilaterálnych zmlúv.

Obrat vo vzájomných vzťahoch nastal v roku 1998, pričom z dôvodu rozpadu vládnej koalície a pádu vlády Václava Klause koncom roku 1997 sa v Českej republike v dňoch 19. – 20. júna 1998 uskutočnili predčasné voľby, ktoré vyhrali dovtedy opoziční sociálni demokrati vedení Milošom Zemanom, v roku 1992 jedným z hlavných odporcov rozdelenia federácie. Aj na Slovensku sa 25. – 26. septembra 1998 uskutočnili voľby a hoci v nich opätovne zvíťazilo HZDS, Mečiarovi sa už nepodarilo zostaviť koalíčnú vládu. Stredo-pravicová koalíčná vláda Mikuláša Dzurindu mala záujem na zlepšení vzťahov s Českou republikou, rovnako ako sociálno-demokratický Zemanov kabinet so Slovenskom.³¹ Vtedy boli doriešené niektoré dosiaľ otvorené otázky ako napríklad vysporiadanie zostávajúcich záväzkov z delenia federácie, občanom jednej republiky bolo umožnené študovať na území druhej republiky za rovnakých podmienok ako domácim občanom a česká strana novelizovala zákon o udeľovaní štátneho občianstva tak, aby všetky osoby, ktoré boli 31. decembra 1992 česko-slovenskými občanmi a mali trvalý pobyt na území Českej republiky, mohli získať bez ďalších podmienok štátne občianstvo Českej republiky, pričom zákon tiež umožnil, aby osoby, ktoré boli 31. decembra 1992 česko-slovenskými občanmi, mohli mať české i slovenské občianstvo.

Množstvo problémov každodenného života vo vzájomných vzťahoch medzi Českou a Slovenskou republikou bolo vyriešené až vstupom obidvoch štátov do Európskej únie 1. mája 2004, pričom so vstupom do Európskej únie zanikla aj česko-slovenská colná únia a na hraniciach medzi Českou republikou a Slovenskou republikou prestali colné kontroly. Dňa 21. decembra 2007 vstúpili Česká republika a Slovenská republika do Schengenského priestoru, pričom presne o polnoci z 20. na 21. decembra na česko-slovenských hraniciach prestali aj pasové kontroly. Medzi obidvoma republikami bolo opäť možné cestovať celkom voľne, tak

29 Zákon ČNR č. 40/1993 Sb. z 29. decembra 1992 o nadobúdaní a strate štátneho občianstva Českej republiky a zákon NR SR č. 40/1993 Z. z. z 19. januára 1993 o štátnom občianstve Slovenskej republiky.

30 Zákon ČNR č. 39/1969 Sb. Z 29. apríla 1969 o nadobúdaní a strate štátneho občianstva Českej socialistickej republiky.

31 Bilaterálne kontakty boli medzi obidvoma premiérmi čulé, pretože za štyri roky sa stretli desaťkrát, čo možno označiť ako pravidelné, pričom medzi obidvoma krajinami bolo uzavretých celkom 55 medzinárodných zmlúv, čo je skutočne veľké číslo, obzvlášť pri porovnaní s obdobím 1996–1998, keď to bolo celkom 12 zmlúv (jedenásť za Klausových vlád a jedna za Tošovského vlády).

ako v období existencie Česko-Slovenska. V súčasnosti sú vzťahy medzi Českou republikou a Slovenskou republikou skutočne bezproblémové a ani existencia štátnej hranice už nevytvára väčšie problémy vo vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov.³²

Záver

Záverom možno konštatovať, že história spolunažívania Čechov a Slovákov má korene v dávnej minulosti, pričom tieto blízke slovanské národy udržiavali úzke kontakty od začiatku svojej prítomnosti v stredoeurópskom priestore. Jednotlivé obdobia ich historického vývinu, pravda, objektívne pôsobili na rás i intenzitu týchto vzťahov, pričom už v minulosti sa ukázalo, že vzájomná podpora týchto národov poslúžila záujmom každého z nich, čoho dôkazom je aj obdobie úsilia o vznik samostatnej česko-slovenskej štátnosti v podobe Česko-slovenskej republiky, ale ešte výraznejšie to potvrdzuje obdobie druhej svetovej vojny a spoločný boj obidvoch národov za národné a sociálne oslobodenie.

Možno povedať, že celú históriu Česko-Slovenska vlastne vyplnil boj o jeho existenciu, boj, ktorý sa síce úspešne začal, ale dvakrát stroskotal, druhýkrát však už definitívne. Bez ohľadu na to, či bolo rozdelenie so všetkými konzekvenciami správnym alebo nesprávnym krokom, je dôležité, že obidva nástupnícke štáty sa úspešne zapojili do medzinárodného spoločenstva, aktívne spolupracujú a vzťahy medzi nimi možno dnes hodnotiť ako nadštandardné, pričom dokonca možno povedať, že sú na vyššej úrovni ako boli za spoločného štátu. Taktiež možno na záver konštatovať, že rozdelenie Čechov a Slovákov pred viac ako dvadsiatimi rokmi môže byť príkladom pre iné časti rozdelenej, na identity a kultúry bohatej Európy.

32 RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 620 – 621.

Resume

SKALOŠ, Martin: Historical and legal reflections on development of slovak and czech relations and the Division of Czechoslovakia in 1992. In HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 5, 2013, No. 2, p. 66

The history of coexistence of Czechs and Slovaks originates in recent history. These two Slavic nations kept close contacts from the beginning of its existence in the area of Central Europe. Particular periods of their historical development, of course, objectively influenced particular character and intensity of these relations. However even past showed, that mutual cooperation of these nations helped both of them interests. Evidence of it is also a period of efforts for the origin of the independent Czechoslovak statehood in the form of the Czechoslovak republic, but even more it is confirmed by a period of World War II. and common fight of both nations for their national and social independency. The article titled „Historical and legal reflections on development of slovak and czech relations and the Division of Czechoslovakia in 1992“ demonstrates briefly historical and legal aspects of the process of the Division of Czechoslovakia and of the related legal and international law aspects. It also analyzes the legal status of Slovakia after the adoption of constitutional Act No. 143/1968 Coll. on the Czechoslovak Federation and in a chronological sequence approaches facts which show Slovak-Czech relations in the context of the international situation.

ÚSTAVNOPRÁVNÝ VZŤAH RÍMSKEHO CISÁRA VOČI CUDZÍM POLITICKÝM, ZAHRANIČNÝM SUBJEKTOM A ADMINISTRATÍVNEJ SAMOSPRÁVE POČAS OBDOBIA PRINCIPÁTU

DÁVID ŠIMEK
ÚSTAV TEÓRIE DEJÍN, ŠTÁTU A PRÁVA,
FAKULTA PRÁVA, PANEURÓPSKA
VYSOKÁ ŠKOLA

ABSTRAKT

ŠIMEK, DÁVID: ÚSTAVNOPRÁVNÝ VZŤAH RÍMSKEHO CISÁRA VOČI CUDZÍM POLITICKÝM, ZAHRANIČNÝM SUBJEKTOM A ADMINISTRATÍVNEJ SAMOSPRÁVE POČAS OBDOBIA PRINCIPÁTU. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 5, 2013, Č. 2, S. 78

Analýza vybraných mechanizmov štátno-mocenských inštitútov cisárskeho aparátu so zameraním na špecifické vnútroštátne a zahraničné subjekty s istou mierou abstrakcie uplatňovanej reálne aj v súčasnosti ako dôsledok praktického zmýšľania maximálne utilitárnych ideí, ktorých univerzálny charakter je daný základným atribútom rímskej civilizácie. Aplikácia spojená s pozitívnym rozvojom antickej rímskej spoločnosti je priamym dôsledkom udržiavania špecifickej rovnováhy subjektov centrálnej, provinčnej vlády, miestnej samosprávy a zahraničných elementov, ktorá spočívala na citlivej právnej, mocenskej, ekonomickej, personálnej a vojenskej regulácii. Pozitívna motivácia spomínaných subjektov udržiavala vnútornú dynamiku a zamedzila degradácii v mierových časoch, ktoré na časové a teritoriálne epizodické excesy trvali dve storočia. Pochopenie mechanizmu úspechu rímskej civilizácie na poli spoločenskom v období relatívneho mieru je kľúčové aj pre prostredie súčasnej Európy, ktorá analogicky prechádza podobnými problémami ako predkovia modernej západnej kultúry pred dvetisíc rokmi.

ABSTRACT

The analysis of chosen imperial administrative's institutes related to constitutional mechanism, focused on specific internal and external subjects with certain scale of abstraction applied on present situations as a result of practical thinking connected to maximal utilitarian ideas, which universal character is defined by basic attribute of roman civilisation. Application connected with positive development of antique roman society is direct result of maintaining specific central, provisional, local and foreign element's balance, which relied on careful legal, constitutional, economical, personal and military regulation. Positive motivation of mentioned subjects maintained internal dynamics and prevented general degradation in time of peace, which except short-time period bounded to specific territory, lasted for two centuries. Basic understanding of roman success in the time of peace is crucial even in the current geopolitical space of EU, which are making progress through similar problems as its predecessors – fathers of modern west culture 2000 years ago by analogy.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

principát, cisár, organizácia periférnych oblastí

KEYWORDS

principate, roman emperor, organisation of peripheral areas

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Dávid Šimek

Názov pôsobiska:

Paneurópska vysoká škola, Právnická fakulta, Ústav teórie dejín, štátu a práva

Tomášikova 20, 821 02 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: david.simek999@gmail.com

Úvod

Cieľom výkladu nasledovnej matérie je predstavenie problematiky, ktorá pojem „rímsky cisár“¹ umelo nesegreguje od rímskeho štátu, resp. od rímskej konštitúcie, čo by sa na prvý pohľad podľa názvu uvedeného článku mohlo zdať, ale funkčne sa snaží zvýrazniť ich vzájomný vzťah, ktorý by inak bez tejto zvolenej metódy splynul a zostal v rovine mechanickej historiografie. Skúmanie zvoleným spôsobom prináša výhody v pochopení kľúčových štátnych mechanizmov, ktoré mal k dispozícii cisársky aparát a samozrejme v ich praktickej realizácii, ktorá dosahovala najvyššiu možnú mieru efektivity počas obdobia vlády principátu. Autor sa uvedenou analýzou zameriava na pochopenie ústavného mechanizmu a jeho princípov, ktoré môžu nájsť v určitej miere abstrakcie reálnu aplikáciu aj v súčasných podmienkach. Primárna hypotéza tohto príspevku totiž tvrdí, že zákonitosti a vzťahy medzi subjektmi uvedenými z prostredia antického Ríma sa vo svojom teleologickom a funkčnom význame nezmenili, samozrejme pri zachovaní základných vlastností podobných subjektov súčasnosti.

Na účely výkladu nasledovnej matérie autor ustáľuje terminológiu používanú v ďalších statiach v nasledujúcej podobe. Za vonkajší element sa bude považovať *imperium* zahraničných štátnych útvarov nerímskeho pôvodu² a z pozície Octaviana počas vlády 2. triumvirátu aj *imperium* jeho politických oponentov M. Lepida a M. Antonia.³ Za vnútorný element označujem štátoprávne a administratívne rozdelenie rímskeho územia z pohľadu najvyššej správy, na teritória pod priamou kontrolou senátu alebo cisára.⁴ Vnútorná dynamika bude odkazovať na vývojový-evolučný element *SPQR* pod štátovým vplyvom cisára. *Imperium* cisára sa vo všeobecnosti bude rozumieť najširšie *imperium maius*, ak nebude v texte uvedené inak. Romanizácia reprezentuje proces direktivizácie rímskeho *imperium* na svoje protektoráty skrze kolonizáciu ich vlastného územia.

Hneď na začiatku analýzy exogénnej zložky štátnosti Ríma a cisára treba si položiť otázku, k akým faktickým historickým zmenám došlo vo vzťahu k cudzím rímskym a zahraničným nerímskym subjektom?

1. Vzťah k cudzím rímskym subjektom (vonkajší element)

Počas faktického rozdelenia sfér vplyvu 1. triumvirátu medzi Crassa, Pompeia a Caesara sa vytvára precedens kreovania moci vrcholných rímskych politikov v závislosti od určitého územia. Územie totiž predstavovalo v antickom Ríme základ ekonomickej a vojenskej moci. Obvyklým úzusom štátnych elít sa stalo delenie ríše nie na geograficko-administratívnom základe, ale na politicko-oportunistickom východisku. Rímska republika sa delila skoro vždy na západnú časť – Galiu a Itáliu, strednú časť – Hispaniu a Afriku, a východnú časť – Achaeu, Macedóniu a Egypt spolu s Asiou. S malými variáciami pretrval daný model až do r. 30 pred Kr. kedy východnú časť pod kontrolou M. Antonia pričlenil k zvyšku ríše Augustus. Ako teda vnímal *de facto* štátnu suverenitu svojich politických súperov Octavian? (vnímanie tejto štátnej suverenity nerímskymi zahraničnými subjektami je popísané v nižšej stati).

Hneď na začiatku je potrebné si uvedomiť, že v prípade triumvirátov nešlo len o bilaterálne vzťahy hlavných aktérov, ale o multilaterálny vzťah prinajmenšom troch subjektov Augusta – senátu – politického protivníka. Hoci rímsky senát už dávno stratil svoj pôvodný vplyv, stále patrila formálne medzi najvyššie štátne oficiálne orgány. Správa nad jednotlivými časťami sa vždy odvíjala od poverenia rímskeho senátu skrze prokonzulské impérium alebo v prípade 2. triumvirátu skrze *imperium maius*, ktoré bolo v danom období

1 Synonymicky autor používa „vládca *SPQR*“.

2 *Imperium* nie tak v klasickom rímskom ponímaní, ako skôr všeobecne definovaná štátna moc a jej pôsobnosť vykonávaná na určitom území nerímskym vládcom resp. nerímskym vrcholným štátnym orgánom, hoci aj oficiálne delegovaný Rímom.

3 Na rozdiel od „klasických nepriateľov štátu“, ktorými boli označení rímski občania počas proskripcí vlády 2. triumvirátu, Lepidus a Antonius boli nepriateľmi štátu *sui generis*, pretože kontrola ich územia bola delegovaná zákonom s vlastnou armádou a financiami, teda tvorili *de facto* relatívne nezávislé územia od centrálnej rímskej vlády.

4 Z pohľadu politiky Octaviana išlo o cudzí rímsky prvok, ktorý nemal pod priamou kontrolou a vytváral paradoxne ekonomickú a politickú bázu, teda relatívnu nezávislosť pre rímsky senát.

ustanovované už nie spravidla na jeden rok, ale na päť a viac.⁵ Kontrola nad rímskymi provinciami bola teda *de iure* delegovaná rímskym štátom – reprezentovaný senátom na generálnych správcov – rímskych magistrátov zastávajúcich príslušný úrad.⁶ *De facto* sa im však zverovala najširšia právomoc v oblasti vnútornej politiky provincií a diplomatických vzťahov, na ktoré senát a ani kolegovia v úrade nemali dosah. Vytvorili sa tak samostatné kvázi-štátne celky, ktorých spájala fakticky vnútorná dohoda triumvirov a formálne najvyššie rímske štátne úrady.

Octavian v tomto modeli videl len prechodné interregnum, obdobie na načerpanie síl a prípravy na úplné zjednotenie rímskej ríše. Jeho bývalí spojenci, ktorí mu vo veľkej miere asistovali v bojoch proti Caesarovým vrahom a senátorskej aristokracii a prispeli tak k jeho absolútnemu víťazstvu, začali byť viac-menej prekážkou odvážnych ambícií budúceho cisára.

rozdelenie sfér vplyvu triumvirov po konferencii v Brundisiu r. 40 pred Kr.

- Antonius
- Lepidus
- Octavian
- Itália

Pri postupe proti Lepidovi a Antoniovi nezanedbal Octavian hlavne právnu a politickú stránku veci, ktorá mala byť v súlade s *mos maiorum*. Totiž vyhlásenie vojny kolegovi v úrade bez právneho dôvodu znamenalo nerozvážny krok, ktorý by viedol k strate legitimacy vlastnej pozície. Navyše v rámci tejto situácie nemohol využiť politiku vypísania proskripcií, pretože sa jednalo oficiálne o jeho osobných priateľov, s ktorými v minulosti pomstili Caesarovu smrť a na jeho pamiatku spravovali rímsku ríšu. Octavianovi hrala do kariet paradoxne naivita a politická neskúsenosť jeho súperov. M. Antonius už dlhší čas zachovával stav apatie voči záležitostiam v hlavnom meste a ako vojenský veterán trávil voľné chvíle v Egypte užívaním prepychu a organizovaním neúspešných vojenských výprav proti Partskej ríši. Lepidus predstavoval akútny problém, pretože ako jediný z preživších caesarových generálov bol po dlhé roky jeho priamym zástupcom a nebyť Caesarových rodinných väzieb na Octavianu, s veľkou pravdepodobnosťou by sa stal nástupcom on. Po dohode uzatvorenej v Bononii v r. 43 pred Kr. a na to nadväzujúcej konferencii konanej v Brundisiu v r. 40 pred Kr., dostal pod správu Hispaniu a Africu, ktorá paradoxne neposkytovala veľký priestor na mocenskú expanziu v porovnaní s východnými provinciami pod kontrolou Antonia, ktorí zase nemal ani ambíciu získavať mocenský vplyv v hlavnom meste. Po vyše piatich rokoch mierového spravovania rímskej ríše tromi najvplyvnejšími mužmi, dochádza k rapidnej deklinácii ich vzájomných vzťahov. Nie je nám podľa historických prameňov celkom jasné, kto stál za „sicílskou konšpiráciou“⁷ a ako vlastne prebehla, hoci podľa dobových historikov išlo o Lepidovu zradu vykonanú trestným činom úplatkárstva a pokusu násilného prevratu. Každopádne najreálnejšia verzia bola možno nechtiac vyslovená Suetoniom, ktorý konštatuje, že: „...**post Pompei fugam collegarum alterum M. Lepidum, quem ex Africa in auxilium evocat, superbientem viginti legionum fiducia summasque sibi partes terrore et minis vindicantem spoliavit**“

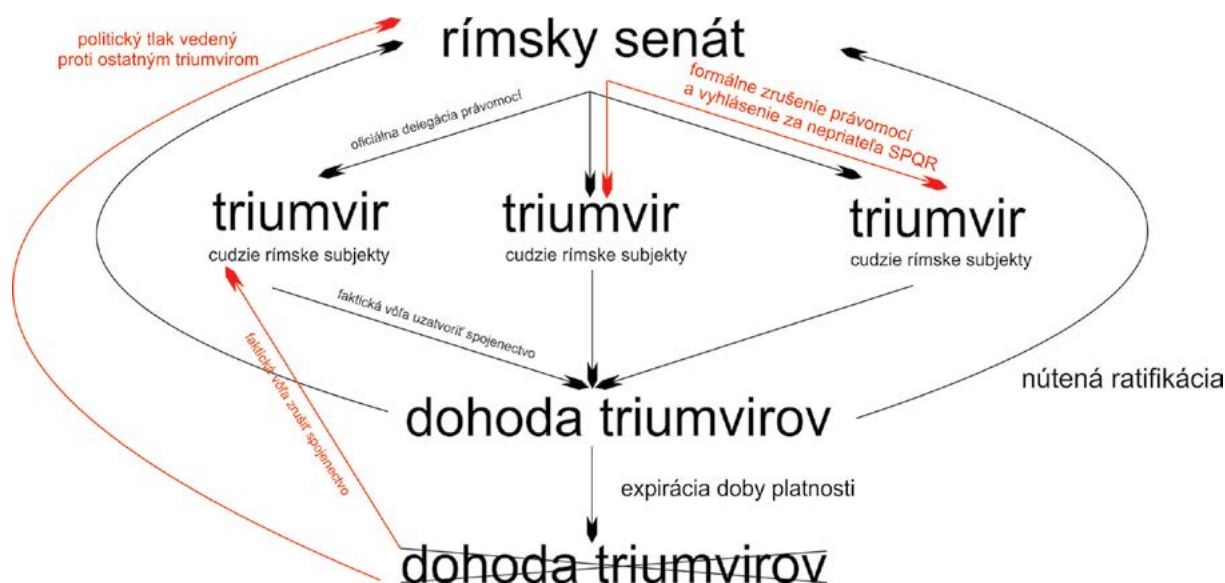
5 Prokonzulské *imperium* sa viazalo spravidla na konferencie triumvirátu (1. triumvirát r. 56 pred Kr. Lucca, 2. triumvirát r. 43 pred Kr. Bonnonia, Brundisium r. 40 pred Kr. a prolongácia v r. 37 pred Kr.), ktorý dodatočne prolongoval *status quo*.

6 Nie súkromná osoba.

7 V r. 36 pred Kr. sa vzbúril Octavianov guvernér Sicílie Sextus Pompeius. Spojené sily Lepida a Octaviana zlikvidovali vzbúreneckú armádu, načo sa mal ihneď Lepidus pokúsiť úplatkami prevziať kontrolu nad Octavianovými légiami, čo sa mi zdá nepravdepodobné.

exercitu supplicemque concessa vita Circeios in perpetuum relegavit.⁸ Eliminácia súpera milosrdným spôsobom rešpektujúc Lepidov status *pontifex maximus*, ktorý mu zaručoval veľkú *dignitas* a osobnú nedotknuteľnosť, zachránila Octavianovmu súperovi život. V r. 33 pred Kr., kedy oficiálne skončilo funkčné obdobie 2. triumvirátu, sa začala propagandistická ofenzíva zo strany Octaviana proti Antoniovi. Argumentujúc tým, že Antonius svojim deťom rozdelil vládnutie nad všetkými východnými rímskymi provinciami a zároveň svojej manželke Cleopatre udelil titul kráľovná kráľov, získal veľkú podporu medzi senátormi, dokonca aj medzi Antoniovmi spojencami. Po prebehnutí Munatia Planca a Marca Titia na Octavianovu stranu, mal údajne od nich získať tajný dokument Antoniovho testamentu, v ktorom odkazuje majetok Ríma⁹ svojej žene a deťom. Je veľmi zaujímavé vnímať zhodu náhod a okolností okolo tohoto dokumentu v nadväznosti na predchádzajúci Antoniov propagandistický protiútok, v ktorom deklaruje, že v skutočnosti Caesar nikdy nepomýšľal delegovať Octaviana za svojho nástupcu, ale naopak, syna ktorého splodil s Cleopatrou – Caesariona, mal ustanoviť skutočným dedičom podľa vlastného závetu, ktorý mal Octavian sfaľšovať. Výhoda Octaviana spočívala v iniciovaní útoku ako prvého a zároveň v jeho mocenskom sídle, ktorým bolo hlavné mesto. Antoniov závet, či už pravý alebo nepravý, dostal rímsky senát do slepej uličky, z ktorej nebolo inej cesty ako deklarovat formálnu abdikáciu Antonia na svoju funkciu, stratu všetkých čestných titulov a majetku jeho rodiny a taktiež ho oficiálne označiť za nepriateľa SPQR a spolu s ním vyhlásiť podľa *casus belli* vojnu ptolemaiovskému Egyptu. Antonius vďaka svojej politickej nekompetentnosti sa stal ľahkým terčom Octavianovej mocenskej schémy.

Vzťahy medzi cudzími rímskymi subjektami boli vždy charakteristické antagonistickým paradoxom hlboko diverzifikovaného charakteru.¹⁰ Verím, že Augustus ich od začiatku nepovažoval za suverénne celky a snažil sa ich čím skôr eliminovať. Prečo teda stál pri ich zrode? Rimania pristupovali ku politickým záležitostiam vždy pragmaticky a utilitárne. V r. 43 pred Kr. ešte stále existovala silná aristokratická opozícia, ktorá na jednej strane nedokázala adekvátne uspokojiť Octavianove ambície,¹¹ ale zároveň na strane druhej bola dosť silná, aby mu dokázala politicky aj vojensky odporovať. Logicky sa po jej eliminácii obrátil nakoniec proti svojim bývalým spojencom, čo v rámci politiky absolútnych vladárov nie je nič neobvyklé.¹²

8 Suetonius: *De vita caesarum, Divus Augustus*, odsek 16 (<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.html>) – k 08. 01. 2014.

9 Vo forme východných provincií.

10 Antagonistický paradox je vonkajší prejav jednoty skrze vnútornú nejednotu – rozdielnosť, čiže diverzifikáciu. Rímsky triumvirát, konkrétne jeho 2. verzia, bola správne pochopená Augustom, ktorý po skúsenostiach z dôb minulých vedel, že nie je objektívne možné, aby fungoval daný model s ľuďmi, ktorí boli jeho kolegovia v úrade.

11 Senát odmietol udeliť triumf a najvyššie pocty Octavianovi po bitke pri Mutine.

12 V danej politike pokračoval Augustus aj po nastolení principátu, kedy jeho vzťahy s bývalými spojencami taktiež ochladli – Maecenas, Agrippa, a preventívne ich začal nahrádzať novými tvármi.

2. Vzťah k zahraničným nerímskym subjektom (vonkajší element)

Pred nástupom Octaviana k moci sa zahraničná politika rímskej ríše riadila systémom spojeneckých zmlúv a protektorátov kreovaných už nie na základe *mos maiorum*, ale ustálenou praxou rímskych politikov. Vzťah k cudzím nerímskym subjektom sa začal dynamicky meniť v období prvých sociálnych nepokojov, kedy zahraničné mocnosti iniciovali politiku podpory jednotlivých rímskych politických frakcií a tým determinovali svoj ďalší vlastný osud.¹³ SPQR už nezastupoval navonok jednotný rímsky senát na čele s konzulom, ale od konca 1. stor. pred Kr. vojvodcovia rímskych légii¹⁴, triumviri a diktátori, ktorí sledovali uzatváraním zahraničných záväzkov predovšetkým vlastné ciele za účelom stabilizácie dosiahnutej mocenskej pozície. Na základe logického postupu konštatujeme, že medzinárodné spojenectvá sa v danom období vytvárali utilitárne na jednej strane s cieľom oslabenia svojho súpera¹⁵ a na strane druhej upevnenia svojho postavenia.¹⁶ Tomuto pravidlu sa nevymykal ani Augustus, nakoľko neexistovala objektívna potreba ho nejakým spôsobom modifikovať.

Po stabilizácii politických pomerov v r. 27 pred Kr. sa rímske légie mohli plne koncentrovať na zahraničné subjekty. Na východných hraniciach rímski vojvodcovia¹⁷ dosiahli úspešné zavŕšenie kolísavých vojenských kampaní vedených proti Partskej ríši počínajúcich katastrofálnou výpravou M. L. Crassa. Pohraničné štáty Cappadocia a Armenia sa stali protektorátmi Ríma, do ktorých generáli po diplomatických rozhovoroch s Partiou umiestnili spriatelnené dynastie. Vyčerpaná Partia na najbližších dvadsať rokov nepredstavovala hrozbu pre východnú časť, preto sa pozornosť rímskej diplomacie a armády upriamila na Panóniu, Dalmáciu a Dáciu.

Po materiálnej podpore Ilýrskych rebelov Dalmátskym, Pannónskym a Dáckym kráľovstvom, ktorých porazili rímski generáli,¹⁸ iniciovalo sa postupné začleňovanie porazenej Panónie do rímskej ríše zavŕšené medzi r. 20 – 50 po Kr., kedy sa plne etablovala provincia Pannonia. Illyria sa administratívne rozčlenila dve časti, z jednej sa vytvorila provincia Dalmatia a druhá časť pripadla provincii Pannonia. Rímske hranice sa posunuli smerom k Dunaju, za ktorým sa usadili germánske kmene Markomanov, ktorí boli práve v procese výháňania domorodých keltských Bójov. Dácke kráľovstvo zaznamenalo ešte raz svoj posledný vrchol moci až na prelome 1. a 2. stor. po Kr. za vlády kráľa Decebala, ktorého definitívne porazil cisár Traian.

Hranice severnej Itálie boli zabezpečené keltskými protektorátmi Noricom a Raetiom. Nie je nám známe, či po porážke miestnych Vindelikov ako súčasť kmeňového zväzu Raetov došlo k fáze kreovania protektorátu¹⁹ s určitou mierou nezávislosti, alebo sa ustanovilo tzv. územie vojenských operácií za účelom

13 Jedná sa predovšetkým o vyspelejšie civilizácie na východných hraniciach rímskej ríše akými bola Cappadocia, ptolemaiovský Egypt, Partská ríša, Armenia etc.

14 Mariovské krídlo, Sullovska aristokracia

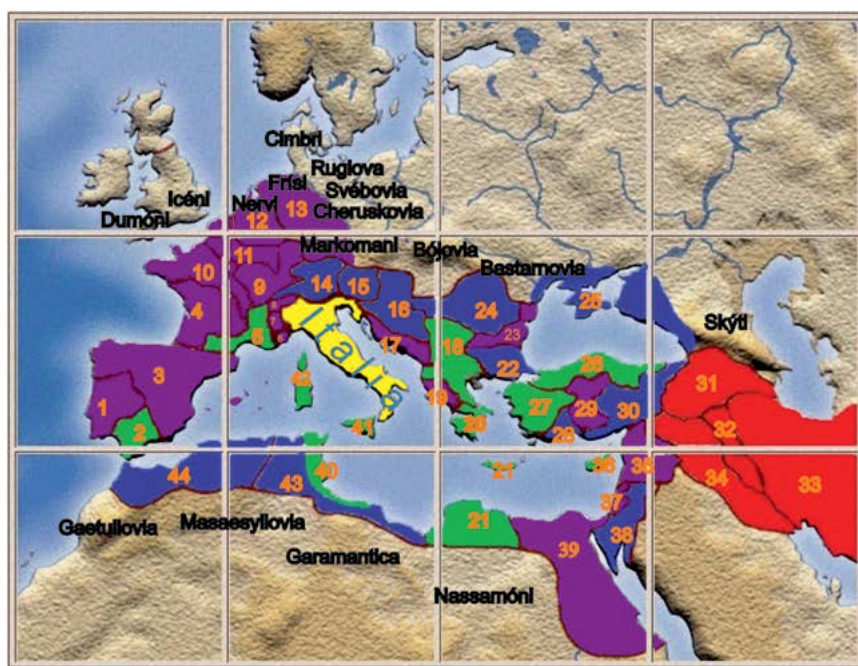
15 Fráza „oslabenie súpera“ zahŕňa v sebe mnoho faktorov, či už diplomatickú diskreditáciu (napr. Octavianove vykresľovanie M. Antonia v senáte a následné zverejnenie jeho údajného testamnetu), destabilizáciu centrálnej vlády (napr. v prípade Cappadocie ustanovenie protektorátnej vlády Ariobarzanovcov), vojenskú hrozbu resp. porážku (napr. Ilýrska, Dalmátska a Panónska vzbura porazená v r. 9 po Kr. a následne Rímom ustanovený tribút), ekonomické vydieranie (napr. Egypt ako obilnica starovekej stredomorskej Európy využívala svoje strategické postavenie na čele s Antoniom na politické vydieranie vo vzťahu k Octavianovi), etc...

16 Vytváranie napr. nárazníkových zón medzi rímskym štátom a nepriateľom spriatelnenými protektorátmi (Arménia, Raetia, Noricum etc.), napr. pričlenenie Egypta pod *imperium* Ríma, trestné výpravy do Partie etc.

17 Budúci cisár Tiberius a jeho adoptívny syn Iulius Caesar Germanicus – otec cisára Caligulu

18 Dvojica Tiberius a Germanicus.

19 Moderný pojem rímsky protektorát sa subsumuje pod dobové označenie klientského vzťahu – *patrocinium*. Narozdiel od kategórie spojenca sa odlišoval formálnym subordinačným princípom Ríma ako protektora – *patronus*- ochrancu voči protektorátu – *cliens* - ochraňovaného, zakomponovaným v konkrétnej medzinárodnej zmluve. Podriadenosť spočívala vo viacerých úrovniach, napr. v prítomnosti rímskych légii (Arménia), dosadení čiastkovej rímskej administratívy (Iudea), určení štátneho tribútu a hlavne garancii ochrany vládnej dynastie resp. určitým jednotlivcom voči zásahu cudzích štátnych subjektov (rímska garancia stability voči arménskej dynastii Arsacidovcov a pred tým voči dosadeným arménskym jednotlivcom na post kráľa). Bližšie špecifikuje problematiku Proculus D 49. 15. 7. 1. Treba však podotknúť, že *Patrocinium* je pôvodne svojou povahou súkromnoprávny vzťah, i keď sa môže viazať aj na celé skupiny a národy. Augustus napr. vystupoval ako najvyšší patrón voči celej rímskej ríši.

Geopolitická situácia v r. 27 pred Kr. - r. 6 po Kr.

Senátorské provincie:

2. Hispania Baetica - proprétorská provincia
5. Gallia Narbonensis - proprétorská provincia
18. Macedonia - proprétorská provincia
20. Achaëa - proprétorská provincia
21. Creta a Cyrenaica - proprétorská provincia
26. Bithynia a Pontus - proprétorská provincia
27. Asia - prokonzulská provincia
36. Cyprus - proprétorská provincia
41. Africa - prokonzulská provincia
41. Sicilia - proprétorská provincia
42. Corsica a Sardinia - proprétorská provincia

Itália a 11 regiones:

- Regio I Latium et Campania
Regio II Apulia et Calabria
Regio III Lucania et Brutium
Regio IV Samnium
Regio V Picenum
Regio VI Umbria et Ager Gallicus
Regio VII Etruria
Regio VIII Aemilia
Regio IX Liguria
Regio X Venetia et Histria
Regio XI Transpadana

Cisárske provincie:

1. Lusitania - proprétorská provincia
3. Hispania Tarraconensis - prokonzulská provincia
4. Gallia Aquitania - proprétorská provincia
6. Alpes Maritimae - prokurátorská provincia
7. Alpes Cottiae - prokurátorská provincia
8. Alpes Poeninae - prokurátorská provincia
9. Germania Superior - prokonzulská provincia
10. Gallia Lugdunensis - proprétorská provincia
11. Gallia Belgica - proprétorská provincia
12. Germania Inferior - prokonzulská provincia
13. Germania Magna - prechodný status,
r. 9 po Kr. Rimanmi opustená
17. Illyricum - prokonzulská provincia
19. Epirus - prokurátorská provincia
23. Moesia - prokonzulská provincia
29. Galatia - proprétorská provincia
35. Syria - prokonzulská provincia
37. Iudaea - prokurátorská provincia
39. Aegyptus - provincia riadená prefektom

Spojenci rímskej ríše a jej protektoráty

14. Raetia
15. Noricum
16. Panónia
22. Trácia
24. Dácia
25. Bosporské kráľovstvo
28. Lycijská liga
30. Cappadocia
38. Arabia Petraea
43. Numidia
44. Mauretania

Partská ríša:

31. Armenia
32. Assyria
34. Mesopotamia
33. Persia

vytvorenia provincie. Pravdepodobne išlo o kombináciu dvoch vyššie uvedených elementov, nakoľko z historických prameňov vieme, že provincia Raetia bola založená až na konci 1 stor. po Kr. podľa Tacita.²⁰

Norické kráľovstvo po katastrofálnej porážke vlastných útočiacich vojsk v provincii Illyricum v 1. stor. pred Kr. sa postupne dostávalo do ekonomickej závislosti od Ríma, ktorý ho oficiálne anektoval ako protektorát v r. 15 pred Kr. a za vlády cisára Claudia sa krajina Noricov premenila na prokurátorskú provinciu.

Hranice s Germániou boli v danom období veľmi pohyblivé. Územie za riekou Rýn s centrom v Mogontiacu obsadili rímske légie v r. 6 po Kr. a následne sa snažili vytvoriť rímsku kolóniu Germania Magna. Po devastujúcej porážke v teutoberskom lese v r. 9 po Kr., kedy Rimania stratili tri kompletne légie, Augustus nariadil taktické stiahnutie a zastavenie akýchkoľvek vojenských operácií v danom regióne. Dominanciu na

rímsko-germánskych hraniciach obnovil ihneď cisár Tiberius a za vlády cisára Claudia sa severné germánske kmene už nezmohli na väčšiu ozbrojenú akciu.²¹

Augustus pri zabezpečovaní hraníc ríše spoliehal na politiku vytvárania nárazníkových protektorátov. Priamo na to nadväzuje aj obsadenie vrchného velenia v armáde, ktoré začal prenechávať rodinným príslušníkom juliovskej dynastie. Dočasný vojensko-politický mandát klasického republikánskeho *mos maiorum* nahradil systémom vojenských prefektov, legátov a prokurátorov.

3. Vzťah k vnútroštátnym administratívnym subjektom – vyšším správnym celkom (vnútorný element)

Počas obdobia vlády prvého rímskeho cisára sa územnoprávne členenie pod priamou kontrolou imperia SPQR delilo minimálne na päť skupín, ktoré vykazovali rôzne administratívno-právne atribúty. *Imperium* aplikované na územia mimo Itálie²², sa realizovalo buď na plne etablovaný administratívny blok – provincia, t. j. vzťahujúce sa na *ager publicus* vo vlastníctve SPQR, alebo na priestor vojenských operácií – kde sa dočasne aplikovalo *imperium militare*, ktoré sa v závislosti od smeru dynamiky vývoja delilo na fázu kreovania nového administratívneho celku, alebo na temporálnu predsunutú vojenskú správu.²³ Územie Itálie bolo podľa Plinia Staršieho v jeho diele *Historia Naturalis* rozdelená Augustom na 11 celkov – *regiones*, ktorých vrchnú správu máme doloženú len sprostredkovanou.²⁴ Samozrejme Itáliu tvorilo niekoľko stoviek municípií, miest a rímskych osád, ktorých administratívna správa sa mala nápadne podobať štruktúre hlavného mesta Rím, ale o tom podrobnejšie v ďalšej stati.

Provincie boli do r. 27 pred Kr. i keď len formálne pod kontrolou miestodržiteľov – prokonzulov a propretorov, ktorých výber a nomináciu si absolútne vyhradzoval rímsky senát. V spomínanom roku došlo však k revolučnej administratívno-právnej zmene, ktorá sa dotýkala usporiadania provincií až do konca principátu. Rímsky senát poveril²⁵ Augusta prokonzulským imperiom, na základe ktorého mal spravovať provincie, ktorých „riadenie ročne volenými úradníkmi bolo príliš nebezpečné.“²⁶ Pojem „spravovať“ je veľmi dôležitý v kontexte delegovania právomoci, kde sa nešpecifikuje samotný spôsob správy a teda základný termín. Z tejto nejednoznačnosti vychádza nasledujúca rozdielnosť výkladu realizácie administratívy vyjadrená v nasledujúcom delení podľa spôsobu nominácie a zdroja moci.

Senátorské provincie bez prítomnosti armády zostali pod klasickou formou vtedajšej republikánskej správy.²⁷ Senátorské provincie s prítomnosťou armády boli skoršie excesom ako pravidlom a podliehali dvojitej správe, kde civilné velenie bolo zverené prokonzulovi nominovaným senátom a légie podliehali cisárskemu prokurátorovi so zborom vojenských prefektov.²⁸ Cisárske provincie sa taktiež subsumovali pod dvojitý režim v závislosti od spôsobu nominácie miestodržiteľa.

Vládca SPQR do svojich provincií posielal buď prokurátorov alebo prefekta pre správu Egypta (*praefectus Aegypti*), ktorí boli zásadne vyberaní z triedy equitov a nemuseli pritom spĺňať predpoklady *cursus honorum*. Senát nemal žiaden právny a ani faktický nástroj obmedziť v tomto prípade vlastný rozhodovací proces rímskeho cisára. Preto aj konštatujeme, že tento typ zároveň tvorí tzv. čisté cisárske provincie.²⁹

21 Cisár Claudius dokázal znovuzískať stratené legionárske orly ukoristené Germánmi v bitke pri Teutoberskom lese.

22 *Prædida in Italico solo*

23 Tá mohla ísť dvojakým smerom. Buď išlo len o dočasné trestné výpravy, alebo taktické sťahovanie z daného územia.

24 Antoninus Pius mal byť menovaný cisárom Hadrianom za jedného zo štyroch prokonzulov spravujúcich Itáliu.

25 Nevieme dodnes, či to bolo formou uznesenia, zákona, alebo odsúhlasením nominácie.

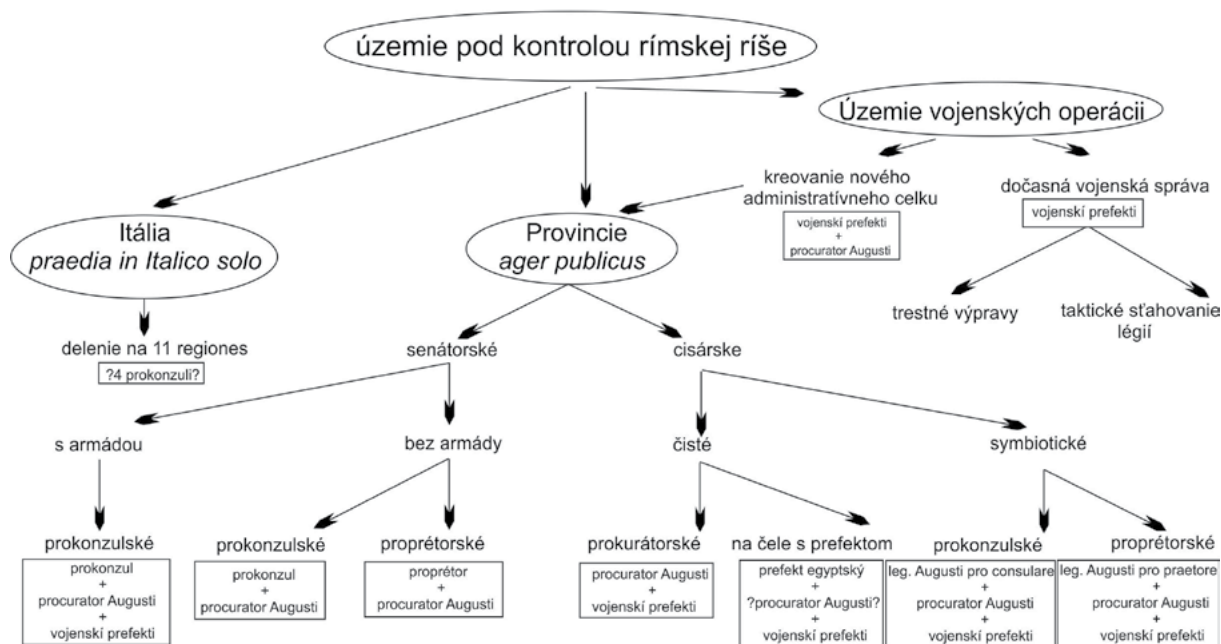
26 Suetonius odsek 47 str. 106, *Provincias validiores et quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat, ipse suscepit, ceteras proconsulibus sortito permisit;*...

27 Napr. Achaea, Creta a Cyrenaica etc. .

28 Išlo o provinciu Africa o sile niekoľkých légii, zredukovaných počas vlády Tiberia na jednu *Legio III Augusta*.

29 Poznáme viacero provincií, na ktoré nemal rímsky senát dosah. Egypt, kde Augustus figuroval ako nástupca faraónov a jeho priamym zástupcom bol *praefectus Aegypti* bola jedna z nich. Štyri prokurátorské provincie *Alpes Maritimae, Cottiae, Poeninae* a *Iudaea* spolu s dočasne obsadeným územím *Germania Magna* predstavovali územia osobitého významu pre rímskeho cisára, zato minimálneho politického záujmu zo strany senátorských kariérnych politikov (buď išlo o veľmi

Územno-právne členenie principátu

Cisárske symbiotické provincie predstavujú kompromis medzi cisárskym prokonzulským imperiom a senátom, ktorý ho na neho delegoval. Senát si presadil, aby do týchto administratívnych celkov posielal cisár legátov – *legatus Augusti*, ale s obligatórnou podmienkou, že tieto osoby museli mať absolvované základné *cursus honorum*, tzn., že museli pred tým zastávať post prétora alebo konzula. Z toho vychádza, že existovali *legatus Augusti pro praetore* a *legatus Augusti pro consulare*.³⁰ Výber kandidátov v tomto prípade nebol svojvoľný zo strany cisára a bol do určitej miery zúžený senátom i keď len formálne. Z pozície *imperium militare* prokonzulský legát mal vo svojej provincii pod priamym velením mimo organizovania vojenských operácií 2 až 4 légie. Proprétorský legát zväčša disponoval pomocnými miestnymi poriadkovými zbormi bez prítomnosti rímskych légii.

Dynamický rozmer administratívneho kreovania a evolúcie provincií môžeme dokumentovať vo viacerých rovinách. V priebehu rímskej histórie sme zaznamenali niekoľko zmien v rozličných vzťahových dimenziách. V rámci vzťahu senátorských a cisárskych provincií došlo k minimálnemu posunu, ktorý dokumentujeme na ojedinelom príklade Sardínie a Korziky,³¹ kde dochádzalo k priebežným modifikáciám a striedaniám jej statusu (najprv bola senátorská v r. 27 – 6 pred Kr., potom cisárska, za vlády cisára Nera senátorská a za vlády cisára Vespasiána znova cisárska). Najdynamickejší vývoj však zaznamenali pohraničné protektoráty, ktoré sa pod vplyvom silnej romanizácie reštrukturalizovali v drvivej väčšine na prokurátorské provincie, akými boli napr. *Noricum*, *Raetia*, *Cappadocia*, *Petrae Arabia* etc. Týmto spôsobom sa vytváranie nárazníkových vazalských štátov posúvalo smerom za *Limes Romanum* (Vanniovo kráľovstvo, Arménia, Bosporské

nestabilné provincie - *Iudaea*, alebo provincie malého hospodárskeho významu – alpské provincie, ktoré chránili prechody z Galie do Italie, alebo nebezpečné územia – *Germania Magna*, kde provincia ani nestihla byť založená).

30 Niektoré pramene uvádzajú len *leg. Augusti pro praetore*, ktorý musel zastávať politik s minimálne prétorskou kariérou a rozdelenie cisárskych provincií na prokonzulské a proprétorské len podľa veľkosti a prítomnosti légii. (prokonzulská provincia mala mať väčšiu posádku ako proprétorská). Nelogické úvahy uvádzajú, že *legatus legionis* musel byť minimálne prétor a *leg. pro praetore* minimálne konzul. Hoci sa v historických spisoch nestretneme s pojmom *leg. Augusti pro consulare*, verím, že to bol hlavný politický úrad v prokonzulskej cisárskej provincii, zatiaľ čo *legatus legionis* bol súčasťou vojenskej sústavy, a teda nepatrila do *cursus honorum* rímskych politikov, ale kvázi do rímskeho „*cursus honorum*“ rímskych vojenských veliteľov.

31 Podľa Gibbona E.: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. New York: Fred De Fau Company 1906, Zväzok 1. Str. 451 (http://books.google.sk/books?id=a38KrtuHnj8C&pg=PA451&lpg=PA451&dq=roman+provinces+imperial+or+senatorial+sardinia+et+corsica+edward+gibbon&source=bl&ots=egW3GSrbkn&sig=fAPj0_awTpN-1mEMBSQIFo&hl=sk&sa=X&ei=bwsGUo-NNoflswai14DQBw&ved=0CGMQ6AEwBg#v=onepage&q=roman%20provinces%20imperial%20or%20senatorial%20sardinia%20et%20corsica%20edward%20gibbon&f=false) k 08. 01. 2014.

kráľovstvo, etc). Spolu s dynamickým rozmerom ako základnou premennou je teda romanizácia definovaná ako systematická expanzia rímskej kultúry, ktoré spolu s *imperium militare* posúvalo hranice rímskej ríše. Cisár a jeho aparát hral kľúčovú úlohu, pretože všetky pohraničné územia boli pod jeho prokonzulskou právomocou na základe ktorej on v konečnom dôsledku riadil a inicioval vyššie spomínané elementy. Daný proces sa zastavil na začiatku 3. storočia, kedy dochádza k všeobecnej deklinácii sociálnej evolúcie rímskeho štátu.

4. Vzťah k vnútroštátnym administratívnym subjektom – nižším správnym celkom (vnútorný element)

Vplyv cisára a jeho delegovaných subjektov sa týkal v rámci organizácie provincie ako celku hlavne efektívneho zabezpečenia verejného poriadku, funkčnosti ekonomickej, daňovej a vojenskej správy. V priebehu stáročnej, praxou overenej skúsenosti Rimania *de facto* vytvorili sústavu nižších správnych celkov, ktoré mi na základe modernej systematiky rozdeľujeme na dve skupiny v závislosti od prokonzulského imperia guvernéra provincie. Prvú skupinu tvoria domorodé podrobené a nepodrobené obce – oppidá a vojenské tábory, ktoré boli pod relatívne priamou kontrolou správcu provincie a jeho aparátu. Druhá skupina je zoskupením *coloniae* a *municipium*, ktoré reprezentovali zmiešanú a relatívne nezávislú samoprávu od provinčnej administratívy. Definovanie vzťahu centrálnych orgánov k nižším územným celkom sa počas histórie výrazne modifikovalo. Chronologicky sa nasledujúci výklad zameria primárne na prvé dva storočia po Kr., kedy je z funkčného hľadiska vzťah cisára a nižších správnych celkov najlepšie definovateľný.

4. 1 Podrobené (deditičné) a nepodrobené (peregrínske) domorodé obce a mestá

V závislosti od chronologického sledu je potrebné začať od principiálneho momentu, kedy sa slobodná nerímska obec stala deditičným subjektom rímskeho prokonzulského imperia. V prípade vojenskej kampane sa príslušnosť mesta k nepriateľským stranám Ríma určovala na základe subjektívneho rozhodovacieho procesu vrchného veliteľa.³² Neexistoval teda ucelený medzinárodný systém príslušnosti k určitému štátnemu celku ako je to v rámci dnešných úzusov medzinárodného práva verejného. Vojenské obsadenie určenej obce Rimanmi determinovalo jej ďalší osud len na základe úsudku veliteľa légii. Z vojenskej praxe staroveku nasledovalo výnimočne totálne vyhladenie obyvateľstva a zbúranie mesta,³³ vyplienenie a zotročenie prevažnej väčšiny obyvateľstva alebo jej oslobodenie od nepriateľskej okupácie.³⁴ V posledných dvoch prípadoch mesto ako také zostalo existovať pod dočasným *imperium militare* a *consuetudo* vrchného veliteľa, ktoré mohol delegovať na svojich podriadených. Zachovanie miestnej domorodej správy taktiež záviselo od subjektívneho rozhodnutia veliteľa avšak na menšie výnimky ju počas vojenských operácií nezachovával, okrem prípadov, kedy išlo o formálne oslobodenie. Vtedy prenechával civilnú správu domorodým obyvateľom a vojenskú si rezervoval pre seba.³⁵ Po skončení vojenskej kampane sa územie zaradilo naspäť buď pod kontrolu spojeneckého subjektu alebo pod kontrolu rímskej správy. Rímska správa sa snažila dobyté územie efektívne kontrolovať a urýchliť proces premeny vojenskej správy na civilnú, teda vytvorením provincie.

Po vytvorení provincie ako vyššieho správneho celku sa priama kontrola preniesla na provinčné orgány, ktoré sa riadili vydaným provinčným poriadkom. V tejto fáze sa upustilo od vojenskej správy a umožnilo sa podrobeným subjektom zriadiť vlastnú samosprávu. Hlavnou prioritou provinčnej správy počas principátu

32 Samozrejme formálna deklarácia vojny inému štátu existovala, avšak samotná realizácia počas vojenskej výpravy spočívala na ramenách vojvodu. Nesmieme zabúdať, že mnohé obce a mestá boli len protektorátmi, štátami alebo okupovanými správmi nepriateľa. Nebolo teda objektívne možné deklarovať každý jeden špecifický vzťah zvlášť. Na to bol ustanovený vrchný veliteľ s konzulským *imperium militare* a *consuetudo*, aby mohol slobodne podľa vlastného úsudku rozhodovať.

33 Napr. Kartágo

34 Scipio Africanus dokázal počas kampane v Hispanie vojenskými víťazstvami a umiernenosťou k dobytým mestám získať na svoju stranu pôvodne prokartáginských Iberov, Lusitánov a iných, ktorí ho vítali ako osloboditeľa. Presne opačným príkladom je vojenská kampaň Iulia Caesara, ktorý v mnohých prípadoch porušil spojenecké zmluvy uzatvorené medzi senátom a domorodými galskými kmeňmi a plienil ich za účelom refundovania vlastných dlhov a politického vplyvu v hlavnom meste a nie na základe casus belli.

35 *Livius: Ab Urbe Condita* kniha 26, odsek 50 (<http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.26.shtml>)

bolo udržanie verejného poriadku.³⁶ Logicky predpokladám, že k priamemu aplikovaniu provinčného imperia³⁷ provinciálnou vládou dochádzalo len v prípadoch zlyhania daňovej povinnosti obce,³⁸ resp. udržania verejného poriadku. Každopádne táto správa striktne rozlišovala domorodé obce, ktoré stáli vo vojne proti Rímu – čo určoval na mieste počas vojenských operácií vrchný veliteľ, a ktoré zostali konfliktom nezainteresované tzv. nepodrobené.

Nepodrobené obce, teda subjekty, ktorých obyvatelia neboli označení ako *dediticii*, ale zároveň neboli ani protektoráty, federáti resp. spojenci, označujem pre účely tejto kapitoly aj ako neutrálov, v rímskom súkromnom práve sa stretávame s kategóriou osôb *peregrini*. Ich obce narozdiel od vojensky podrobených miest z titulu nepriateľov *SPQR* sa mohli dočkať postupného pozitívneho vývoja ich vlastného statusu v administratívnej hierarchii, čo sa v prípade dedičných právnych subjektov ako možnosť nepripúšťala.³⁹ Vo vnútorných vzťahoch nepodrobené obce používali vlastné ústavné zvyklosti, zatiaľ čo smerom navonok sa museli riadiť provinčným poriadkom, kde boli pre nich zakotvené hlavne daňové povinnosti.

Konštatujeme z uvedenej analýzy, že ekonomická sila provinčnej vlády pochádzala práve z podrobených a nepodrobených obcí zaťažených daňovou povinnosťou. Keďže primárnou prioritou provinciálov menovaných vládcom *SPQR* v cisárskych provinciách, ktoré boli charakteristické svojou nestabilitou, sa počas principátu stalo udržanie verejného poriadku, vyvodzujeme zároveň aj koniec hospodárskeho zneužívania rímskych vyšších územných celkov. Keďže prioritou spočívala vo vzťahu k týmto subjektom v zachovaní verejného poriadku, daňovej správy a čulého ekonomického života, priama aplikácia prokonzulského imperia sa odvíjala v týchto intenciách.

Zmena riadenia provincií centrálnou dosadeným proprétorským alebo prokonzulským legátom v tandeme cisárskeho prokurátora, sa odrazila vo vyrovnávaní životnej úrovne v porovnaní s Itáliou. Romanizácia mohla v daných podmienkach prebiehať v ideálnejšej rovine a sila rímskeho štátu sa začala diferencovať nielen vertikálne ale hlavne horizontálne.⁴⁰ Cisári mali eminentný záujem rozložiť politickú, vojenskú a ekonomickú silu do čo najväčšej miery po celej ríši. Cisárske provincie za desaťročia správy Augustových delegátov sa totiž všeobecne už považovali za súkromný majetok vládcu *SPQR*, a o ktorých zveľaďovanie mal rímsky cisár veľký záujem.

4. 2 Vojenské tábory

Vojenské tábory boli situované buď v blízkosti rímskych miest, ktoré im poskytovali potrebnú infraštruktúru, logistiku a zabezpečenie (o nich v stati *Coloniae* a cisár) a tvorili integrálnu súčasť obce, alebo sa jednalo o legionárske tábory v holom zmysle slova, teda o pevnosť, ktorá nebola súčasťou blízkej civilnej infraštruktúry. Tá podliehala vrchnej provinčnej správe, ktorú vo vzťahu k táboru reprezentoval senátorský prokonzul v prípade provincie *Africa* a *legatus pro consulare* v rámci cisárskych provincií. Tieto subjekty mali v období mieru na starosti predovšetkým materiálne zabezpečenie armády, pričom samotné velenie nad legionármi prenechávali autonómnej vojenskej správe. Légia a následne celý tábor podliehal špecifickej vojenskej štruktúre, ktorá sa počas principátu začala silne diverzifikovať od civilnej správy.⁴¹ Vojenské tábory boli logicky oslobodené od daní za *ager publicus* a od akejkoľvek formy poplatkov, nakoľko vykonávali službu ochrany rímskych hraníc. Holé vojenské tábory pre vlastné potreby budovali infraštruktúru (nemôžeme

36 Narozdiel od obdobia republiky, kedy hlavnou prioritou bolo udržanie bezohľadnej daňovej správy.

37 Generálne cisárske prokonzulské a tradičné senátorské prokonzulské a proprétorské imperium.

38 Ktorá bola v mnohých prípadoch veľmi zaťažujúca.

39 Napr. *Colonia Claudia Ara Agrippinensium*, pôvodne domorodá obec – oppidum, ktorú na nátlak Agrippiny Mladšej cisár Claudius povýšil na rímsku kolóniu.

40 Sila rímskeho štátu už nevystupovala striktne len vo vzťahu podriadenosti a nadriadenosti – vertikálny model, ale primárnym elementom sa stala spoločná vôľa participovať na spoločnej ekonomike a na lokálnych politických záležitostiach – horizontálny model.

41 Od útvaru légia nižšie, teda kohorta, centúria, contubernium. V prípade klasickej republiky, civilné politické úrady splývali s vojenskými povinnosťami a hodnotami, nakoľko syntéza vojenského a politického úspechu bola v priestore demokracie a volebného systému rímskej republiky evidentná. Počas principátu, kedy sa element voliteľnosti vytráca v prospech autokracie, odpadá všeobecný dôvod byť dobrým politikom a aj vojvodcom zároveň u stredného veliteľského zboru.

ju stotožňovať s rímskou *coloniae*), ktorú mohli po splnení vojenskej služby legionári obývať a tým *de facto* vytvoriť obec, ktorá mohla byť cisárom povýšená na rímsku kolóniu. Išlo o klasický proces dejúci sa po celej dĺžke *Limes Romanum*, kedy veteráni vytvárali civilné zabezpečenie svojim nastupujúcim kolegom.

Rímski cisári cítili určitú formu rešpektu a animozity voči personálnej základni, ktorá bola zložená z vysoko kvalifikovaného vojenského personálu slúžiaceho v rímskej armáde vyše tridsať rokov. Ich geopolitické udomácnovanie v relatívne veľkej vzdialenosti od hlavného mesta prinášalo štátnej elite určité výhody. V prípade urgentnej vojenskej potreby mohli tvoriť veteráni zálohy pohraničným légiam a zároveň ich distancia od Ríma ponechávala voľné ruky vládcom *SPQR* pri realizácii vlastnej politiky.⁴² Vyváženie samozrejmych výhod rímskej bezpečnostnej politiky na strane nevýhod reprezentoval jediný, kľúčový a hádam najväčší problém, ktorý nám v podobe historických prameňov zanechali neskorí rímski historici. V prípade zhody určitých špecifických faktorov, akými boli celková finančná kríza, rezignujúca centrálna vláda a ambiciózni a schopní provinční velitelia, nastala situácia všeobecnej vojenskej kompetície o post rímskeho cisára. Tento stav sa dá sarkasticky opísať ako ďalšia evolučná úroveň formy priamych volieb najvyššieho rímskeho úradu, kde pasívne a aktívne volebné právo bolo rezervované legionárom. Na to nadväzuje: „Počas obdobia rímskeho principátu a dominátu sa všeobecné právo voliť presunulo z rúk rímskeho plebsu do rúk legionárov, ktorí ako jediní držali svoje hlasovacie lístky v podobe štítov, brnení a mečov a skrze ne im bolo umožnené voliť nových Caesarov rímskej ríše.“

4. 3 *Coloniae* a cisár

Rímske kolónie predstavovali súčasť ústrednej politiky systematického osídľovania kľúčových geografických vojenských miest rímskymi občanmi, ktorí vytvárali logistické a ekonomické zázemie pre légie *SPQR*. Osídľovanie sa realizovalo tradičným *modus operandi* historicky zdokumentované v troch formách a to buď na území, kde v dobe kolonizácie nestála žiadna cudzia obec,⁴³ alebo na území kde pred tým existovalo nerímske mesto,⁴⁴ alebo na mieste, kde v čase kolonizácie stála cudzia obec, do ktorej boli umelo pridelení rímski kolonisti.⁴⁵

Podľa Lívia v jeho diele *Ab Urbe Condita*, prvé kolónie sa spájajú s históriou Ríma od nepamäti, nakoľko ich vznik datuje už do r. 752 pred Kr.⁴⁶ Počas republiky sa kolónie delili na rímske (*coloniae civium Romanorum* alebo *coloniae maritimae*) a Latinské (*coloniae Latinae*) v závislosti od toho aký štátny subjekt ich založil.⁴⁷ Dôvody a funkcie zakladania kolónií sa počas principátu nezmenili, i keď môžeme konštatovať, že základný účel v podobe armádnej logistiky u niektorých subjektov začal byť postupne vytlačaný atribútom šírenia kultúrneho a ekonomického vplyvu známy ako romanizácia.⁴⁸ Mnohé kolónie, ktoré stratili armádny zabezpečovací prvok, ale pritom dokázali hospodársky a kultúrne dominovať regiónu, boli cisárom povýšené na *municipium* ako napr. Lungdunum, Singidunum, etc...

Proces založenia kolónie spočíval v predpísanom postupe *mos maiorum*. Výkonná moc reprezentovaná konzulmi zvolila troch úradníkov (*triumviri coloniae deducendae*) za účelom vypracovania podrobného plánu novej kolónie a vybrania kolonistov. Nasledovalo organizačné zatriedenie kolonistov do jednotlivých skupín, ktorým sa ustanovili civilní velitelia. Tí mali na starosti zabezpečiť materiálne vybavenie vlastných

42 História postupne ukázala, že prítomnosť prétoriánskej gardy a ich prefektov v hlavnom meste pôsobila dosť veľký problém a zmätok dokonca aj rímskym cisárom. Nielenže ich dokázala ovplyvňovať pri kľúčových rozhodnutiach, ale aj podľa ľubovôle príležitostne vymeniť a dosadiť koho uznali za vhodného. Preto prítomnosť legionárskych veteránov v Ríme by určite spôsobilo ďalšie zbytočné napätie.

43 Napr. Ostia, Ariminum.

44 Napr. Kartágo, ktoré po úplnom zničení bolo znova osídlené v r. 49 – 44 pred Kr.

45 Napr. Antium

46 Lívius T.: *Ab Urbe Condita*. 1,11 (<http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.1.shtml>) k 08. 01. 2014.

47 Federáti a spojenci ako relatívne nezávislé štátne subjekty od Ríma zásadne zakladali Latinské kolónie, ktoré sa spravovali sériou špecifických vzťahov k materskému mestu. Vo väčšine prípadov sa však jednalo o založenie suverénneho nového štátneho subjektu. Rímske kolónie boli založené rímskymi občanmi so špecifickým štatútom a vlastnými inštitúciami.

48 Pri silnej expanzii rímskych hraníc sa stalo bežnou praxou, kedy pohraničné oblasti sa po určitej dobe stali vnútrozemskými a prestali splňať funkciu strategického armádneho zabezpečenia.

podriadených. Veliteľská hierarchia nápadne pripomínala vojenskú organizáciu rímskej légie, čo samozrejme odrážalo rímsky zmysel pre poriadok vo verejných veciach. Po príchode na určené miesto, triumviri vykonali potrebné náboženské obrady. Následne kolonisti vybudovali strategické opevnenie a hneď na to začali vytvárať infraštruktúru mesta. Triumviri mali ešte pred tým, ako si osadníci ustanovili vlastné samosprávne orgány, povinnosť darovať štatút, ktorým sa mala obec spravovať. Úloha triumvirů po vztýčení múrov opevnenia a zvolenia vlastných úradníkov končí. Sú známe historické prípady, kedy kolonistom pri zakladaní kolónie asistovali rímske légie, ako to bolo v Singidunume v r. 86 po Kr., kedy sa z mesta stal kľúčový armádny bod.⁴⁹

Samospráva sa špecifikovala v prípade každej jednotlivej kolónie odlišne. Kolónia mala možnosť vytvorenia vlastných orgánov na základe štatútu určeného triumvirmi. Do jeho organizácie nemohol zasahovať ani správca provincie. Je otázne či kolónie museli platiť *stipendium*, nakoľko plnili vitálne štátne funkcie. Pravdepodobne daňové povinnosti boli v každom štatúte kolónie určené inak. Veľmi častým javom v prípade strategicko obrany kolónie bola prítomnosť rímskych légii v samotnom meste.⁵⁰ Z toho môžeme usudzovať, že správa sa delila na civilnú⁵¹ a vojenskú.

Cisár a jeho vzťah k politike budovania kolónií bol za celú históriu rímskej ríše pragmatický. Nakoľko sa jednalo o problematiku vrcholne odbornú, ktorou sa na jednej strane nekompetentní vládcovia SPQR vôbec nezaujímal a prenechávali ju vlastnej administratíve, na strane druhej cisári, ktorí brali svoju pozíciu so všetkou štátnickou serióznosťou, sa taktiež nechávali viesť názormi guvernérov provincií, ktorí mali miestnu politickú a vojenskú znalosť. Osvedčenou metódou proprétorských alebo prokonzulských legátov sa napríklad stalo vytváranie kolónií s legionárskych veteránov ako to bolo na území Anglicka, Alžírka, Dácie hlavne v 2. stor. po Kr., čím sa zaručovala kvalitná organizácia obce ako celku a zároveň jej samotné prežitie.⁵² Pochopenie základného princípu prílišného nemiešania sa do vnútorných záležitostí rímskymi autoritami tak ako pri municípiách, malo za následok kvalitatívny a kvantitatívny rozvoj rímskych provincií nezávisle od epizodických úpadkov hlavnej metropoly.

4.4 Municipium a cisár

Tak ako v druhej stati som hovoril o protektorátoch, teda štátnych útvaroch, ktoré si len formálne udržiavali vlastné inštitúcie a podľa špecifických zmlúv sa definovala ich relácia k Rímu⁵³, na rovnakej a nižšej administratívnej úrovni existoval systém spojeneckých zmlúv medzi Rímom a tzv. federátmi – *foederatus* z latinského *foedus* – dohoda, resp. spojencami - z latin. *socii*, ktorý vykazoval rozdielny vývoj a postavenie k vyšším štátnym magistratúram a teda aj cisárovi.⁵⁴

Federáti ako štátne útvary smerovali svoju politiku vždy k úzkej spolupráci s Rímom s cieľom získania *ius Latinum*⁵⁵, resp. plnohodnotného rímskeho občianstva pre seba ako celok,⁵⁶ alebo pre svoje mestá,

49 *Legio IV Flavia Felix* dostala rozkaz brániť hranice rímskeho územia pred nájazdami Dákov v lokalite Singidun, kde boli zároveň vyslaní aj rímski kolonisti založiť opevnené mesto. V spolupráci s miestnymi obyvateľmi a rímskymi kolonistami legionári vybudovali na návrší mesta *castrum* – pevnosť. Taktiež vybudovali početné mosty cez rieku Sávu, fórum, kúpele, chrámy a sieť logistiky - *via militaris* s mestom Taurunom. Vďaka prosperite miestnych obyvateľov a ochrany zo strany rímskych legionárov mesto bolo povýšené na municipium počas vlády cisára Hadriana.

50 Mesto malo vlastné *castrum* - pevnosť, kde legionári bývali a slúžili. To bolo oddelené od zvyšku obce z taktických dôvodov pre ľahšie udržanie verejného poriadku.

51 Určená štatútom

52 Príklad Thamugadi v alžírkej Sahare.

53 A ktoré boli nakoniec absorbované a pretvorené do rímskej provincie.

54 Z etiológického a sémantického hľadiska sa jedná o dva rozdielne pojmy, ale z funkčného hľadiska pre účely výkladu ich budem brať ako obsahovo rovnocenné.

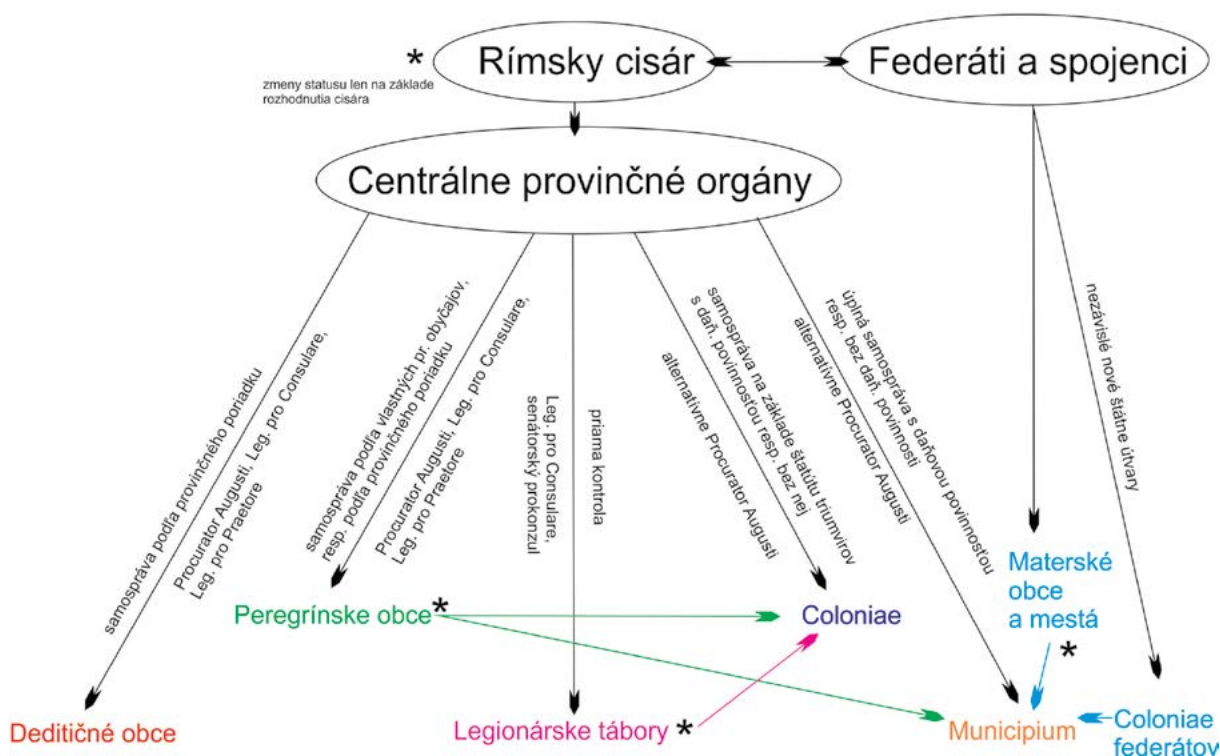
55 Špecifický model upraveného rímskeho občianstva ochudobneného o právo voliť *ius suffragio*. E. Gibbon tiež uvádza, že existovali dva druhy *ius Latinum* a to klasické, ktoré sa aplikovalo len v Itálii s rovnomeným názvom a *ius Ariminum*, ktoré sa aplikovalo len v provinciách. Prvé nazýva tiež výhodnejšie ako druhé, hoci nie je vysvetlené v čom spočíva skutočná výhoda. Gibbon E.: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. New York Fred De Fau Company 1906, Zväzok 1. Str. 317

56 Udeľovanie rímskeho občianstva en bloc sa stalo praxou politiky až neskorého principátu a dominátu, kedy pohraničné barbarské národy získavali hromadne status občianstva nie podľa obcí, ale podľa príslušnosti k určitému národu.

z ktorých sa po udelení stali municípiá. Na pôde Itálie Latinské a italiccké obce⁵⁷ si doslovne vybojovali vlastné rímske občianstvo v tzv. „občianskej vojne so spojencami“ vedenej v r. 91 – 88 pred Kr. *Lex Iulia de Civitate Latinis et Sociis Danda* sa územne vzťahoval síce na celú Itáliu, ale nie *en bloc* na všetky obce⁵⁸ a nie na štáty federátov ako celok. Konzul L. Iulius Caesar, ktorý navrhol spomínaný zákon, vychádzal z reálnej situácie, kedy štátne útvary federátov reprezentovali na jednej strane mestské štáty, kde pojem *municipium de facto* splynul s pojmom štát⁵⁹, na strane druhej spojenci predstavovali sústavu municípií, ktoré štátoprávne podliehali kmeňovým centrálnym orgánom.⁶⁰ Ak mal Rím záujem pod hrozbou eminentného zničenia urovnať situáciu udelením rímskeho občianstva a tým oslabiť vlastný vplyv v Itálii, snažil sa to realizovať vhodným spôsobom, ktorý by zároveň oslaboval centrálnu vládu federátov a preniesol zodpovednosť na ich mestá. Výsledok bol jednoznačný, dôvod pre ktorý sa začala vojna odpadol a mnohí federáti nezískali politický vplyv ako si predstavovali, pretože im nebola priamo delegovaná právomoc vyplývajúca zo statusu občianstva, ale naopak, boli to ich územné celky, ktoré decentralizovali ich ústredné vlády.

Po zrovnoprávnení federátov, ktorí začali plne participovať na rímskej centrálnej moci a pritom si zachovali domácu nezávislosť, pretože i naďalej vystupovali ako suverénne celky, sa systém politiky presunul za hranice Itálie do provincií. V rámci rímskych provincií, či už to boli senátorské alebo cisárske, režim federátov sa stotožňoval s ich predchodcami v Itálii. Ich autonómia bola ekonomicky obmedzená daňou z pôdy (*tributum, stipendium*), pretože stáli na *ager publicus*.⁶¹ Do príchodu barborských národov, federáti mimo Itálie tvorili sústavu nekonzistentných nerímskych spojeneckých miest, ktoré po určitom čase získali status municípiá.⁶²

Organizácia rímskych nižších správnych celkov

57 „Italiccké obce“ je všeobecný termín pre etniká obývajúcich antickú Itáliu vynímajúc Rimanov a Latinov.

58 Možnosť rímskeho občianstva museli jednotlivé mestá ešte vnútorným legislatívnym procesom schváliť. Cicero: Pro L. Cornelio Balbo Oratio 8, 21 (<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/balbo.shtml>) k 08. 01. 2014. Taktiež sa podľa Appiana vzťahoval zákon len na obce, ktoré sa nevzbúрили proti Rímu. Appianus: Bellum civile, I,49 (<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm>) k 08. 01. 2014.

59 V prípade Samnitskej kmeňovej aliancie napr. mesto Pompeje.

60 Drvivá väčšina kmeňov a štátnych útvarov Samnitskej a Marsovej aliancie.

61 Samozrejme ak im nebola udelená výnimka v forme *ius Italicum*

62 Napr. Marcus Servilius Draco Albucianus úspešne presadil získanie *ius Latinum* pre svoju rodnú fenickú Tripolitanu.

V prípade barbarských vpádov, Rimania dovolili kolonizovať nomádom svoje provincie a nazývať ich *foederati*, čo malo zachovať dojem integrovanej celistvosti rímskych hraníc. V skutočnosti politika týchto národov nesmerovala k úzkej spolupráci s Rímom, ale naopak, k jej rozvratu, teda označenie *foederatus* bol klamlivý a zmätočný.

Počas obdobia principátu prvej polovice 1. stor. po Kr. priama legálna participácia na orgánoch centrálnej rímskej moci provinčnými municípiami pravdepodobne neexistovala ani len formálne. Tu však treba rozlišovať participáciu na klasickej republikánskej štátnej sústave a na cisárskom aparáte. Pri republikánskej štátnej správe neexistovala zaužívaná prax, s výnimkou Itálie, že by do centrálnych najvyšších orgánov vysielali provinčné obce svojich zástupcov, okrem epizodických excesov vo forme priamych zásahov Caesara a Claudia a individuálnych výnimiek. Cisársky aparát využíval personálnu základňu *equitov* a neskôr *pre-pustencov* priamo z Ríma a priľahlých oblastí, výnimočne z provincií. Vzťah medzi municípiami a štátom reprezentovaný cisárom a republikánskymi inštitúciami sa teda vrcholne orientoval na ekonomickú, daňovú a vojenskú oblasť. Keďže obce mali status *municipia*, provinčný guvernér nemal právo zasahovať akýmkoľvek spôsobom do ich vnútorného diania. *Procurator Augusti* mal jedinú právomoc a to vyberať dane za štátnu pôdu, na ktorej stálo mesto, ak samozrejme nepožívalo *municipium* generálne oslobodenie od daní. V opačnom prípade sa tieto nižšie územné celky tešili úplnej nezávislosti a vlastnému alternatívnemu vývoju, ktorý v mnohých prípadoch nezasiahli politické turbulencie centrálnej vlády a čo zároveň možno vysvetľuje zachovanie ekonomickej, vojenskej a kultúrnej sily rímskeho impéria i v obdobiach celkovej deklinácie.

Záver

Cisári, najmä Antoninovskej dynastie, si boli fenoménu paradoxného centrálno-autonomistického vývoja vedomý a participáciu na centrálnych orgánoch či už republikánskej alebo cisárskej správy prelomili v neformálnom zmysle, kedy samotní vládcovia *SPQR* už neboli rodení Rimania, ale naturalizovaní provinciáli. Pri výdatnej podpore nižších územných celkov provincií relatívne nezávislých na centrálnej rímskej vláde reprezentovanej sústavou guvernérov, sa datuje vrchol rímskej civilizácie.

Vo všeobecnosti keď sa prenosieme históriou veľkých úspešných civilizácií, na vrchole svojich síl sa špecifické správanie voči vlastným podriadeným subjektom na rôznej úrovni zhoduje. Centralizácia na poli armády a najvyššej samosprávy bola nevyhnutnou súčasťou zachovania integrity štátu, avšak rozsah právomocí bol značne obmedzený a prenechaný lokálnym subjektom. Samospráva vygenerovaná domorodým obyvateľstvom zabezpečovala prinajlepšom adekvátny komunikačný kanál medzi hlavným mestom a periférnou oblasťou. Ekonomická politika sa vždy maximálne orientovala na výber priamych daní, ale hlavne na prísun finančných prostriedkov pomocou derivátov hospodárskeho života. Oslobodzovanie od finančnej závislosti od centra sa paradoxne prejavilo zvýšeným príjmom a zabezpečením celkovej lojality regiónu voči materskému územiu. Posilňovanie vlastného vplyvu skrze optimálnu právnu reguláciu a pozitívnu motiváciu vytváralo priestor pre šírenie centrálnej kultúry. Armádne zložky, ktoré sa aktívne podieľali aj v týlovej civilnej sfére získali pozitívnu reputáciu a preniesene zabezpečili personálnu základňu nových odvedencov. Narušenie čo i len jedného vyššie spomenutého elementu spôsobilo kolaps, preto konštatujeme, že tieto prvky sa museli uplatňovať kumulatívne v prípade skutočného pozitívneho vývoja spoločnosti a štátu.

V súčasných podmienkach euroamerického politického a ústavnoprávneho vývoja môžeme nájsť paralely s analyzovaným vývojom antického Ríma. V teleologickom význame europeizácia právnych poriadkov sa prezentuje ako zjednocovací proces, hoci v skutočnosti ide o monolytizáciu vnútroštátneho práva členských štátov. Romanizácia vnímaná ako proces šírenia rímskej kultúry v najširšom význame neprebíhala samozrejme presne ako europeizácia súčasnosti, avšak faktický dopad na lokálne „domorodé kultúry“ je totožný. Ak sa oslobodíme od dogmatických skresľujúcich deklarácií, europeizáciu vnímame ako šírenie predovšetkým ekonomickej kultúry modernej západnej Európy do ostatných častí, s ktorým prichádzajú aj ďalšie kultúrne elementy. V prípade rímskej ríše, šírenie ekonomickej sily do ostatných regiónov sa uskutočňovalo prostredníctvom kolonizácie, ale aj prítomnosti obchodu a s ním spojenej kultúry. Nerímske subjekty vyslovene chceli čerpať benefity z proximity rímskej ríše a boli ochotné dobrovoľne prijať za svoju cudziu kultúru a zvyky, čoho výsledkom sa stalo po dlhodobom pôsobení transformovanie domorodej krajiny na provinciu.⁶³ Výhody zo spoločného trhu EU, voľného pohybu osôb a majetku, prirodzene unifikujú obyvateľstvo a menia domáce krajiny na uniformované subjekty.⁶⁴ Tak ako rímska ríša prostredníctvom procesu zvaný romanizácia zanechala relatívne kohézny kultúrny celok západnej a východnej časti, Európa pod záštitou EU podlieha podobnému procesu založenému na podobných teleologických princípoch.

Na konkrétnych príkladoch si dovoľím uviesť ešte bližšiu odvážnu komparáciu. Každý členský štát EU tvorí legitímny subjekt so svojimi právami a čo do postavenia k centrálnym orgánom až nápadne pripomínajú vzťah centrálnych rímskych inštitúcií a rímskych federálnych municípií. S výnimkou delegovania vlastných štátnych zástupcov do európskych štruktúr a pôvodu samotného vzniku dotknutých subjektov,⁶⁵ je právny a ekonomický vzťah podobný. Jediné, čo centrálna cisárska vláda vyžadovala od municípií, bolo plnenie ekonomickej povinnosti a udržiavanie verejného poriadku, pričom vnútorné riadenie malo plne vo svojej kompetencie bez možnosti formálneho právneho zásahu cisárskou mocou.⁶⁶ EU taktiež vyžaduje od svojich členov ekonomickú disciplínu a zabezpečenie verejného poriadku rešpektovaním základných medzinárodných dokumentov, dohovorov a chárt. Priame zasahovanie do vnútorných záležitostí členských štátov

63 Samozrejme aj z tejto skutočnosti vyplývajú historické excesy, nakoľko je všeobecne známe konštatovanie, že „Rím **dobyl** svet trikrát. **Légiami**, náboženstvom a právom“

64 Pojem provincia je neadekvátny, nakoľko by mohol vzbudiť pejoratívne asociácie

65 I keď federátne municípiá Itálie mali možnosť participácie na verejnej moci v prípade neskorej republiky.

66 Tiež len v rovine formálneho, nie faktického zásahu.

sa formálne nerealizuje, ak nejde o porušenie vyššie deklarovaných princípov. Samozrejme nemôžeme obísť faktickú ekonomickú manipuláciu a tým derivovane ovplyvňovanie vnútornej politiky členských štátov, ktorá našla svoju nezameniteľnú podobu aj v antickom Ríme.⁶⁷ V týchto bodoch tiež model správania EU a antického Ríma je viac než podobný.

Funkčný význam odráža snahu⁶⁸ ekonomicky dominantných regiónov si strategicky pripútať ekonomicky slabšie regióny formou surovinovej závislosti, ale zároveň ich hospodársky stabilizovať.⁶⁹ Podobná situácia vnútorne diverzifikovaného charakteru markantne vystupuje do popredia počas vlády Antoninovských cisárov, ktorý síce na jednej strane neustúpili napr. od politiky potravinovej závislosti od Egypta, ale na strane druhej pristúpili k vytváraniu dominantnej infraštruktúry galských provincií a *Limes Romanum*.⁷⁰

Všetko teda smeruje k pragmatickému utilitárnemu charakteru štýlu rozmýšľania a správy vecí verejných, ktorý nepozná časové obmedzenie resp. ohraničenie. To čo i v dnešnej dobe považujeme za inšpiratívne z dôb starých Rimanov je zmysel pre praktické využitie myšlienok.

„Rimania boli do tej miery filozofmi, pokiaľ našlo ich rozjímanie praktické uplatnenie, rečníkmi, pokiaľ ich dôvodenie sa opieralo o každodenný život, politikmi pokiaľ ich konanie držalo Rím pevne na zemi, vojakmi pokiaľ ich ťaženie prinášalo reálny úžitok, obchodníkmi pokiaľ neobmedzené príležitosti nenahradilo neobmedzené bohatstvo, kňazmi pokiaľ duchovnú službu nenahradilo duchovné otroctvo a právnikmi pokiaľ umenie dobrého a spravodlivého sa nestalo nástrojom špekulácie a útlaku.“

67 Typickým prípadom bolo predpokladané lobovanie za ekonomické oslabenie municípií v severnom Tunisku u cisára Traiana. Tie, ako pred tým Kartágo a jeho mestá, ovládali obchod v západnej časti stredozemného mora. Ako reakciu na neželaný ekonomický monopol, nechal rímsky cisár vytvoriť kolóniu Thamugadi (dnešný Timgád), ktorý vytvoril alternatívnu obchodnú križovatku s berberskými kmeňmi a tým oslabil vplyv severotuniských municípií.

68 V geopolitickom priestore EU.

69 V dôsledku jednotného vnútorného trhu a voľného pohybu osôb, dochádza k nepriaznivému ekonomickému „jojobemployment“ efektu, ktorého následkom je zahĺtenie domácich trhov lacnou zahraničnou pracovnou silou.

70 Napr. Lungdunum v 2. stor. po Kr. sa populačne zväčšilo minimálne desaťnásobne, podľa archeologických nálezov mesto disponovalo štyrmi akvaduktami, šiestimi bankami, troma amfiteátromi a systémom kanalizácie.

Resume

Šimek, Dávid: Roman emperor's constitutional relations toward foreign non-roman government subjects and roman local administration during the principate. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 5, 2013, No. 2, p. 78

When we make a journey through history of great successful civilisations, on the peak of their strength, they acted in very similar ways toward their non-domestic and local subjects on various levels. Elements like „centralisation in the army“ and „provisional sustainable management“ were necessary parts of maintaining state integrity, however area of the institute's powers was limited and transferred to local subject. Provisional government generated by individuals from local population secured at least good communication level between the capital and peripheral areas. Economical policy was always orientated on direct taxes, but mainly on financial income through economical derivats of business life. Relative tax liberation independence from the capital was ironically reappeared in higher income configuration, in loyalty of the local population. Roman influence was strengthening through optimal legal regulation and positive motivation created in the space for spreading central culture. Army directly served in civil sphere and it gained positive reputation and indirectly it secured personal base for new recruits. If one of these elements were suppressed, it led to complex colaps, so on these basis we can say, that these aspects should be applied cumulatively for the best evolution of the state.

RECENZIE

**KŘÍŽOVÁ, M.:
OTROCTVÍ V NOVÉM
SVĚTE OD 15.
DO 19. STOLETÍ
(RECENZIA)**

**JUDr. PETER VYŠNÝ, PhD.
KATEDRA DEJÍN PRÁVA
PRÁVNICKÁ FAKULTA TRNAVSKEJ
UNIVERZITY V TRNAVE**

Výskum svetových (všeobecných) dejín sa na Slovensku rozvíja len v značne obmedzenom rozsahu (porovnaj v tejto súvislosti napr. aj nedávnu zmenu podnázvu Historického časopisu, ktorou sa z vedeckého časopisu „o slovenských a svetových dejinách“ stal vedecký časopis „o dejinách Slovenska a strednej Európy“). Obdobný stav panuje u nás aj v odbore dejiny štátu a práva, v rámci ktorého neexistuje intenzívny výskum svetových (všeobecných) dejín štátu a práva. Uvedené konštatovania nechcú byť kritikou vedecko-výskumnej činnosti slovenských historikov alebo právnych historikov, ale iba zdôraznením skutočnosti, že na Slovensku absentuje platforma pre systematický výskum svetových dejín i svetových právnych dejín, čo spôsobuje isté zaostávanie za aktuálnymi trendmi v zahraničnej historickej i právno-historickej vede. Spoločným menovateľom týchto trendov je odklon od „rozprávania príbehov“ jednotlivých národných (právnych) dejín a naopak skúmanie transnacionálnych, či dokonca aj transkontinentálnych historických akcií, interakcií, procesov a fenoménov, ako aj hľadanie súvislostí, podobností a rozdielov medzi (právnymi) vývinmi rozličných území a ich príčin a dôsledkov. Ide vlastne o snahy nazerať na dejinný vývoj, vrátane právneho vývoja, v širšej perspektíve akou je perspektíva vymedzená úzkym (a v istom zmysle azda aj umelým) rámcom (právnych) dejín individuálneho národa/štátu. Súčasne ide o snahy prekonať tradičné zameranie historikov a právnych historikov na Európu a zohľadniť (doceniť) fakt, že vzťah Európy a mimoeurópskych svetov v minulosti nebol jednostranný, ale vzájomný, t. j. nielen Európa mnohoro ovplyvnila mimoeurópske svety, ale aj tieto svety mnohoro ovplyvnili Európu, z čoho jednoznačne vyplýva potreba skúmať nielen európske, ale aj mimoeurópske (právne) dejiny.¹

Do kontextu naznačených výskumných trendov patrí aj publikácia **Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století**, ktorá je predmetom tejto recenzie. Autorkou publikácie je docentka Markéta Křížová, popredná česká odborníčka na dejiny Latinskej Ameriky a svetové dejiny, pôsobiaca na Středisku ibero-amerických studií Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Publikácia má podľa slov autorky ² popularizačný charakter – má súhrnne predstaviť problematiku novovekého otroctva širšej českej verejnosti, ktorá dosiaľ nemala možnosť, ucelenejšie sa s ňou oboznámiť z pôvodnej práce v domácom jazyku, to však, podľa názoru recenzenta, nič nemení na skutočnosti, že publikácia je z hľadiska svojho obsahu i formy kvalitnou vedeckou monografiou, ktorej popularizačný charakter sa prejavuje iba určitým voľnejším (no o to čitateľsky atraktívnejším) prerozprávaním témy. Publikácia nadväzuje na skoršie práce autorky o novovekom otroctve (na viaceré čiastkové výstupy, ako aj na vedeckú monografiu, ktorá vyšla v anglickom jazyku ³), do značnej miery však predstavuje originálne dielo objavnej povahy, z ktorého jasne vyplýva, že autorka má o novovekom otroctve veľmi rozsiahle a dôkladné poznatky, čerpané z veľkého množstva titulov pramennej a sekundárnej literatúry. (Čitateľ – právny historik zaiste ocení, že sa medzi nimi nachádzajú aj viaceré historicko-právne pramene a práce.)

Novoveké otroctvo je zložitým historickým a historicko-právnym fenoménom, ktorý špecificky spojil dejiny až troch kontinentov – Afriky, Ameriky a Európy – a mal pre vývoj každého z nich závažné dôsledky. Jeho skúmanie preto predpokladá zaoberať sa paralelnými vývinmi v Afrike, Amerike a Európe v novoveku a ich rôznymi vzájomnými súvislosťami. M. Křížová pri formulácii cieľa recenzovanej monografie túto vysokú mieru komplexnosti moderného otroctva primerane (a premyslene) zohľadnila a zaoberala sa v podstate všetkými dôležitejšími, s ním súvisiacimi okruhmi problémov. Konkrétne bolo jej cieľom: 1) vysvetliť historický vývoj otroctva v antike a v stredoveku a dôvody jeho obnovenia na pôde Nového sveta; 2) vystihnúť význam otroctva pre americké kolónie, resp. pre jednotlivé kolonizujúce európske národy; 3) ukázať, aké

1 Nemecký právny historik Th. Duve, súčasný riaditeľ prestížneho *Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte* (= Inštitút Maxa Plancka pre európske právne dejiny) nedávno veľmi presvedčivo upozornil, že pri výskume európskych právnych dejín by sa mali zohľadňovať aj právne vplyvy Európy na mimoeurópske svety a naopak vplyvy týchto svetov na Európu a navrhol aj tomu zodpovedajúcu koncepčnú transformáciu vedného odboru *európske právne dejiny* (*Europäische Rechtsgeschichte*), ktorého názov by sa podľa Duveho mal upraviť na – *právne dejiny Európy v globálno-historickej perspektíve* (*Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive*).
DUVE, Th.: Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive. In *Rechtsgeschichte/Legal History* 20, 2012, s. 18 – 71.

2 Recenzent s autorkou osobne komunikoval dňa 12. 11. 2013.

3 KŘÍŽOVÁ, M.: *The Strength and Sinews of this Western World. African slavery, American colonies and the effort for reform of European Society in the Early Modern Era*. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum 21/2007. Charles University in Prague: The Karolinum Press, 2008.

(viac či menej sa odlišujúce) podoby mal každodenný život otrokov v jednotlivých amerických kolóniách, ako sa otroci vyrovnávali so svojou situáciou a aký manévrovací priestor si dokázali vybojovať; 4) odhadnúť zisky a straty, ktoré z otroctva vyplynuli pre Afriku a Európu a pokúsiť sa pochopiť postoj obyvateľov Starého sveta k tejto inštitúcii; 5) vysvetliť náhly zlom v postoji Európanov k otroctvu, ktorý nastal v prvej polovici 19. storočia; 6) zmeniť sa o záverečnej fáze otroctva, ktoré sa v niektorých amerických regiónoch rozvíjalo aj po tom, ako sa ho väčšina európskych štátov oficiálne vzdala; a 7) spomenúť niektoré odkazy otroctva, prejavujúce sa v súčasných spoločnostiach Afriky, Ameriky a Európy.

Stanovenému cieľu (resp. čiastkovým cieľom) autorka vhodne prispôsobila štruktúru výkladu, ktorý je vcelku prehľadný, čitateľ sa v ňom však miestami môže, kvôli občasnej faktografickej „preplnenosti“ textu, trochu „strácať“. Autorka do svojho výkladu na mnohých miestach vsunula samostatné pasáže, ktoré výklad užitočne dopĺňajú (ide o bližšie charakteristiky vybraných udalostí, javov, procesov, pojmov či osobností, alebo o krátke prípadové štúdie), súčasne však aj mierne narúšajú jeho plynulosť. Výklad je písaný pútavým, dobre zrozumiteľným štýlom. Recenzovanú publikáciu tak možno využívať aj v didaktickom procese, a to vzhľadom na jej tematické zameranie nielen na filozofických, ale aj právnických fakultách. Publikácia je vybavená rozsiahlou bibliografiou k jednotlivým v nej spracovaným problémovým okruhom, registrom, chronologickými prehľadmi, mapami i obrazovým materiálom.

Významným pozitívom recenzovanej monografie je analyticko-syntetizujúci, kritický a o objektivitu sa usilujúci spôsob, ktorým je v nej (v rozhodujúcej miere) spracovaná téma novovekého otroctva. Autorka sa neobmedzila na obyčajné zhrnutie pramenných údajov a poznatkov obsiahnutých v sekundárnej literatúre, hoci už toto zhrnutie samo o sebe by bolo zásadným prínosom pre českú (a slovenskú) vedu, a vo svojej knihe ponúkla oveľa viac – pôvodné rozborý rôznych čiastkových otázok spojených s novovekým otroctvom a kritické hodnotenia k nemu sa vzťahujúcich bádateľských názorov, vlastné presvedčivé závery, ako aj vecné a „triezve“ výklady. V nich sa autorka veľmi správne vyhla vynášaniu ahistorických morálnych súdov nad inštitúciou otroctva, jej simplifikovanému, „čierno-bielemu“ videniu ako vzťahu medzi „dobrými“ otrokmi a ich „zlými“ pánmi, i preceňovaniu emocionálnych (súcit s otrokmi), etických, religióznych či juristických impulzov úsilia zrušiť otroctvo, ktoré podľa jej fundovaných zistení motivovali predovšetkým štrukturálne zmeny v ekonomike európskych metropol amerických kolónií, spojené o. i. s industrializáciou a vznikom vrstvy priemyselných robotníkov ako z hľadiska výrobného procesu čoraz dôležitejšej a početne sa zväčšujúcej zložky pracovnej sily. Autorka sa vynikajúco orientuje v bohatej historickej, antropologickej, ale aj historicko-právnej literatúre, zaoberajúcej sa otroctvom, a je dôkladne informovaná o diskusiách, ktoré o otroctve prebehli/prebiehajú v svetovej vede.

M. Křížová chápe otroctvo ako stav „sociálnej smrti“. Pri tomto chápaní nejde len o to, že otrok (v juristickom zmysle) nie je osobou, ale vecou či majetkom, a o to, že otrok nemá slobodu, ale aj o ďalší dôležitý moment – otrok nie je považovaný za ľudskú bytosť, a preto je takpovediac „vykorenený“ zo spoločnosti, jej sociálnej siete, a z hľadiska jej členov – „skutočných ľudí“, s ktorými otroka nespájajú príbuzenské alebo iné väzby vzájomnej pomoci a solidarity – je takpovediac „mŕtvý“. Upieranie ľudskej podstaty otrokom umožňovalo už od antických čias legitimizovať ich postavenie a súčasne aj neutíchajúce zotročovanie stále nových a nových „ne-ľudí“. Absencia ľudskej podstaty otrokov sa v minulosti vysvetľovala ich nedostatočnou intelektuálnou kapacitou, neschopnosťou samostatne sa o seba postarať, „necivilizovanosťou“/„barbarstvom“, „divošským“ výzorom a spôsobom života, čiernou farbou pleti, „pohanstvom“ a pod., teda ich z hľadiska Európanov/kresťanov zásadnou „inakosťou“, ktorú Európania/kresťania apriórne vnímali ako niečo negatívne či „podradné“. Masové transporty pôvodných obyvateľov Afriky na otrocké práce do amerických kolónií od 16. do 19. storočia však neboli ospravedlňované len dovolenosťou zotročiť čiernych Afričanov pre ich „inakosť“ (alebo „podradnosť“), ale aj výraznou závislosťou koloniálnych ekonomík (a sprostredkované aj ekonomík európskych metropol amerických kolónií) na otrockej práci. Viaceré spoločnosti v Novom svete (komplex kolónií rôznych európskych štátov v Karibiku od 15. až do 19. storočia, Brazília v rovnakom období a juh dnešných Spojených štátov amerických v 18. až 19. storočí) neboli totiž, ako v rôznych súvislostiach ukázala M. Křížová, tzv. „spoločnosťami s otrokmi“, v ktorých je otrokov pomerne málo a ich práca nemá zásadný hospodársky význam, ale naopak tzv. „otrokárskymi spoločnosťami“ vo vlastnom zmysle, existenčne

závislými na otrockej práci, čo v nich zdržalo proces zrušenia otroctva, resp. otroctvo v nich pretrvávalo (v rámci 19. storočia) aj po tom, ako sa ho európske štáty vzdali.

Kniha M. Křížovej o novovekom otroctve je faktograficky a ideovo natoľko bohatá, že systematická reprodukcia jej obsahu by bola príliš zdĺhavá. Čitateľa preto na tomto mieste odkazujem na samotnú knihu ako dôležitý príspevok nielen k všeobecnej histórii, ale aj k (svetovým) dejinám štátu a práva.

SPRÁVY Z KONFERENCÍ

BRATISLAVA LEGAL FORUM 2013

V dňoch 10. – 11. októbra 2013 sa na akademickej pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského, pod záštitou predsedu vlády Slovenskej republiky, uskutočnil historicky prvý ročník medzinárodnej vedeckej konferencie konaný pod názvom **Bratislavské právnické fórum 2013 / Bratislava Legal Forum 2013**. Dlhodobým zámerom organizátorov je vybudovať tradíciu každoročných októbrových stretnutí širšej právnickej verejnosti a významných odborníkov z oblasti práva. V tomto roku sa konferencia uskutočnila pri príležitosti pripomenutia 110. výročia narodenia významnej osobnosti slovenského práva a ekonómie prof. JUDr. Imricha Karvaša. Z tohto dôvodu, na základe spolupráce Právnickej fakulty Univerzity Komenského a Národohospodárskej fakulty Ekonomickej Univerzity, bola konferencia tematicky zameraná na problematiku prepojenia právnej a ekonomickej vedy s praxou.

Prvý deň konania konferencie sa v historickej aule Univerzity Komenského v Bratislave uskutočnilo otváracie plenárne zasadnutie pod názvom „Úloha štátu a práva pri riešení súčasnej hospodárskej krízy“. Vystúpili na ňom poprední predstavitelia Slovenskej republiky, Európskej únie a renomovaní domáci a zahraniční odborníci ekonómie i práva. Na plenárne zasadnutie kontinuálne nadväzovalo rokovanie jedenástich tematicky zameraných sekcií, ktoré pokračovalo aj druhý, záverečný deň.

Ústrednou témou sekcie právnych dejín a rímskeho práva, ktorej odborným garantom bol profesor Jozef Beňa, sa stala „(Dis)kontinuita práva a kríza“. Hlavná téma bola rozčlenená v troch oblastiach na: (dis)kontinuitu verejného práva, (dis)kontinuitu súkromného práva a na minulosť, súčasnosť a perspektívy prokuratúry. Vzhľadom na veľký počet hostí sekcie právnych dejín, počas dvoch dní aktívne vystúpili len pozvaní odborníci zo Slovenska i zahraničia. Príspevky ostatných účastníkov, ktorí nemali možnosť vystúpiť budú publikované.

Po otvorení sekcie jej koordinátorom doktorom Michalom Považanom, zazneli úvodné príhovory profesora Jozefa Beňu, vedúceho Katedry právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského a profesora Gáboru Hamzu z budapeštianskej Eötvös Loránd univerzity. Následne profesor Jozef Beňa predniesol úvodné poznámky k pojmu kontinuity a diskontinuity v práve a príspevok zameraný na problematiku slovenskej národnej štátnosti ako faktora prejavu diskontinuity v právne kontinuítom jestvovaní Československej republiky. Profesor Gábor Hamza sa sústredil na tému kontinuity a diskontinuity v kodifikácii súkromného práva v strednej i východnej Európe v 20. a 21. storočí. Nasledovali ďalší hostia zo zahraničia ako profesor Dalibor Čepulo z univerzity v Záhrebe a doktor Lukasz Marzec z Jagelonskej univerzity v Krakove. Nasledujúci deň konferencie otváral svojím príspevkom profesor Christian Neschwara z Viedenskej univerzity, ktorý poslucháčov zaujal prednáškou zameranou na platnosť, prestíž a vplyv rakúskeho všeobecného občianskeho zákonníka na strednú a východnú Európu. Spomedzi ďalších zahraničných hostí predstavil docent Karel Schelle z Masarykovej univerzity, problematiku transformácie štátneho zastupiteľstva na prokuratúru po roku 1948. Transformáciou prokuratúry po roku 1989 sa následne zaoberal docent Jozef Čentíš pôsobiaci na domácej Univerzite Komenského. Podnetné konferenčné príspevky predniesli aj ďalší hostia z Poľska, Českej republiky i Slovenska, ktorí takýmto spôsobom prispeli k vysoko odbornej úrovni sekcie právnych dejín a rímskeho práva. Na záver každého z blokov do ktorých boli konferenčné príspevky v oba dni rozdelené, sa konala prínosná a živá diskusia, taktiež prispievajúca k celkovej klíme podujatia a navodila bezprostrednú atmosféru umožňujúcu odbornú výmenu názorov.

Konanie konferencie malo verejnosti a autoritám vyslať neprehliadnuteľný signál o existencii záujmu vzdelávacích ustanovizní o pozitívne ovplyvňovanie právneho a ekonomického vývoja, o prepojenie vedy s praxou a predovšetkým o vytvorenie platformy pre diskusiu o zásadných odborných otázkach celospoločenského dosahu. Výstupom z konferencie bude recenzovaný zborník príspevkov, ktorého vydavateľom bude Právnická fakulta Univerzity Komenského, ako hlavný organizátor. Vďaka patrí všetkým organizátorom i účastníkom a zostáva len veriť, že sa podobne úspešnú konferenciu podarí zopakovať aj v októbri budúceho roku.

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posilať v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko – Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravnedejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

